

TURISME I VERNEOMRÅDER

FORPROSJEKT

Mette Marie Heiberg
Haaken M. Christensen
Øystein Aas

LAGSPILL

ENTUSIASME

INTEGRITET

KVALITET

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en ny, elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Norsk institutt for naturforskning

TURISME I VERNEOMRÅDER

FORPROSJEKT

Mette Marie Heiberg
Haaken M. Christensen
Øystein Aas

Heiberg, M.M., Christensen, H.M. & Aas, Ø. 2005. Turisme i verneområder. Forprosjekt. - NINA Rapport 87. - NINA Rapport 87. 87 pp.

Lillehammer, 1.november 2005

ISSN: 1504-3312

ISBN: 82-426-1631-0

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

Åpen

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

REDAKSJON

K. Margrethe Tingstad

KVALITETSSIKRET AV

Trond Taugbøl

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Trond Taugbøl (sign.)

OPPDRAKSGIVER(E)

Norskog – Norges forskningsråd

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER

Arve Ziener/Trond Værnes

NØKKEWORD

Verneområder, turisme, forvaltning, muligheter, begrensninger

KEY WORDS

Protected areas, tourism, management, possibilities, challenges

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA Trondheim

NO-7485 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

NINA Oslo

Postboks 736 Sentrum

NO-0105 Oslo

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 22 33 11 01

NINA Tromsø

Polarmiljøsenteret

NO-9296 Tromsø

Telefon: 77 75 04 00

Telefaks: 77 75 04 01

NINA Lillehammer

Fakkeltgården

NO-2624 Lillehammer

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 61 22 22 15

<http://www.nina.no>

Sammendrag

Heiberg, M.M., Christensen, H.M. & Aas, Ø. 2005. Turisme i verneområder. Forprosjekt. - NINA Rapport 87. 87 pp.

Rapporten er en innledende del av et større samarbeidsprosjekt mellom NORSKOG og Norsk Institutt for naturforvaltning (NINA). Hensikten med forprosjektet er å innhente, bearbeide og strukturere informasjon rundt reiselivsbasert bruk og vern i våre større verneområder. Resultatene skal brukes til å identifisere de mest sentrale problemområdene i skjæringsfeltet mellom vern og næringsutvikling.

Målsetningene med forprosjektet var å kartlegge pågående norske prosjekter av interesse for samarbeidsprosjektet, studere bruk og vern i noen andre land, kartlegge ulike typer næringsaktivitet som foregår i større norske verneområder i dag, og beskrive mulige effekter av økt aktivitet på natur, kultur og samfunnsmessige verdier.

Bakgrunnen for initiativet til samarbeidsprosjektet "Turistbasert næringsvirksomhet i verneområder - muligheter og hindringer" var det politiske fokus som ble satt på å øke verdiskapingen fra våre større verneområder (nasjonalparker) i den såkalte "Fjellteksten" (i St. prp. 65 2002-2003 "Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden 2003"). Her fremmet regjeringen et ønske om en økt bærekraftig bruk av våre fjellområder, også de som er vernet etter naturvernloven. Økt verneinnsats kombinert med fokus på verdiskaping i områdene skaper behov for kunnskap om hvilke utsikter det er for å styrke verdiskapingen. I den forbindelse er det spesielt interessant å se på hva som hemmer utviklingen av ny næringsvirksomhet, og hvilke effekter økning av eksisterende virksomhet kan påføre naturmiljøet. NORSKOG og NINA har sammen tatt initiativ til en undersøkelse for å identifisere muligheter og hinder for næringsutvikling i verneområder. Prosjektet er støttet av Norges Forskningsråd ved programmet "Marked og Samfunn" samt Utviklingsfondet for Skogbruket, Miljøverndepartementet og Skogtiltaksfondet. Prosjektet starter opp i 2005. For å sette arbeidet ut i livet initierte NORSKOG et forprosjekt under samme navn høsten 2004.

Rapporten gir eksempler på ulike typer prosjekter relatert til økt utnyttelse av verneområder og utmark i Norge. Mange av prosjektene er organisert regionalt, da mange av de store verneområdene strekker seg over fylkesgrenser og dermed berører større regioner. De regionale prosjektene er sammensatt hva angår innhold, vinkling og eierskap. Det såkalte Naturbruksprosjektet i Sogn og Fjordane, etter initiativ fra fylkesmannen, har en rent praktisk tilnærming. I dette tilfellet er det valgt ut fire pilotområder i fylket, og bygger på konkrete iverksatte prosjekter og virksomheter. Et annet eksempel er Nasjonalparksatsinga i Nord-Gudbrandsdalen, som omfatter flere store verneområder i en og samme region. Dette prosjektet gjennomføres i samarbeid mellom Fylkesmannen i Oppland, Regionrådet i Nord-Gudbrandsdal, reiselivsorganisasjonene og fjellstyrene i Nord-Gudbrandsdalen, Statskog Sør-Norge og Oppland Fylkeskommune. Prosjektleder er finansiert av Oppland fylkeskommune. Nasjonalparkprosjektet har hatt stor fokus på forankring av prosjektet, og ulike arbeidsgrupper er satt ned for å utvikle ulike praktiske arbeidsområder, for eksempel skilting, markedsføring og produktutvikling. Det pågår også prosjekter der man prøver ut lokal forvaltning av større verneområder. I Setesdal Vesthei og Ryfylkeheiene landskapsvernområde er forvaltningen delegert til de berørte kommuner. Det er opprettet et eget forvaltningssekretariat med prosjektleder lokalisert i Valle kommune. Sekretariatet skal samordne både lokal forvaltning og arbeidet med forvaltningsplan og den praktiske lokale forvaltningen. En lignende prøveordning pågår i Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark med omkringliggende landskapsvernområder. I dette tilfellet er representanter fra berørte kommuner organisert i Dovrefjellrådet, som har forvaltningsansvaret.

Vi har videre valgt ut tre geografisk spredte land for å se nærmere på vernehistorie, forvaltning, og bruk og vern i dag. De utvalgte landene er Sverige, Canada og New Zealand. Canada og New Zealand har gjennomgående større grad av tilrettelegging for turisme i sine nasjonalparker. Norge har på sin side flere fellestrekk med Sverige når det gjelder tilrettelegging, bruk og

vern. I begge de to nordiske landene er det turistforeninger som dominerer bruken av nasjonalparkene med merkede stier og et utbredt nettverk av turisthytter. Et unntak i Sverige er Fulufjället nasjonalpark, opprettet i 2002. Parken er sertifisert gjennom Protected Area Network (PAN), og er inndelt i soner etter tilretteleggingsgrad. Her satses det på turisme i større omfang med oppbygging av et tilrettelagt sti-nettverk, besøkssenter, restaurant og parkering i parkens sone for tilrettelegging, samt utbygginger for overnatting og et nettverk av opplevelsesbedrifter i området rundt parken.

Vi ønsket til slutt å kartlegge bredden av næringsaktiviteter i norske verneområder i dag. Vi har begrenset undersøkelsen til å gjelde større verneområder; nasjonalparker, landskapsvernområder og større barskogreservater. Undersøkelsen har blitt gjennomført ved telefonintervju med ansatte hos Fylkesmannens Miljøvernavdeling i samtlige fylker. Resultatene viser at det finnes variert næringsaktivitet i mange av våre nasjonalparker og landskapsvernområder, men vi fant lite i barskogreservater. Våre mest kjente nasjonalparker som Jotunheimen, Jostedalsbreen, Hardangervidda, Rondane og Dovrefjell har klart størst aktivitet. Mye av aktiviteten er knyttet til tradisjonell fjell- og breføring, jakt, fiske og overnatting på fjellhytter. Av opplevelsesturisme finnes også ulike typer safari (moskus, elg, fugl, hval, sel), hundekjøring, ridning, kano og kajakkopplevelser etc. Av kutlurbaserte aktiviteter ble en rekke festivaler som fjellfilmfestival, bluesfestival, og ulike store idrettsarrangementer registrert innenfor verneområders grenser. Av landskapsvernområder som har stor kommersiell aktivitet finner vi hovedsakelig de som ligger i fjordlandskapet på Vestlandet og som allerede hadde stor aktivitet før de fikk vernestatus. Eksempelvis Geirangerfjorden og Nærøyfjorden med omfattende cruisetrafikk med tilhørende virksomhet.

Fra oversikten over kommersiell aktivitet som er beskrevet tidligere har vi valgt ut noen bedrifter, og gjennomført kvalitative intervjuer med representanter for bedriftene og andre. Gjennom intervjuene belyste vi tema som markedsføringseffekt av å operere i verneområder, ulike miljøutfordringer, og deres generelle holdninger til økt aktivitet i verneområder. Med hensyn til holdninger til økt aktivitet i verneområder ønsket vi å få utdypet dette fra både oppsyn, næringsutøvere og forvaltning. Blant ansatte hos fylkesmannen var holdningene stort sett positive, men de fleste fremhevet at den positive holdningene gjaldt tiltak som ligger innenfor vernebestemmelsene. Blant næringsutøvere fikk vi svært ulike svar, mens Statens naturoppsyn (SNO) inntok en nøytral holdning til spørsmålet om økt aktivitet i verneområder.

Økt bruk av nasjonalparkene må forventes å føre med seg ulike effekter. Effektene vil oppleves forskjellig blant ulike grupper mennesker. Vi har på generelt grunnlag gruppert virkningene i økologiske, kulturelle, sosiale og økonomiske effekter. Gjennom samtalene med næringsutøvere, oppsyn og forvaltningen ble det pekt på utfordringer og konflikter som oppstår på grunn av disse effektene. Slitasje og forstyrrelse synes som de mest fryktede effektene av økt bruk av verneområder. Erfaringer fra andre land viser at verneområder i mange tilfeller kan føre til økte inntekter for lokalsamfunnene rundt, men at verdiskapingen fra verneområder også kan forsvinne ut av regionen der verneområdet ligger, dersom en ikke har en bevisst strategi for at vertssamfunnet skal ha gevinst. Vi vet at turister legger igjen større summer utover det de direkte bruker på reise og overnatting, i økende grad på opplevelser og attraksjoner lokalt. Andre konflikter har sitt grunnlag i sosiale mønstre. Det dreier seg om ulikheter mennesker imellom, deres holdninger, bruksmåter og verdibegreper. Slike konflikter kan dreie seg om forholdet mellom lokal og nasjonal forvaltning, privat og offentlig styring, og hvem som til sist skal ha rett til å utnytte ressursene kommersielt. Konflikter av slik karakter ble påpekt i våre samtaler, blant annet i forholdet mellom private næringsutøvere og DNT i en rekke områder.

Arbeidet med forprosjektet har gitt oss et godt bilde av hva som finnes av aktivitet i større verneområder og hvordan hverdagen oppleves av ulike impliserte parter i disse områdene. Samtalene med naturoppsyn, forvaltning og næringsutøvere har gitt oss et grunnlag av synspunkter og problemstillinger som er viktig kunnskap for det videre arbeidet. Arbeidet videreføres i et samarbeidsprosjekt mellom NORSKOG og NINA i 2005.

Abstract

Heiberg, M.M., Christensen, H.M. & Aas, Ø. 2005. Turisme i verneområder. Forprosjekt. (Nature based tourism in protected areas). - NINA Rapport 87. 87 pp.

The report presents the results from a pre-project on nature-based tourism in protected areas. The aim of the report is to give an overview of the current situation related to this issue, and by this identify key research areas for further work.

The report describes ongoing regional projects related to tourism in protected areas in Norway; how tourism in national parks and other protected areas are managed in Canada, Sweden and New Zealand; and the diversity of ongoing tourism activities in larger Norwegian protected areas. Generally, Canada and New Zealand have regulations more liberal towards tourism in National Parks than Sweden and Norway. However, there are changes in policy and regulations also in Scandinavia, as most notably seen in the newly established Swedish park Fulufjället. Despite a relative strict policy, Norwegian national parks and landscape conservation areas have a number of commercial activities, covering a wide range. And many regional projects typically having character of governance structure projects, are initiating many new efforts in the area. Based on interviews with businesses, managers and others, we looked at the attitudes towards increased tourism in protected areas in Norway. Stakeholders generally expressed a positive or neutral attitude towards more tourism, as long as it is "sustainable" and not in conflict with the overall aims of protecting the areas.

Finally, we summarized the knowledge on environmental effects and effects in the host communities from increased tourism, and discussed views on this with managers and stakeholders. The biggest concern is related to ecological effects such as vegetation and soil impacts and wildlife disturbance, and to concern that economic benefits are exported out of the host communities.

Mette.Heiberg@norskog.no
Oystein.Aas@nina.no

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	5
Innhold	6
Forord	9
1 Innledning	10
1.1 Målsetting, problemstilling og avgrensing	14
1.2 Oppbygging av rapporten	14
2 Bakgrunn	15
2.1 Vernehistorie og turishistorie	15
2.1.1 Historikk	15
2.1.2 Turisme i verneområdene	16
2.1.3 Trender i markedet for turister	16
2.1.4 Holdninger til tilrettelegging i vernede områder	17
2.2 Ulike verneområder / kriterier	17
2.2.1 Nasjonalparker	17
2.2.2 Landskapsvernområder	19
2.2.3 Naturreservater og naturminner	19
2.2.4 Vern etter annet lovverk	20
2.3 Forvaltning og oppsyn med norske verneområder	20
2.3.1 Naturoppsyn	21
2.3.2 Forvaltning av norske verneområder	21
Delrapport 1: Bruk og vern i Norge, Sverige, Canada og New Zealand	21
1.1 Innledning	21
1.2 Metode	21
1.3 Pågående arbeid med næringsutvikling i verneområder	21
1.3.1 Reiselivsutvikling i regionene	21
1.3.1.1 Naturbruksprosjektet i Sogn og Fjordane	22
1.3.1.2 Nasjonalparksatsinga i Nord-Gudbrandsdalen, Nasjonalparkriket	22
1.3.1.3 Reiselivsmessig bruk av verneområder i Troms	23
1.3.1.4 Naturbasert reiseliv – fra hobby til næring	23
1.3.1.5 Prosjekt utmarksbasert reiselivsnæring	24
1.3.2 Tilrettelegging for økt turistmessig bruk av verneområder	24
1.3.2.1 Stitilrettelegging i Jotunheimen	24
1.3.2.2 Sårbarhetsanalyse, Oppland	25
1.3.2.3 Skilting i og rundt nasjonalparker	25
1.3.2.4 Turistvegprosjektet	25
1.3.3 Pilotprosjekter med lokal forvaltning av verneområder	26
1.3.3.1 "Ramme for forvaltning av Setesdal vesthei – Ryfylkeheiane"	26
1.3.3.2 Lokal forvaltning av Dovrefjell- Sunndalsfjella nasjonalpark	26
1.3.4 Andre sammenslutninger som arbeider for økt aktivitet i verneområder	27
1.3.4.1 Fjellpolitisk forum	27
1.3.4.2 Samfunnsutvikling i fjellregionen	27
1.4 Internasjonale eksempler	27
1.4.1 Canada	28
1.4.1.1 Verneområder og forvaltning	29
1.4.1.2 Turisme i verneområder	30
1.4.1.3 Motorferdsel	31
1.4.1.4 Banff Nasjonalpark	31
1.4.2 Sverige	31

1.4.2.1	Verneområder og forvaltning	31
1.4.2.2	Turisme i verneområder	33
1.4.2.3	Motorferdsel	34
1.4.2.4	Sertifisering av bedrifter som driver økoturisme	34
1.4.3	Fulufjället nasjonalpark- Nytenkning i svensk nasjonalparkforvaltning	35
1.4.3.1	Historien om opprettelsen av Fulufjället nasjonalpark	35
1.4.3.2	Forvaltning av Fulufjället nasjonalpark	35
1.4.3.3	Tilrettelegging for besøkende i Fulufjället	37
1.4.3.4	Protected Area Network (PAN)	37
1.4.3.5	Pan Park Accomodation	38
1.4.4	New Zealand	38
1.4.4.1	Vernekategorier og forvaltning	38
1.4.4.2	Turisme i NZ verneområder	41
1.4.4.3	Motorisert ferdsel	42
1.4.5	Sammenligning mellom Norge, Sverige, Canada og New Zealand	42
Delrapport 2: Nærmere om kommersiell aktivitet i norske verneområder		49
2.1	Innledning	49
2.2	Metode og avgrensing	49
2.2.1	Valg av metode	49
2.2.2	Innsamling av data	49
2.2.3	Svakheter ved metoden	50
2.3	Resultater - Næringsmessig aktiviteter i større verneområder i dag	50
2.4	Erfaringer fra bedrifter som driver virksomhet i verneområder	54
2.4.1	Virksomhetene	54
2.4.1.1	Bluesfestival	54
2.4.1.2	Rakefisk produksjon	55
2.4.1.3	Organisert ridning	55
2.4.1.4	Seterdrift	55
2.4.1.5	Tilrettelagt jakt og fiske	55
2.4.1.6	Hundekjøring	55
2.4.1.7	Safari	56
2.4.1.8	Fjellføring	56
2.4.2	Bedriftenes omfang	56
2.4.3	Påvirkning på natur og dyreliv	56
2.4.4	Markedsføringseffekt	58
2.4.5	Holdninger til økt aktivitet i verneområder	59
2.4.5.1	Holdninger hos forvaltningen	59
2.4.5.2	Holdninger hos naturoppsyn	60
2.4.5.3	Holdninger hos næringsdrivende	60
2.4.6	Oppsummering	61
Delrapport 3: Mulige konsekvenser av økt næringsmessig utnyttelse av verneområder		63
3.1	Innledning	63
3.2	Økologiske effekter	64
3.2.1	Forstyrrelse av dyreliv	64
3.2.2	Slitasje på jordsmonn	65
3.3	Kulturminner	66
3.4	Sosiale effekter	67
3.5	Økonomiske effekter	69
3.6	Avsluttende kommentarer og videreføring av prosjektet	70
3.6.1	Avsluttende kommentarer	70
3.6.2	Videreføring av prosjektet	71

Litteraturliste.....	73
Vedlegg.....	79

Figur liste:

Figur 1: Regionale prosjekter i regi av Norges Bondelag og Norges Skogeierforbund.....	26
Figur 2: Vernet areal i Canada.....	30
Figur 3: Vernet natur i Sveri.....	34
Figur 4: Soneinndeling i Fulufjället nasjonalpark	38
Figur 5: Verneområder på New Zealand som administreres og forvaltes av DOC	42
Figur 6: Nasjonalparker på New Zealand	43
Figur 7: Verneområder etter lov om Naturvern i Norge.....	63
Figur 8: Inngrepsfrie områder 1999	86

Tabell liste:

Tabell 1: Sammenstilling av status for verneområder, lovgivning, forvaltning og bruk og vern i Norge, Sverige, Canada og New Zealand	45
Tabell 2: Spekter av kommersiell aktivitet i våre verneområder.....	53
Tabell 3: Grupper av informanter for undersøkelser av holdninger.....	60
Tabell 4: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Finnmark.....	79
Tabell 5: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Troms	80
Tabell 6: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Nordland	80
Tabell 7: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Nord Trøndelag.....	81
Tabell 8: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Sør Trøndelag.....	81
Tabell 9: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Møre og Romsdal	82
Tabell 10: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Hedmark	83
Tabell 11: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Oppland	83
Tabell 12: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Buskerud.....	84
Tabell 13: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Telemark.....	84
Tabell 14: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Hordaland	85
Tabell 15: Eks på kommersiell aktivitet i større verneområder i Sogn og Fj.	86

Forord

Prosjektet "Turistbasert næringsutvikling i verneområder - muligheter og hindringer" startet opp i august 2004 som et forprosjekt initiert og gjennomført av NORSKOG. Forprosjektet følges opp av gjennom et samarbeidsprosjekt mellom NORSKOG og NINA. Dette startet opp i januar 2005. Mette Marie Heiberg ved NORSKOG har stått for hoveddelen av arbeidet, med innspill og bidrag fra Haaken Christensen, også ved NORSKOG. Undertegnede, ansatt ved NINA har i siste halvdel av prosjektet bidratt med innspill og kvalitetssikring.

Vi takker fagfolk og næringsaktører som har bidratt med opplysninger og synspunkter til rapporten. Allikevel er rapporten med dens eventuelle feil og mangler forfatterens ansvar.

Oslo/Lillehammer, september 2005

Øystein Aas
Seniorforsker

1. Innledning

Bruk av utmarken har naturligvis like lange tradisjoner som mennesket selv. Vernetanken er også av eldre dato, med røtter tilbake til slutten av den industrielle revolusjonen i USA. Det var der det moderne naturvernet startet med opprettelsen av verdens første nasjonalparker, Yellowstone og Yosemite, i delstatene Montana og California. Vernetanken spredde seg senere til andre land og til Norge, hvor vi fikk vår første lov om naturfredning i 1910. Med denne fulgte etter hvert også opprettelsen av våre første verneområder, der Rondane nasjonalpark ble den første i rekken i 1962.

I dag er ca 12,1 % av arealet på fastlandet vernet etter lov om naturvern. Av dette utgjør nasjonalparker 6,7 %, landskapsvernområder 4,3 % og naturreservater 1,1 % (Miljøstatus i Norge¹). Regjeringens mål er at vernet areal skal utgjøre ca 14 % av landarealet i fremtiden. (Miljøverndepartementet 2004¹).

Den største andelen av større verneområdene i Norge, slik som nasjonalparker, landskapsvernområder og barskogreservater finner vi hovedsakelig i det som defineres som utmark. Friluftsløven definerer begrepet utmark som udyrket mark som ikke regnes som innmark. Etter friluftsløven sorteres innmark som gårdsplass, hustomt, dyrket mark, engslått, kulturbeite, skogplantefelt og andre lignende områder (friluftsløven 1957).

Dagens verneområder i Norge domineres av høyfjell. Naturtyper som kyst, sjø og innland er i mindre grad representert. Gjennom ulike programmer arbeides det for å verne et bredere spekter av norsk natur. Gjennomføring av nasjonalparkplanen vil verne ytterligere fjellområder, men også øke deknningen for vernede fjord- og kystområder. Verneplanene for barskog øker andelen vernet skog, både på privat og statlig grunn. De fylkesvise verneplaner for myr, våtmark, edelløvskog, rik løvskog og sjøfugl ved kysten er det arbeidet med i lengre tid og mange områder er vernet. Stortinget har gitt klarsignal for utarbeidelse av marin verneplan, ett felt som trolig vil få økt fokus fremover (Miljøstatus i Norge²).

Utmark i Norge har vært nyttet i hundrevis av år. Husdyr har beitet, teiger er blitt slått til fôr, folk har sanket bær, hugget tømmer og ved, og drevet jakt. Med et intensivt jordbruk har etter hvert de tradisjonelle bruksformene i utmarka avtatt og nye har vokst frem. Fortsatt utnyttes utmarka på tradisjonelt vis mange steder i landet, men utmark som arena for rekreasjon blir etter hvert dominerende. Aktiviteter som jakt, fiske, turgåing, friluftsliv og hytteliv er utbredt blant brede lag av befolkningen. Undersøkelser viser at over 50 %, det vil si 2,5 millioner nordmenn fisker en eller flere ganger per år. Jakt er en utbredt aktivitet blant nordmenn, ved jaktstart 1.april 2004 var 379 000 jegere registrert i Jegerregisteret (Brønnøysundregisterets nettsider). DNT hadde i 2003 om lag 300 000 overnattinger på sine hytter i Norge (DNT nettsider¹). Det er registrert 374 470 fritidsbygninger (hytter, sommerhus og lignende) i Norge per januar 2005 (SSB¹).

Norsk vernepolitikk har gjort et taktskifte de siste årene. I løpet av to år har det norske vernearealet blitt økt med 50 % (Miljøverndepartementet 2004¹) og vernearbeidet intensiveres ytterligere. Regjeringen signaliserte senest i juli 2004 en opptrapping av barskogvernet i Norge. Kartlegging av Statskogs arealer i Norge med påfølgende vern av egnede områder skal etter planen bidra til å øke arealet av vernet skog med 40 % (Miljøverndepartementet 2004²). Også andre verneformer øker, og det er blant annet opprettet flere nye nasjonalparker de siste to årene. Den siste ble åpnet i desember i 2004, og omfattet Blåfjella-Skjækerfjella, samt Lierne i Nord-Trøndelag. I tillegg har en rekke av våre etablerte nasjonalparker blitt utvidet slik at de i dag omfatter større arealer enn tidligere. Antallet landskapsvernområder og naturreservater er også økende.

Norsk utmark har gjennom alle tider hatt betydning for inntektene i distriktene. Det er etter hvert velkjent at den økende interessen for naturopplevelser skaper grunnlag for betydelig verdiskaping i slike områder også i tiden fremover og etter et vernevedtak. Tilrettelagte rekrea-

sjonsaktiviteter, som tidligere i liten grad har vært drevet kommersielt, blir nå fremhevet som ny inntektskilde for innbyggere og bedrifter i distriktene. Næringen kan allerede vise til gode resultater, med potensial for ytterligere verdiskaping i årene fremover (Dervo et al. 2002, Knutsen & Ketilsson 2004). Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at skogbruket hentet inn 650 millioner kroner brutto på utmarksprodukter i 2003 fraregnet trevirke. 220 millioner kommer fra utleie av hytter og hyttetomter, 130 millioner for salg av jakt- og fiskeretter, og 190 millioner fra andre tilleggsnæringer (Syverud 2005). Mye tyder på at disse tallene er lavere enn den reelle omsetningen.

Det som er relativt nytt i norsk sammenheng er den mer eksplisitte målsetningen om økt næringsmessig utnyttelse av deler av utmarka som er vernet etter naturvernloven. På begynnelsen av 1990-tallet ble det gjennom Stortingsmelding nr. 62 (1991-1992) åpnet for en viss turistmessig bruk av de nasjonalparkene som tålte det, gitt at det eksisterte forvaltningsplaner for den enkelte nasjonalpark. Et sterkere signal kom i forbindelse med budsjettbehandlingen høsten 2002 da Stortingsflertallet rettet følgende henstilling til Regjeringen:

"Stortinget ber Regjeringen innen 1.oktober 2003 å komme tilbake til Stortinget med en sak om bærekraftig bruk av utmark og fjellområdene i Norge. I den forbindelse skal blant annet spørsmålet om nærmere retningslinjer for økt turistmessig bruk av disse områdene utredes nærmere, både på arealer utenfor og innenfor større verneområder opprettet etter naturvernloven" (St.prp. 65 2002-2003).

Som følge av dette ble forbudet mot kommersiell turisme i Jotunheimen-, Saltpjellet/Svartisen-, og Reisa nasjonalpark opphevet som et konkret tiltak for å stimulere til aktivitet. Tiltakende næringsvirksomhet i verneområder kan imidlertid lett bli gjenstand for kritikk, fordi en rekke former for aktivitet kan hevdes å være i strid med en bærekraftig bruk av naturen. Det er derfor viktig å kartlegge sannsynlige effekter før tiltak settes ut i livet.

I etterkant av denne stortingsproposisjonen har økt bruk av verneområder i reiselivssammenheng vært hyppig diskutert. Mange ulike interesser har deltatt, og etter hvert har både reiselivsnæringen, andre næringsorganisasjoner, frivillige organisasjoner og politikere deltatt i den offentlige debatten. En rekke aspekter tilknyttet forvaltning og bruk av verneområder som kilde til lokal verdiskaping har vært gjenstand for diskusjon.

Prosjektet "Turistbasert næringsutvikling i verneområder - muligheter og hindringer" ble startet som en følge av de politiske målsetningene om økt aktivitet i verneområder. Prosjektet er et samarbeid mellom NORSKOG og Norsk Institutt for Naturforvaltning (NINA). Det primære målet med arbeidet er å avdekke konfliktpunktene mellom miljø- og næringsinteresser i og rundt vernede områder, og belyse hvilke skranker som hindrer økt lønnsom anvendelse av verneområder i turistsammenheng. Denne rapporten representerer det innledende arbeidet. Målet med forprosjektet er å klargjøre og spisse aktuelle problemstillinger for det videre arbeidet og vil danne bakgrunnsmateriale for prosjektet videre.

1.1 Målsetting, problemstilling og avgrensing

Hovedhensikten med forprosjektet har vært å øke kunnskapsgrunnlaget rundt bruk og vern i våre større verneområder og skaffe til veie grunnlagsmateriale for det videre samarbeidsprosjektet mellom NINA og NORSKOG.

Dette er gjort ved å innhente bakgrunnsmateriale fra litteratur kombinert med intervjuundersøkelser blant forvaltning, oppsyn og næringsutøvere. Formålet med intervjuundersøkelsen var å kartlegge variasjonsbredden i næringsaktivitet i verneområder, samt avdekke holdninger og konfliktområder i skjæringsfeltet mellom bruk og vern.

Med bakgrunn i prosjektets formål har vi delt forprosjektet i tre, med tilhørende delrapporter. I hvert delprosjekt har vi formulert problemområder vi ønsker besvart gjennom prosjektet.

Delrapport en:

1. Hvilket spekter av prosjekter og initiativ finnes i Norge i dag som på ulike måter berører problemstillinger knyttet til bruk og vern?
2. Hvordan fungerer forvaltning av verneområder og næringsmessig utnyttelse av disse i land med store naturverdier, som Canada, New Zealand og Sverige? Kan vi nyttiggjøre oss disse erfaringene i arbeidet med økt næringsmessig utnyttelse av norske verneområder?

I delrapport to har vi formulert tre oppgaver som vi har løst gjennom innhenting av informasjon i en egen kvalitativ undersøkelse:

1. Hvilket spekter av næringsvirksomhet drives i, eller i randsonen av våre større norske verneområder i dag?
2. Hvilke oppfatninger har næringsutøvere som opererer i, eller med basis i våre større verneområder om egen virksomhets påvirkning på natur og miljø? På hvilken måte oppleves vernestatus som positivt eller negativt for virksomhetenes drift?
3. Hvilke holdninger til økt aktivitet i verneområder finnes blant aktører som av ulike grunner har interesser knyttet til verneområder. (Offentlig forvaltning, næringsdrivende, oppsyn)

Delrapport tre:

1. Hvilke økologiske, kulturelle, sosiale og økonomiske effekter kan vi forvente som følge av økt næringsaktivitet i verneområder?

1.2 Oppbygging av rapporten

Rapporten er inndelt i tre hoveddeler. Den innledes med en bakgrunnsdel som gir generell innføring i vernehistorie, verneformer og forvaltning. Deretter følger første delrapport som beskriver bruk og vern nasjonalt og internasjonalt. For Norges del har vi samlet et utvalg pågående prosjekter for å synliggjøre fokus på- og tilnærmingmåter til tema. Kommersiell utnyttelse av verneområder har vært drevet mer intensivt i en rekke land i lengre tider, og det er derfor interessant også å se på noen utvalgte nasjoner, deres vernehistorie, forvaltning og bruk, og hvordan dette skiller seg fra Norge.

Delrapport to beskriver arbeidet vi har gjort for å kartlegge spekteret av dagens kommersielle aktiviteter i verneområder. Dette har utgjort hoveddelen av arbeidet i forprosjektet. Gjennom kartleggingen ønsket vi å skaffe en oversikt over et bredt tilbud, fra tradisjonell jakt til juving, rafting og ulike opplegg for teambuilding. Vi har sett nærmere på noen kjente forretningskonsepter for å gjøre innledende vurderinger av hvilken påvirkning disse har på natur og lokalmiljø. Delrapport tre beskriver mulige konsekvenser av økt aktivitet i verneområder. Det er ofte blant disse effektene konfliktgrunnlaget i debatten om bruk og vern dannes. Her er økologiske, økonomiske og kulturelle effekter diskutert med bakgrunn i relevant litteratur.

2 Bakgrunn

2.1 Vernehistorie og turisthistorie

Med de trusler som finnes mot våre naturressurser i dag har ethvert land en forpliktelse til å bevare det biologiske mangfoldet og de ulike naturtypene. Dette er på mange måter det sentrale innhold i det klassiske naturvernarbeidet i alle land i dag. Norge har både et nasjonalt og et globalt ansvar for å bevare visse naturtyper, som er spesielle for vår nordlige beliggenhet. Vern av natur i Norge blir en del av vår internasjonale innsats for å verne arter, økosystemer og landskapsformer.

2.1.1 Historikk

Naturvernarbeidet som startet i Norge på 1800-tallet (DN 1995) kalles ofte "klassisk naturvern". Klassisk naturvern har sitt utspring i tanken om å verne det spesielle og særegne, og gi forsknings- og rekreasjonsmuligheter for folket. Det pekes på ulike grunner til at naturvernarbeidet ble startet opp. Skogressursene i landet skulle bevares ut fra en langsiktig ressursdisponering, og med dette anså man vern som et virkemiddel mot overutnytting av ressursen. Naturen vekker følelser i mennesker, og ut fra disse følelsene har man ulike syn på verdien av naturen. Mange mennesker la vekt på skjønnhet, mangfold og opplevelse i urørt skog, og var derfor opptatt av vern for å bevare dette. I forskningsmiljøer var man også opptatt av å verne natur. Bestandene av enkelte arter var i kraftig tilbakegang og vern ble sett på som en redning for truede arter, samtidig som verneområdene kunne brukes til forskning og undervisning.

Naturens betydning for mennesket og miljø er nedfelt i Grunnlovens § 110b. Her heter det at enhver har rett til et miljø som sikrer sunnhet og en natur der produksjonsevne og mangfold bevares. Allerede her nevnes en langsiktig ressursforvaltning og viktigheten av å bevare naturen for fremtidige generasjoner. Den første norske særlov om naturfredning kom i 1910. Denne ble avløst av en ny i 1954, og i 1955 fikk vi en egen naturvernadministrasjon. I 1960 fikk vi en naturverninspektør. Den gjeldende lov om naturvern er fra 1970, og i formålsparagrafen heter det:

"Naturen er en nasjonalverdi som må vernes. Naturvern er å disponere naturressursene ut fra hensynet til den nære samhörighet mellom mennesker og naturen, og til at naturens kvalitet skal bevares for fremtiden....."

På starten av 1900-tallet var det særlig de botaniske naturminnene, eksempelvis gamle trær, som ble vernet. Frem til 1930-tallet ble de første våtmarks-, barskogs- og geologiske naturreservatene etablert. Perioden fra 1954 til 1970 kalles nasjonalparkperioden. Denne kom relativt sent i Norge sett i forhold til andre land. Etter 1970 ble det vanligere med tematiske verneplaner, oftest organisert som fylkesvise planer for naturtyper som myr/våtmark, edelløvskog, sjøfugl mv.

I dag deles gjerne naturvernet i to; det spesielle naturvernet som er en fortsettelse av det klassiske naturvernet, og det generelle eller moderne naturvernet. Det moderne naturvern har utviklet seg i takt med økt press på naturen som følge av befolkningsvekst, forbruksvekst, teknologisk utvikling, økt handel og forurensing. I moderne naturvern er man også opptatt av å ta vare på områder og arter som ikke omfattes av spesielle vernevedtak, men en generell forvaltning av Norges ressurser for å ivareta biologisk mangfold.

2.1.2 Turisme i verdensområdene

Naturbasert turisme er en av verdens største reiselivsnæringer (Aas et al. 2003), og er i kraftig vekst over hele verden. Næringen står for en årlig omsetning på over 500 milliarder US dollar, og en betydelig del av denne typen turisme foregår i og nær nasjonalparker og andre vernede områder. Nasjonalparkene representerer store ressurser og muligheter for opplevelser. Samti-

dig er de vernede områdene sårbare, og bruk og vern må balanseres. Reiseliv generelt er den største næringen internasjonalt, og det er rimelig å anta at reiselivsmarkedet vil fortsette å øke også i fremtiden (St.meld.nr. 15, 1999-2000). Trendene tilsier at attraksjonene og opplevelsene vil få økt betydning i reiselivet, i forhold til transport, overnatting og bespisning som tradisjonelt har stått for den største delen av omsetningen i reiselivsnæringene (Innovasjon Norges nettsider).

I Norge står reiselivsnæringen for om lag 4 % av bruttonasjonalprodukt (BNP) og knappe 7 % av den totale sysselsettingen i Norge (SSB2). I merkevarebyggingen av Norge som reisemål spiller naturen en viktig rolle. En rekke av våre mest besøkte turistattraksjoner er kjente naturattraksjoner, som fosser, fjell, fjorder og breer. Flere av dem ligger innenfor områder som er vernet. Geirangerfjorden og Nærøyfjorden, begge landskapsvernområder, nå også på UNESCOs verdensarvliste, Briksdalsbreen og Beseggen innenfor to av våre kjente nasjonalparker Jostedalsbreen og Jotunheimen, er alle på listen over Norges mest besøkte turistattraksjoner (Innovasjon Norge 2004).

Internasjonale erfaringer viser at vi kan vente en økt turisme og næringsutvikling i og rundt norske nasjonalparker i fremtiden (Aas et al. 2003). Kombinasjonen vern og turisme ser ut til å bli stadig mer vanlig, og land som Australia, New Zealand, Tanzania og Canada har i lengre tid hatt fokus på naturbasert reiseliv og verneområder.

2.1.3 Trender i markedet for turister

Forholdet til natur og naturbaserte aktiviteter, kultur og det å møte nordmenn er viktige grunner for utlendingers feriebesøk i Norge (Innovasjon Norge 2005). Innovasjon Norge (tidligere Norges Turistråd) har utarbeidet en oversikt over hvordan de ser for seg reiselivsmarkedet i Norge i fremtiden (Norges Turistråd 2003). For tilbydere av produkter er det viktig å tilpasse produktutvikling, markedsføring og konkurransestrategier til aktuelle trender fortløpende.

Generelt ser det ut til at reiselivsmarkedet er mer uforutsigbart nå enn før. Terror, epidemier, naturkatastrofer og krig gir større fokus på trygghet og sikkerhet. Dette fører igjen til økt innenlandstrafikk, og færre utenlandsreiser. Dette gir allikevel klare fortrinn for land som oppfattes som trygge i forhold til disse truslene.

Markedet etterspør i økende grad det ekte og naturlige, og det antas at lokal kultur og nærhet til naturen vil være viktige salgselementer fremover. I dette ligger blant annet muligheter knyttet opp mot den økende interessen for helse, trening og kosthold. Det er også erfart at turistene ønsker en mer personlig og individuell behandling, gjerne i kombinasjon med et eller flere opplevelseselementer. Kundemassen oppfattes samtidig å være mer prisbevisst, og bruker oftere enn før internett for å finne egnede leverandører. Webbløsninger blir derfor stadig viktigere både som markedsføringsorgan og bookingapparat. Tidspress fører til at flere vil ta kortere og hyppigere ferier. Den varslede "eldrebølgen" har allerede stor innvirkning på turismen (Vorkinn og Hagen 2003). Fremtidens pensjonister har god økonomi, er mer reisevant, har bedre helse og er vant til å bruke internett. I tillegg har verdigrunnlaget endret seg, og det er mer fokus på "jeg" enn på "familien", mer på nytelse enn plikt og mer på fritid enn arbeid. En annen trend er hyper-turisme. Med dette menes eventyrlystne turister som ønsker spesielt spektakulære opplevelser. Eksempler kan være å gå på ski til Nordpolen eller spise gourmetmiddag på Galdhøpiggen.

Analyser innen de fire verdikjedene jakt, innlandsfiske, laksefiske og andre naturbaserte opplevelser viser at trendene innenfor denne delen av reiselivet er positive (Knutsen og Ketilsson 2004). Etterspørselen etter tilrettelagte naturbaserte opplevelser øker, og viljen til å betale for dette er tiltagende. Totalt innenfor de fire nevnte verdikjedene har Knutsen og Ketilsson beregnet at omsetningen vil kunne stige fra ca 4,1 milliarder i dag, til ca 8 milliarder i 2014. Dette viser et betydelig potensial innen det naturbaserte reiselivet.

Når det gjelder trender for turisme i nasjonalparker kan vi se på Vorkinns foreløpige resultater fra 2002 som et eksempel (Vorkinn 2003). Registreringer gjort ved innfallsporter til Jotunheimen nasjonalpark i 1992 og i 2002 viser at det har vært en merkbar økning (16 %) i antall besøkende. Resultatene viser også at gjennomsnittsalderen på de besøkende går opp, mens aldersgruppen 15-24 år går merkbart ned. Økt bruksvolum og ønsket om økt tilrettelegging peker entydig på et økende forvaltningsbehov, både for å ivareta verneverdier og kvaliteten på reiselivsproduktene.

Også i Sverige er trenden at nasjonalparkene besøkes mer enn før. Dette viser en undersøkelse gjort av Etour, European Tourism Research Institute i Östersund. Undersøkelsen er gjort i Fulufjället nasjonalpark, og første fase av prosjektet ble gjennomført et år før området fikk nasjonalparkstatus. Registreringen ble utført ved bruk av selvregistreringskasser i felt. Samme undersøkelse ble gjort igjen i 2003, dovs. året etter at Fulufjället fikk nasjonalparkstatus. Resultatene viste at det samlede besøket gikk opp med 39 % (Fredmann 2004).

2.1.4 Holdninger til tilrettelegging i vernede områder

Næringsutvikling i vernede områder vil kunne medføre ulike grader av tilrettelegging. Norske og utenlandske turistenes holdning til slik tilrettelegging for turisme varierer (Vorkinn 2003). Paradoksalt nok er utenlandske besøkende i Jotunheimen mindre positive til tilrettelegging enn norske besøkende. Ofte kalles de som vil ha liten tilretteleggingsgrad for "purister", mens de som ønsker tilrettelegging blir kalt "urbanister". Urbanistene er hovedsakelig dagsturister og de som går frahytte til hytte, mens puristene er fiskere, kanopadlere og flerdagers fotturister med telt (Vorkinn & Vistad 1995, Vorkinn 2003).

2.2 Ulike verneområder/Vernekriterier

Vern av naturen skjer i hovedsak med hjemmel i naturvernloven. Loven gir hjemmel for ulike former for områdefredninger. Ved opprettelse av et verneområde blir det vedtatt en forskrift som spesifiserer målene for det enkelte området, regulerer bruk og vern av området, og har forbud mot tiltak som kan skade verneverdiene i området som hovedelementer. De fire hovedtypene av vernekategorier med hjemmel i loven er nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreservater (herunder barskogreservater, myr, edellauvskog og fuglereservater) og naturminner. Norge har ca 2067 vernede områder (NOU 2004:28). Av disse har 330 områder en skjøtsel- eller forvaltningsplan, mens 500 områder som bør ha en forvaltningsplan, mangler en slik. I følge Miljøverndepartementet har de resterende verneområdene ikke behov for en slik plan (Horntvedt 2004).

2.2.1 Nasjonalparker

Nasjonalparker har som hovedformål å beskytte større naturområder av urørt og egenartet karakter. Vi har i dag 30 nasjonalparker i Norge. Av disse er 24 på fastlandet, og 6 på Svalbard (DNs nasjonalparksider). I Norge er det naturtypen høyfjell som dominerer i nasjonalparkene. Nasjonalparker opprettes hovedsaklig på statens grunn, men annen grunn som ligger i, eller grenser til område, kan også legges ut som nasjonalpark. Av våre nasjonalparker er det 14 som omfatter privat eiendom. Den første nasjonalparken som innbefattet privat eiendom var Hardangervidda. Høyesterett godtok at Hardangervidda nasjonalpark omfattet i overkant av 50 % privat grunn. Andre nasjonalparker som båndlegger store ikke statlig eide arealer er Dovrefjell - Sunndalsfjella, Forollhogna, Møysalen og Skarvan og Roltdalen (NOU 2004:28).

Eiendomsstrukturen i Norge gjør at det i mange tilfeller er naturlig å verne privat grunn også til nasjonalparker og landskapsvernområder. Tilgrensende privat grunn har mange steder de samme natur- og kulturverdiene som statlig grunn, og faller derfor naturlig inn som en del av verneområdet. Dersom vi ser på skogkledd areal i Norge, er 80 % i privat eie, 12 % statlig, 4 % allmenninger og 4 % aksjeselskap (Sannes et al. 1998). Vern av privat grunn til nasjonalpark gir ikke automatisk rett til erstatning for båndlagte arealer. Frem til i dag har gjeldende praksis

vært at båndlegging av privat grunn til nasjonalparker og landskapsvernområder ikke gir hjemmel for ekspropriasjon, mens for vern av naturreservater og naturminner skal erstatningen i hovedsak fastsettes etter lov 6. april 1984 nr. 17 om vederlag ved overføring av fast eiendom. I forslag til naturmangfoldlov, som ble fremlagt av Biomangfoldutvalget i desember 2004, ble det slått fast at erstatning bør gjøres gjeldende uavhengig av hvilken verneform som benyttes. Det innebærer at nasjonalparker og landskapsvernområder likestilles med våre andre verneformer, det vil si at også vern av natur som nasjonalpark eller landskapsvernområde gir hjemmel for ekspropriasjon med de muligheter for erstatning dette innebærer.

I nasjonalparker er det naturmiljøet som vernes, og det er derfor underlagt et strengt områdevern. Landskapet skal vernes mot utbygging, anlegg, forurensing og andre inngrep. Aktiviteten i nasjonalparkene styres av særskilt forskrift for den enkelte park, men felles for alle er allemannsretten som hovedregel fortsatt gjelder, det vil si at man har rett til å ferdes fritt til fots og på ski, samt telte og raste i nasjonalparker. Dersom områder er av særlig verdi for vilt kan det nektes fri ferdsel med hjemmel i viltlovens § 7 (viltloven 1981). Det er også vanligvis lov å plukke bær og sopp, jakte og fiske etter gjeldende regler og opprettholde den tradisjonelle beitevirksomheten. Ferdselen skal skje slik at naturmiljøet påvirkes minst mulig, og all form for motorisert ferdsel er forbudt. Inntil nylig gjaldt forbud mot kommersiell turisme i tre av Norges nasjonalparker. Dette forbudet ble opphevet i oktober 2003 og signaliserer en mulighet for økt næringsmessig utnyttelse av våre nasjonalparker, selv om det tidligere ble gitt dispensasjon fra denne bestemmelsen i de tre parkene.

Enkelte norske nasjonalparker har fått utarbeidet egne forvaltningsplaner som fungerer som et styringsverktøy for bruken av parken. Målet er at alle områder av denne verneformen skal ha en godkjent forvaltningsplan. I dag er det utarbeidet en slik plan for sju av våre i alt 24 nasjonalparker på fastlandet. Dette gjelder Forollhogna, Hardangervidda, Jostedalsbreen, Jotunheimen, Saltfjellet/Svartisen, Stabbursdalen og Øvre Pasvik (DN 2004). Fire nye er under utarbeidelse. Forvaltningsplanen skal være et hjelpemiddel for å gjøre avveining mellom bruk og vern.

Nasjonalparken inndeles ofte i soner som kanaliserer organisert aktivitet til områder som anses å tåle et økt aktivitetsnivå. Forvaltningsplanen er ikke juridisk bindende, men retningsgivende for forvaltningen etter verneforskriftene. Soneinndelingen i nasjonalparkene blir gjort for å håndtere forholdet mellom de ulike brukerinteressene og ivareta verneformålet (DN 1996). Det er derfor ikke en gradering av verneverdiene. Sonekategoriene er ikke utarbeidet kun med tanke på turisme og friluftsliv, men i forhold til all menneskelig aktivitet og inngrep fra tidligere tider og frem til i dag. Soneinndelingen har ikke utøvere innen turisme og friluftsliv som eneste målgruppe. Som grunnlag for inndelingen skal det benyttes de samme kategoriene i alle nasjonalparker (DN 1996), slik at man lettere kan etablere en helhetlig nasjonalparkforvaltning. Arealet deles i fire forskjellige soner: spesiell vernesone, sone uten tilrettelegging, brukssone og sone med spesiell tilrettelegging og inngrep. Den spesielle vernesonen gjelder områder som trenger spesielt vern på grunn av enestående eller truet natur- eller kulturverdier. Her kan det være aktuelt å regulere ferdsel. Som regel dekker slike områder små arealer i en nasjonalpark. Sone uten tilrettelegging omfatter oftest villmarkspregete områder, der naturverninteresser er overordnet andre interesser. I slike områder er det få spor etter nyere tekniske inngrep, og det er ønskelig at områdene holdes uten tilrettelegging også i fremtiden. Kjerneområdene i en nasjonalpark omfattes ofte av denne sonen, og det er ønskelig at sone uten tilrettelegging utgjør en betydelig del av en nasjonalpark. Brukssonen omfatter områder der formålet er å holde på det naturlige miljøet, men der en del tiltak til fordel for det enkle friluftslivet eller næringsinteressene kan tillates, enten hele eller deler av året. Dette kan gjelde tiltak som merking av stier og bygging av turlagshytter innenfor et planlagt rutenett, samt tradisjonell bruk som husdyrbeiting, vedhogst, beiterydding og reindrift. Støler både med og uten drift, og områder der det bør drives kulturlandskapskjøtsel bør ligge i denne sonen. Store deler av Hardangervidda nasjonalpark omfattes av en slik brukssone, med et veletablert rutenett for fotturer, samt en rekke hytter for overnatting. Sone med spesiell tilrettelegging og inngrep gjelder områder der man kan legge forholdene spesielt til rette for ferdsel, og kan åpne for spesielle brukerinteresser, særlig i

samband med reiseliv eller nærområde til turisthytter. Områder med kulturminner som skal brukes aktivt faller inn i denne sonen. Det samme gjelder områder der tekniske inngrep allerede finnes og som likevel har blitt lagt i en nasjonalpark.

Våre nasjonalparker er opprettet med ulike formål. Hver enkelt nasjonalpark har en forskrift, som sier noe om nasjonalparkens geografiske avgrensning, verneformål, verneregler, motorferdsel og forvaltning. Noen nasjonalparker har strenge vernebestemmelser, mens andre er underlagt mer moderate retningslinjer. Mange av parkene har sikret allmennhetens adgang til friluftsliv gjennom formålsparagrafen. Følgende formulering er ofte benyttet: *"Allmennheten skal ha anledning til naturopplevelser gjennom uttøving av tradisjonelt og enkelt friluftsliv med liten grad av teknisk tilrettelegging"*

Enkelte nasjonalparker har et sterkere uttrykk for brukerinteressene. Dette gjelder parker som Hardangervidda og Jotunheimen der det heter at *"I nasjonalparken skal det innenfor visse rammer være høve til landbruk, friluftsliv, jakt og fiske, undervisning og forskning"*.

Enkelte nasjonalparker har utelatt friluftslivsrelaterte mål i formålsparagrafen, eksempelvis parkene Børgefjell, Femundsmarka, Forollhogna og Rago. I noen nasjonalparker gir verneformålet restriksjoner for menneskelig aktivitet, som i Øvre Anarjokka:

"Dyre- og plantelivet skal få utvikle seg mest mulig fritt uten menneskelig påvirkning."

Med utgangspunkt i nasjonalparkenes verneformål er de i ulik grad tilrettelagt for friluftsliv. Mange har et velutviklet nettverk av stier og betjente eller ubetjente hytter, det være seg DNT og private. Parkene der friluftsliv og opplevelse er underordnet andre verneverdier er lite tilrettelagt for friluftsliv. Dette gjelder i første rekke Børgefjell, Forollhogna, Gressåmoen, Ormtjernkampen, Øvre Anarjokka, Øvre Pasvik og Ånderdalen (NOU 2004:28).

2.2.2 Landskapsvernområder

Et landskapsvernområde er en mildere verneform enn nasjonalpark. Formålet med landskapsvern er i følge Lov om naturvern *"å bevare egenartet eller vakkert natur og kulturlandskap"*. Landskapsvernområder er ofte opprettet i tilknytning til nasjonalparker, for å bevare viktig tilgrensende natur og kulturlandskap. I landskapsvernområder er alle tiltak som vesentlig endrer landskapets art forbudt. Områder lagt ut som landskapsvernområder har ofte vært gjenstand for ulike former for tradisjonell drift over lang tid. Det kan eksempelvis dreie seg om skogbruk, seterdrift, slåttemarksområder og bygdelandskap langs norske fjorder. For å bevare landskapet er det ofte både tillatt og nødvendig å opprettholde tradisjonell bruk. I verneforskriftene for landskapsvernområder åpnes det for at forvaltningsmyndighet kan gi tillatelse til næringsutvikling som ikke strider med verneformålet.

2.2.3 Naturreservater og naturminner

Naturreservater er den strengeste formen for områdevern etter naturvernloven, og gir automatisk rett på full erstatning for grunneiere som får sine arealer båndlagt. Formålet med naturreservater er å verne urørt, tilnærmet urørt natur eller spesielle naturtyper med særskilt vitenskapelig verdi. Naturreservater er ofte små. Gjennom tematiske verneplaner er det opprettet naturreservater for bestemte formål, slik som barskogvern, fuglereservat, edellauvskog- og myrreservater. Ferdsel er stort sett tillatt i naturreservater, men enkelte reservater er totalfredet. Andre fredes i perioder, for eksempel i hekketiden for fugl. Barskogreservater er opprettet med sikte på å bevare ulike barskogsamfunn, slik at de får mulighet til å utvikle seg uten menneskelige inngrep. Vernet setter begrensninger på tiltak som kan føre til endringer av naturmiljøet. Eksempler på dette kan være skogsdrift, byggeaktivitet og motorferdsel. Viktige unntak fra dette gjelder allmenn ferdsel, enkelt friluftsliv, samt jakt og fiske i barskogreservater (DN 1999).

Den siste verneformen etter naturvernloven er naturminne. Et naturminne kan være en geologisk, botanisk eller zoologisk forekomst. Felles for naturminner er at de er små av utstrekning,

og består gjerne av et enkeltobjekt, som et gammelt tre eller en geologisk forekomst. De fleste fredningsvedtak etter naturminnebestemmelsen ble inngått noe tilbake i tid. Fredningsformen er streng, men på grunn av liten utstrekning er det ofte få konflikter mellom vern og bruk.

2.2.4 Vern etter annet lovverk

Lov om naturvern gir også hjemmel for fredning av planter og dyr. Dette gjelder plante- og dyrearter som er sjeldne eller som står i fare for å forsvinne.

Vern av natur, planter og dyr reguleres også av andre lover. Viltloven gir hjemmel for vern av viltets leveområder, såkalt biotopvern. Dersom det er områder av særlig stor verdi for viltet eller for bevaring av dets livsmiljø, kan slike områder vernes etter viltloven. Arealer med særlig verdi for fiskeressursene kan vernes etter lov om lakse- og innlandsfiske. Loven hjemler forbud mot anlegg, bygging og annen virksomhet i slike områder.

Kulturminneloven gir automatisk fredning av kulturminner fra tiden før 1537. Loven gir også mulighet for å frede nyere kulturminner og kulturmiljøer. Den siste loven som gir hjemmel for vern er plan- og bygningsloven. Kommunene har ansvaret for å bevare biologisk mangfold og viktige naturområder. Dersom disse ikke er vernet etter lov om naturvern, kan kommunen styre arealbruk og regulere til naturvernformål i kommuneplanens arealdel.

Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag gir ikke hjemmel for vern, men er vesentlig for å regulere bruk av motorkjøretøy utmark inkludert i verneområder. Lovens formål er å regulere motorferdsel i utmark ut fra en samfunnsmessig helhetsvurdering og på bakgrunn av dette verne naturmiljø og fremme trivsel. Med motorkjøretøy menes bil, traktor, motorsykkel, beltebil, båt og annet flytende eller svevende kjøretøy drevet med motor, samt landing og start med motordrevet luftfartøy. I utmark er motorferdsel som hovedregel ikke tillat. Det finnes unntak fra loven, blant annet for rednings- og oppsynsarbeid, militære øvelser og anlegg, i tillegg til drift av offentlige veger og anlegg. Det er også unntak for nødvendig person- og godstransport til og fra faste bosteder og i jordbruks-, skogbruks- og reindriftsøyemed. Jakt, fangst og fiske regnes ikke som næring (lov om motorferdsel i utmark og vassdrag 1977). Motorferdsel i utmark er et tema som har vært mye omdiskutert. Striden står noen ganger mellom næringsutøvere og grunneiere som er avhengig av motoriserte kjøretøy i næringsøyemed og andre som er brukere av utmarksområder. Den største konflikten er likevel mellom de som på den ene siden ønsker å bruke motorkjøretøy til rekreasjon og de som på den andre siden ønsker stillhet og ro.

2.3 Forvaltning og oppsyn med norske verneområder

Siden Miljøverndepartementet (MD) ble opprettet i 1972 og frem til 1983 lå forvaltningsmyndighet for områder vernet etter naturvernloven under MD (Svarstad et al. 2003). Fra 1984 ble det formelle forvaltningsansvaret for verneområdene lagt til de respektive fylkesmennene, mens Direktoratet for naturforvaltning (DN) fikk det overordnede forvaltningsansvaret.

Miljøverndepartementet er ansvarlig for å gjennomføre den statlige naturvernpolitikken som er vedtatt av Stortinget. MD er også øverste ansvarlig for forvaltningen av områder opprettet etter naturvernloven.

Direktoratet for naturforvaltning er MDs fagorgan i naturvernsaker i Norge. DN har hovedansvaret for nasjonalparkforvaltningen og godkjenner forvaltningsplanene for slike områder. Den praktiske forvaltningen, det vil si utarbeidelse av forvaltningsplan og behandling av søknader om dispensasjoner tilligger fylkesmannen.

2.3.1 Naturoppsyn

Loven om statlig naturoppsyn ble vedtatt 21. juni 1996. Med hjemmel i denne loven ble Statens Naturoppsyn (SNO) opprettet, med formål om å ivareta nasjonale miljøverdier og forebygge miljøkriminalitet. SNO fungerer som et helhetlig naturoppsyn som skal samordne og styrke norsk oppsynsarbeid. Naturoppsynet skal føre kontroll med at bestemmelsene i følgende lover blir overholdt: naturvernloven, friluftsløven, motorferdselsloven, kulturminneloven, lakse- og innlandsfiskloven og forurensingsloven. SNO er organisert med en administrativ enhet, som en avdeling i DN, lokalisert i Trondheim. I tillegg finnes det et stort antall naturoppsynsmenn lokalisert i kommuner rundt omkring i landet. Den administrative enheten koordinerer det totale statlige naturoppsynet, leder lokalt personell, har ansvar for oppfølging og kontakt med politietaten samt kjøp av tjenester fra andre aktører. De ansatte naturoppsynene i distriktene fører kontroll i forhold til lovverket, driver veiledning og informasjon og har en del skjøtsel og andre oppgaver.

Utnyttelse av rettigheter i statsallmenninger styres av fjelloven. Hver statsallmenning har et Fjellstyre som forvalter bruksretter og driver aktiv tilrettelegging for allmennheten i våre statsallmenninger (Fjellova 1975). I Norge finnes det 94 statsallmenninger med tilhørende fjellstyrer. Disse forvalter store sammenhengende fjellområder blant andre deler av Hardangervidda, Dovre, Rondane og Jotunheimen. Fjellstyret har også ansvar for oppsyn i statsallmenningene, et fjelloppsyn som oppnevnes av Fjellstyret. SNO samarbeider med, og kjøper tjenester fra blant annet Statskog Fjelltjenesten og fjelloppsyn i statsallmenninger. Statskog Fjelltjenesten fungerer som Statens Naturoppsyn sitt felpersonell i nord og omfatter fylkene Finnmark, Nordland og Troms.

Oppsyn i områder hvor det ikke er etablert annet oppsyn som nevnt over vil fortsatt ivaretas gjennom tildelinger til fylkesmannen, som organiserer et lokalt deltidsoppsyn.

2.3.2 Forvaltning av norske verneområder

Direktoratet for naturforvaltning (DN) er direktoratet under Miljøverndepartementet. DN har det faglige ansvaret for forvaltning av norsk natur (DN hjemmesider¹). DN har faglig instruksjonsmyndighet overfor fylkesmennenes miljøvernnavdeling innenfor fagområdene naturforvaltning og friluftsliv. Fylkesmannens miljøvernnavdeling har ansvaret for gjennomføring av verneplanarbeidet og for forvaltning av vernede og fredete naturområder, samt forvaltning av offentlige friluftsområder.

I 1991 ble det startet et forsøk med overføringer av statlige forvaltningsoppgaver til kommunene for naturreservater og landskapsvernområder (Svarstad et al. 2003)

Kommunen kan søke om å få forvaltningsansvar for naturminner, naturreservater og landskapsvernområder. Kommuner med forvaltningsansvar for større verneområder har vært testet som prøveprosjekt i verneområder.

Forvaltningsplaner for verneområder skal fungere som et hjelpemiddel for å ivareta verneformålet. Planen skal gi retningslinjer for bruk, informasjon, skjøtsel og eventuell tilrettelegging. Forvaltningsplanen skal utarbeides innenfor verneforskriftens rammer og alle bestemmelser må være hjemlet i vernebestemmelsene. Naturvernloven pålegger ingen plikt til å utarbeide forvaltningsplan, men det kan fastsettes i vernebestemmelsene. Ved hjelp av en forvaltningsplan ønsker man å fremme en helhetlig forvaltning. En forvaltningsplan vil normalt inneholde en utdyping av verneformålet og enkeltbestemmelser i verneforskriften, dokumentasjon av natur-, kultur- og brukerinteresser, planer for bruk og overvåking av naturtilstand, i tillegg til skjøtsel og naturoppsyn. Tradisjonelt har prioritering av forvaltning av større verneområder generelt og nasjonalparker spesielt i Norge fått lav prioritet og hatt små ressurser til rådighet sammenlignet med det som er vanlig i de fleste andre land (Aas et al 2003).

I hovedprosjektet vil vi gå næyere inn på forvaltningsplaner og vernebestemmelser for å avdekke mulige skranker for næringsutvikling i verneområder. Utgangspunktet vil være en gjennomgang av, og sammenligning mellom ulike vernebestemmelser og forvaltningsplaner for å se om det er enkeltbestemmelser som i særlig grad virker hemmende for næringsutvikling.

Delrapport 1: Bruk og vern i Norge, Sverige, Canada og New Zealand

1.1 Innledning

Internasjonalt er turisme i verneområder et tema som vies oppmerksomhet, både fra organisasjoner som WWF og IUCN, myndigheter (politikere og byråkrater i forvaltningen), næringen og fra forskere. Vi har derfor valgt å se på praksis omkring bruk og vern i noen utvalgte land hvor det er stor aktivitet innenfor verneområdene.

1.2 Metode

I prosjektets startfase gjennomførte vi møter med representanter fra andre lignende prosjekter, i tillegg til samtaler med organisasjoner og institusjoner vi mente kunne komme med nyttige innspill til vårt prosjekt. I Norge møtte vi Marit Vorkinn, som leder Nasjonalparksatsinga i Nord Gudbrandsdalen, Roar Vangsnes som er prosjektleder for Naturbruksprosjektet i Sogn og Fjordane, Øystein Aas ved NINA på Lillehammer og Thor Flognfeldt jr. fra Høgskolen på Lillehammer. Ved hjelp av kontaktene fikk vi oversikt over aktuell litteratur samt henvisninger til andre kilder vi kunne nytte i studiet. Vi har gjort litteratursøk i biblioteksdatabase BIBSYS, samt brukt internett både til å hente ned oppgitt informasjon og til å gjøre søk. Ved innhenting av informasjon fra New Zealand og Canada har vi hentet inn data fra websøk, samt annen tilgjengelig litteratur. I Sverige ble det i tillegg gjennomført en studietur i Fulufjället nasjonalpark for å samle ytterligere informasjon.

1.3 Pågående arbeid med næringsutvikling i verneområder

Det er i dag en rekke prosjekter som på forskjellige måter tilnærmer seg tema næringsutvikling i verneområder i Norge. De antar forskjellige former: forsknings- og utviklingsprosjekter, tilrettelegging for å bedre tilgjengeligheten for besøkende og utprøving av ulike forvaltningsregimer. Eiere av prosjektene er organisasjoner, offentlig forvaltning, kommuner og fylker. Prosjektene som presenteres i dette kapittelet er et utvalg av pågående prosjekter som alle er av interesse for samarbeidsprosjektet. Formålet med en slik samling av prosjekter er å vise hvilken bredde og interesse det er rundt arbeidet med næringsutvikling i verneområder.

Det største arbeidet for å øke den næringsmessige bruken av verneområder gjøres av enkeltpersoner, bedrifter og ulike samarbeidsformer på lokalt nivå. Det er hovedsakelig disse som starter virksomhet i og rundt verneområdene, og som i praksis står for størsteparten av verdiskapingen gjennom omsetning og sysselsetting.

1.3.1 Reiselivsutvikling i regionene

I verneområder er restriksjonsnivået strengere enn i utmarka ellers, og tradisjonelle landbruksnæringer sammen med fjell- og breguiding har vært de mest utbredte måter å bruke verneområder på. Når man nå ønsker å øke verdiskapingen fra disse områdene er det opprettet flere prosjekter som skal iverksette konkrete tiltak i og rundt verneområder i Norge. Ved å opprette nettverk, bidra med kapital og kompetanse søker prosjektene på ulike måter å legge til rette for økt verdiskaping fra verneområder. Større verneområder strekker seg ofte over flere kommuner og krysser fylkesgrenser. Derfor har flere av de mest utviklingsrettede prosjektene i Norge en regional eller nasjonal forankring. Nedenfor presenterer vi noen av de mest sentrale reiselivsprosjektene i Norge, som i større eller mindre grad er rettet mot verneområder.

1.3.1.1 Naturbruksprosjektet i Sogn og Fjordane

Eier: Fylkesmannen i Sogn og Fjordane

Formål: Øke verdiskaping gjennom natur- og kulturbaserte næringsutvikling i og ved utvalgte verneområder i Sogn og Fjordane

Sogn og Fjordane har særegen natur som er viktig for næringslivet i fylket. Naturressursene har gjort det naturlig å legge nasjonalparker og andre verneområder innenfor fylkets grenser. Naturbruksprosjektet startet opp som et forprosjekt i 1999 etter initiativ fra Fylkesmannen i Sogn og Fjordane. I forprosjektet besøkte man sju bygder i Sogn og Fjordane. Målet med forprosjektet var å kartlegge økonomiske ringvirkninger av naturverdiene knyttet til verneområder, samt synliggjøre potensialet for ytterligere næringsutvikling i verneområdenes randsoner (Dybwad & Reite 2000)

Bygdene ble valgt ut slik at de representerer variasjonen i fylket, fra kyst til innland, samt variasjonen i verneformene fra nasjonalpark til naturreservat. Forprosjektet fant store forskjeller i hvordan de sju bygdene utnytter nærheten til verneområdene, og pekte på potensialet for opplevelsestilbud som jakt og fiske, turgåing, fjell- og brevandring, fuglekikking og tradisjonsmat (Dybwad & Reite 2000). Forprosjektet tilrådte at det ble en oppfølging gjennom et hovedprosjekt, med fokus på noen av de utvalgte bygdene. Det ble også anbefalt å kombinere en analytisk/teoretisk del med en praktisk del. Forprosjektet tilrådte også å fokusere på bygdemobilisering og lokalt entreprenørskap (Dybwad & Reite 2000). Dette førte til at Naturbruksprosjektet fase to ble startet opp 1. april 2002, med målsetting om økt verdiskapning gjennom natur- og kulturbaserte næringsutvikling i og ved utvalgte verneområder i Sogn og Fjordane (Dvergsdal & Vangsnes 2004)

Fire områder deltar i prosjektet: Værlandet, Hyen, Jostedal og Veitastrond. Prosjektet arrangerer ved oppstart såkalt "Fremtidsverkstad" i alle bygdene. Fremtidsverkstaden gjennomføres av en innleid utviklingsguide, og metodens mål er å snu dagens negative holdninger rundt hinder for næringsutvikling over til muligheter og ideer for ny virksomhet (Pers. medd. Roar Werner Vangsnes, 24.09.04). Framtidsverkstaden går over to dager og ved avslutningen har deltagerne samlet seg rundt utvalgte ideer de ønsker å jobbe videre med, hvorpå det settes ned arbeidsgrupper. Bygdene følges opp gjennom møter, besøk og rådgivning fra prosjektlederne.

Totalt har 150 personer fra de fire bygdene deltatt i utviklingsprosessene og ca 30 konkrete prosjekter er fremkommet og videreført. Ti deltakere fra Naturbruksprosjektet har også deltatt på etablererkurs. Prosjektet har dessuten gitt finansiell støtte til noen utvalgte deltakere. I ettertid har det vist seg at hver krone fra Naturbruksprosjektet har generert 12 kr mer i støtte fra andre finansieringskilder (Dvergsdal & Vangsnes 2004).

1.3.1.2 Nasjonalparksatsinga i Nord-Gudbrandsdalen, Nasjonalparkriket

Eier: Oppland Fylkeskommune

Formål:

1. Økt verdiskapning i reiselivsbedriftene i Nord Gudbrandsdalen.
2. Økt verdiskapning i tilgrensende næringer, som annen servicenæring og landbruk
3. Videreutvikling av kompetansen innen: - naturbasert reiseliv og nasjonalparkforvaltning, inkludert oppsyn og skjøtsel

Nord- Gudbrandsdalen har store vernearealer lokalisert i regionen. Nasjonalparkene Jotunheimen, Rondane, Dovre og Sunndalsfjella med omliggende landskapsvernområder gjør regionen til et interessant turistmål. For å utnytte mulighetene i området ble Nasjonalparksatsinga i Gudbrandsdalen opprettet med mål om å videreutvikle næringsmessig utnyttelse av nasjonalparkene i regionen.

Prosjektet involverer en lang rekke aktører fra reiselivslag, private tilbydere av reiselivsprodukter, fjellstyrer, Statskog, fylkesmannen, fylkeskommunen, Direktoratet for naturforvaltning og Statens naturoppsyn. Prosjektet er organisert med en styringsgruppe, bestående av representanter fra lokalt nivå og fylkesnivå. Prosjektledelsen er for tiden lagt til Oppland Fylkeskommune, men overtas etter 1.1. 2006 av regionen selv. Prosjektets styringsgruppe tilrår at prosjektledelsen knyttes til regionalt utviklingssenter på Otta (Nasjonalparkrikets tiltaksplan 2005). Prosjektet har to referansegrupper, en faglig og en politisk. Det er opprettet ulike arbeidsgrupper som utreder tema som kompetanseutvikling, produktutvikling, markedsføring, skilting og sårbarhetsanalyse.

Regionen har for sesongen 2005 valgt en felles markedsføringsstrategi under navnet "Nasjonalparkriket". Fem reiselivslag i regionen har sammen utarbeidet brosjyrer og annen markedsføring for å øke besøket i regionen.

Nasjonalparksatsinga i Nord Gudbrandsdalen er bevilget penger fra Oppland Fylkeskommune til å utvikle en nasjonalparkrute. Dette skal være en tematisk bilrute mellom nasjonalparkene, der enkelte attraksjoner markedsføres spesielt. Prosjektet har en planleggingsfase i 2004/05 og gjennomføringen vi skje i 2006/07 (Oppland Fylkeskommunes nettsider).

1.3.1.3 Reiselivsmessig bruk av verneområder i Troms

Eier: Troms Reiseliv AS

Formål: Bidra til konkret utvikling av det natur- og kulturbaserte reiselivstilbudet i Troms.

Våren 2004 ble det satt i gang to parallelle prosjekter i Nordreisa. Troms Reiseliv AS har ansvaret for prosjektet "Reiselivsmessig bruk av verneområder i Troms" som har spesiell fokus rettet mot Reisa Nasjonalpark og Reisaautløpet naturreservat. Prosjektet ble satt i gang som en følge av opphevelsen av forbudet mot kommersiell turisme Reisa NP i oktober 2003. Med opphevelsen kom nye muligheter, og et behov for å avklare ulike tilnærmingsmåter for bruken av verneområdet. Prosjektet har varighet til mai 2005. Det andre prosjektet drives av Halti næringshage sammen med Statskog og Norveg AS og heter "Produkt 2004- kvalitetsturisme". Åtte bedrifter fra Nord-Troms skal delta i prosjektet og målet er at bedriftene skal bli synlige, sentrale tilbydere av velorganiserte produkter innen segmentene natur, villmark, opplevelser og friluftsliv (Benonisen 2004). De to prosjektene legger opp til et tett samarbeid.

1.3.1.4 Naturbasert reiseliv – fra hobby til næring

Eier: NORSKOG

Formål: Prosjektet skal utvikle opplevelsesturisme som næring både med hensyn på omsetning, kvalitet og lønnsomhet. Prosjektet skal ta utgangspunkt i opplevelsesturisme basert på de natur- og kulturgitte ressurser, samt mennesker som finnes på en landbrukseiendom.

Prosjektets hovedfokus er utvikling av nye produkter og tjenester i utmarka generelt. Prosjektet er etablert og drives av NORSKOG. Tre grupper bestående av 8-10 utmarksbedrifter i hver gruppe ble etablert i 1999. Til sammen representerer medlemmene skog- og utmarksarealer på ca 1,5 millioner dekar, og har en samlet omsetning på om lag 30 millioner kroner. Prosjektet har hatt som målsetting å øke lønnsomheten i deltakernes bedrifter. Erfaringsutveksling og samarbeid om produktvikling og markedsføring innad i nettverket er særlig vektlagt. Prosjektet har som mål å utvide antallet nettverksgrupper i fremtiden.

1.3.1.5 Prosjekt utmarksbasert reiselivsnæring

Eier: Norges Bondelag og Norges Skogeierforbund

Formål:

1. Øke grunneiers interesse og kunnskap om utmarksbasert reiselivsnæring
2. Øke kunnskapen om utmarksbasert reiselivsnæring blant andre aktører i verdikjeden
3. Forbedre rammebetingelsen for næringen
4. Øke markeds kunnskapen hos aktørene i verdikjeden
5. Styrke samarbeidet mellom tradisjonelt reiseliv og det landbruksbaserte reiselivet
6. Forbedre markedsbasert distribusjon av utmarksbaserte produkter
7. Effektivt å koordinere de regionale prosjektene slik at satsingen blir helhetlig og landsomfattende

Prosjektet skal være overordnet og koordinere lokale og regionale prosjekter i regi av Norges bondelag og Norges skogeierforbund. De regionale og lokale prosjektene skal utvikle bedrifter og produkter, samt heve kompetansen lokalt. Det er i dag startet opp sju regionale prosjekter i regi av lokale skogeierforeninger og bondelag med ulike samarbeidspartnere.

Regionale Prosjekter:

- Utmarksbasert Reiseliv i Møre og Romsdal, Sør Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland og Troms
- Utmarksbasert Reiselivsnæring i Sogn og Fjordane
- Utmarksbasert Reiselivsnæring i Agder
- Utmarksbasert Reiselivsnæring i Telemark
- Utmarksbasert Reiseliv i Akershus og Østfold
- Fisketurisme i innlandet
- Utmarksbasert reiseliv i Trysil og Engerdal

Figur 1: Regionale prosjekter i regi av Norges Bondelag og Norges Skogeierforbund

1.3.2 Tilrettelegging for økt turistmessig bruk av verneområder

Tilrettelegging kan gjennomføres for ulike formål, blant annet:

- for å øke tilstrømningen til et område
- for å dempe trafikken der denne utgjør en trussel mot verneverdiene,
- bidra til at et gitt bruksomfang ikke gir skader på verneverdiene.

Økt bruk av verneområder medfører potensielle konsekvenser for natur- og kulturmiljø, dyreliv og menneskers naturopplevelser. Det finnes en rekke tiltak for å minske negative konsekvenser av økt trafikk, som for eksempel å unngå stor trafikk i svært sårbare naturtyper eller restaurering av natur der trafikk har satt synlige spor. For å øke besøket i områder der dette er ønskelig er det viktig å gi tilstrekkelig informasjon til de som ferdes i nærområdene. Skilting er et viktig virkemiddel for å styre eller øke besøket. I og rundt norske verneområder har skiltingen ofte vært mangelfull, og det er derfor flere steder satt fokus på å utarbeide nye og bedre skilt. En rekke av våre kjente verneområder omslutes av riksveier. Disse har etter hvert blitt merket som nasjonale turistveger og spesielle severdigheter er merket av langs turistrutene. Nedenfor nevner vi noen eksempler på ulike tilretteleggingsprosjekter.

1.3.2.1 Stitilrettelegging i Jotunheimen

Eier: Statens naturoppsyn (SNO)

Formål: Prosjektets målsetting er å gjennomføre tilretteleggingstiltak på stiene tilknyttet Besseggen i Jotunheimen på strekningen Memurubu-Gjendesheim. Prosjektet skal bygge opp fag-

kompetanse på kvalitetsmessig stiltilrettelegging/erosjonsforebygging bl.a. basert på fagmiljøer internasjonalt, videreføre og tilpasse denne kompetansen nasjonalt og lokalt, og utarbeide en plan for vedlikehold og drift av tiltakene

Prosjektet er finansiert av SNO, og deltagere i prosjektet er Lom fjellstyre, Vågå fjellstyre, DNT Oslo og Omegn, SNO Jotunheimen og Fylkesmannen i Oppland.

Besseggen er at av våre fremste reiselivsmål i fjellet, og stien er mye brukt og dermed også utsatt for merkbar slitasje. Det har tidligere vært gjennomført tiltak for å dempe slitasjen, men gjennom prosjektet ønsker man å gjøre mer varige tiltak for å dempe erosjon. Kompetanse og erfaring er hentet fra Snowdownia nasjonalpark i Wales, der de har hatt gode erfaringer med steinlegging ved tilrettelegging av stier med stor ferdsel.

1.3.2.2 Sårbarhetsanalyse, Oppland

Eier: Fylkesmannen i Oppland

Formål: Lage en grovsortering av hvilke nasjonalparker/deler av nasjonalparker som tåler økt bruk og hvilke deler man bør unngå å tilrettelegge for økt ferdsel

Fylkesmannen i Oppland ved prosjektleder Jannicke Haug startet i april 2004 opp en sårbarhetsanalyse av nasjonalparkene Dovre, Rondane, Dovrefjell- Sunndalsfjella og Jotunheimen. Prosjektet skulle vært ferdigstilt 01.01.05, men er foreløpig utsatt.

Hensikten med prosjektet var å se på var hvordan økt aktivitet vil påvirke de ulike områdene. Sårbarhetsanalysen skal peke på områder som tåler økt ferdsel og områder som bør beskyttes mot økt aktivitet. Prosjektet gjennomføres hovedsakelig som en kartanalyse, der det utarbeides ulike temakart. Temaene er valgt ut på bakgrunn av verneformålene i de ulike nasjonalparkene. Utvalgte tema har vært slitasje på vegetasjon, villrein, kulturminner og øvrige arter, spesielt fugl. De ulike temakartene kombineres så for å identifisere særlige sårbare lokaliteter. Temakartene kan også kombineres med kart med mye brukte stier, parkeringsplasser etc. for å unngå økt ferdsel i sårbare områder. Resultatene fra prosjektet er tenkt å benyttes i utarbeidelsen av forvaltningsplanen for nasjonalparkene.

(Pers. med Jannicke Haug, 21.12.04)

1.3.2.3 Skilting i og rundt nasjonalparker

Dagens skilting i og rundt nasjonalparker er lite synlig. For å tiltrekke flere turister og gjøre folk oppmerksom på nasjonalparkene ønsker mange å gjøre noe med utformingen av skiltene og deres plassering i lokalmiljøet. Det er satt i gang et pilotprosjekt i Jostedalsbreen nasjonalpark i regi av SNO ved prosjektleder Anne Rudsengen. Skiltprosjektet i Jostedalsbreen nasjonalpark pågår fortsatt og de første skiltene vil komme opp sommeren 2005. Også Nasjonalparksatsinga i Nord Gudbrandsdalen har en egen arbeidsgruppe som arbeider med en mal for skilting i norske nasjonalparker.

1.3.2.4 Turistvegprosjektet

Eier: Statens vegvesen

Formål: Legge til rette for opplevelser langs utvalgte bilveier i Norge. Langs turistveiene utformes stoppesteder for rast, parkering, fotturer og parkering. Langs turistvegene legges det til rette for natur- og kulturopplevelser.

Nasjonale turistveger er et landsdekkende prosjekt som vegmyndighetene har ansvaret for. Prosjektet administreres av Vegdirektoratets turistvegkontor. Stortingets samferdselskomite er svært positive til regjeringens forslag til videre utbygging av nasjonale turistveger i sin innstilling til Nasjonal transportplan 2006-2015. Målet er 18 nasjonale turistveger innen 2015. Til planlegging, prosjektering og gjennomføring av prosjektet Nasjonale Turistveger er det behov

for en innsats på ca 800 millioner kroner i 10-årsperioden 2002 – 2011 (Turistvegprosjektets nettside).

Kriteriene for å bli nasjonal turistveg er at man på turen får oppleve unike naturkvaliteter, samtidig som turen er en god kjøreopplevelse. Det finnes fire godkjente nasjonale turistveger i dag; Sognefjellsvegen, gamle Strynefjellsvegen, Helgeland- Salten og Hardanger. Langs veiene finnes godt utbygde rasteplasser og informasjon om traseene og omliggende natur. Sognefjellsveien er innfallsport til Jotunheimen, og informasjonen her kan få flere turister til å stoppe for å se mer av nasjonalparken. Blant de planlagte veiene er blant annet Aurlandsfjellet, Rondane og Valdresflya, alle viktige innfallsporter til verneområder. Det finnes foreløpig ingen undersøkelser hvorvidt status som nasjonal turistveg fører til økt trafikk.

1.3.3 Pilotprosjekter med lokal forvaltning av verneområder

Ansvar for forvaltningen av verneområder har ligget hos fylkesmannens miljøvernavdeling, med SNO som oppsynsmyndighet. Det har vært diskutert hvorvidt lokal forvaltning er en mer hensiktsmessig modell for fremtidig forvaltning av verneområder. Det har derfor blitt tatt initiativ til prøveprosjekter for å prøve ut lokal forvaltning i nasjonalparker og andre større verneområder.

1.3.3.1 "Ramme for forvaltning av Setesdal vesthei – Ryfylkeheiane"

Eier: Direktoratet for Naturforvaltning og kommunene

Formål: Se hvordan lokal forvaltning (på kommunalt nivå) av verneområder fungerer

I Rogaland og Vest-Agder ble det i 2001 satt i gang et prosjekt med lokal forvaltning av verneområder for å styrke den lokale oppslutning om vern. Åtte kommuner som er berørt av landskapsvernområdet Setesdal Vesthei og Ryfylkeheiane inngår i forsøket. Kommunene har fått overført forvaltningsmyndighet for landskapsvernområdet i en prøveperiode på fem år, det vil si til 2006. Hver av kommunene forvalter nå sine arealer innenfor verneområdet etter gjeldende verneforskrift. Den lokale forvaltningen er organisert med et interkommunalt styre, der hver av de åtte kommunene er representert. Videre har prosjektet et arbeidsutvalg bestående av tre styremedlemmer, samt et prosjektsekretariat som er prosjektleder. Underlagt disse er en referansegruppe og et nettverksforum. I referansegruppen sitter personer fra fylkesmennene, fylkeskommune, Statskog og landbruksorganisasjonene. (SVR Prosjektets nettsider).

1.3.3.2 Lokal forvaltning av Dovrefjell- Sunndalsfjella nasjonalpark

Eier: Direktoratet for naturforvaltning og Dovrefjellrådet, bestående av kommunene Rauma, Oppdal, Sunndal, Tynset, Lesja, Nasset, Folldal og Dovre, samt fire fylker Hedmark, Sør-Trøndelag, Oppland og Møre og Romsdal.

Formål: Dovrefjellrådet skal forvalte Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark i en forsøksperiode på fire år, fra 2003-2007, for å sikre en felles forvaltning for hele området.

Nasjonalparken i Dovrefjell-Sunndalsfjella berører tre fylker og fem kommuner. Målet med forsøket er å sikre en felles forvaltning for hele området, og å gi bedre mulighet til å se naturvernloven og kommunenes ansvar etter plan- og bygningsloven i sammenheng. Dovrefjellrådet har også ansvar for oppfølgingen av fylkesdelplan for området, og vil være rådgivende for forvaltningen av tilgrensende landskapsvernområder.

I tillegg til disse to prosjektene er det, eller skal det igangsettes tilsvarende forsøk i Forrollhogna NP i Hedmark/Sør-Trøndelag og i verneområdet i Snåsa Lierne i Nord-Trøndelag.

1.3.4 Andre sammenslutninger som arbeider for økt aktivitet i verneområder

1.3.4.1 Fjellpolitisk forum

Formål: Være med å påvirke utformingen av en politikk for fjellområdene i Norge

For å endre rammebetingelsene for utmarksnæring generelt og innenfor verneområder spesielt er det viktig å være aktive ved utformingen av næringspolitikken, der en rekke interesseorganisasjoner yter påvirkning. Fjellpolitisk forum er opprettet spesielt for å være med å påvirke utformingen av en politikk for norske fjellområder.

Fjellpolitisk forum er et nasjonalt forum, som består av to representanter fra regionalt og lokalt forvaltningsnivå i fylkene Oppland, Hedmark, Sogn og Fjordane, Telemark og Buskerud.

1.3.4.2 Samfunnsutvikling i fjellregionen

Eier: Fylkeskommunene i Telemark, Buskerud, Sogn og Fjordane, Hedmark og Oppland

Formål: Videreutvikle levende lokalsamfunn, omstillinger i landbruket og oppretting av verneområder.

Fjellregionsatsinga er et samarbeid mellom fylkeskommunene i Telemark, Buskerud, Sogn og Fjordane, Hedmark og Oppland. Prosjektets tittel er "Samfunnsutvikling i fjellregionen". Fjell-samfunnene i fylkene vil ta tak i utfordringer knyttet til å videreutvikle levende lokalsamfunn, omstillinger i landbruket og oppretting av verneområder. Samarbeidet mellom de fem fylkene er viktig fordi fjellsamfunnene går på tvers av fylkesgrenser og en helhetlig forvaltning krever samarbeid.

Prosjektet inngår i et interregionalt prosjekt, Euromountains.net, med deltagere fra andre europeiske land blant andre Italia, Spania og Portugal. Prosjektet startet opp 01.07.04, og har rettet fokus mot tre kompetansefelt: forbedring av kvalitet og tjenester i fjellområder, generell næringsutvikling og balanse mellom bruk og vern. Interreg prosjektet vil fungere som en arena for utveksling av erfaringer rundt utvikling av fjellområder.

Gjennomgangen over viser at det er stor aktivitet og betydelig dynamikk omkring forvaltning og bruk av verneområder, og for å stimulere utmarksbasert turisme mer generelt. Mange prosjekter med ulike formål der en rekke aktører er involvert er i gang. Dette omfatter myndigheter på regionalt og regionalt nivå, næringsorganisasjoner, grunneiere og enkeltbedrifter, samt fourmiljøer. Nasjonale myndigheter er i relativt beskjeden grad initiativtaker. Alle prosjekter og initiativer vil skape betydelig endring fremover, men de mange involverte og en beskjeden nasjonal styring kan også medføre en ytterligere fragmentering og øke konfliktnivået.

1.4 Internasjonale eksempler

Nasjonalparker og andre verneområder har høy status, og oppfattes som betydningsfulle deler av nasjonale naturressurser over hele verden. Det sies at verneområder skaper "benefits beyond boundaries" (International Union for Conservation of Nature (IUCN) hjemmeside). Med dette menes at verneområdene gir stor nytteverdi også ut over sine egne grenser. Verneområder huser store drikkevannskilder, fungerer som flombeskyttelse for landsbyer, er hjem og leveområde for urbefolkning, fungerer som rekreasjonsområder, de opprettholder biodiversitet og er referanseområder i forskning. Verneområdene blir viktigere ettersom vi møter utfordringer som klimaendringer og befolkningsvekst.

I følge FNs liste over vernede områder fra 2003 finnes 102 202 verneområder rundt i verden. Til sammen utgjør de 18,8 millioner km², ca 12,65 % av jordens overflate. Dersom man trekker fra de marine områdene utgjør verneområder på land 11,5 % av jordas overflate (Chape et al. 2003). Hvert land har sine egne lover og politikk når det gjelder vern og forvaltning av verneområder. IUCN er en overnasjonal medlemsorganisasjon hvor 140 nasjoner er medlemmer. Organisasjonen har et program for verneområder; Programme on Protected Areas (PPA).

Målet med programmet er *"To promote the establishment and effective management of a worldwide, representative network of terrestrial and marine protected areas as an integral contribution to the IUCN mission."* (IUCN hjemmeside)

IUCN har laget en kategorisert oversikt for ulike typer verneområder, med tilhørende definisjoner. Verneområdene er delt i fem kategorier; Strict Nature reserves, National parks, Natural monument, Species/habitat Management Area og Protected Landscape/Seascape. De norske nasjonalparkene tilhører kategori to i dette systemet, National parks (Aas et al. 2003).

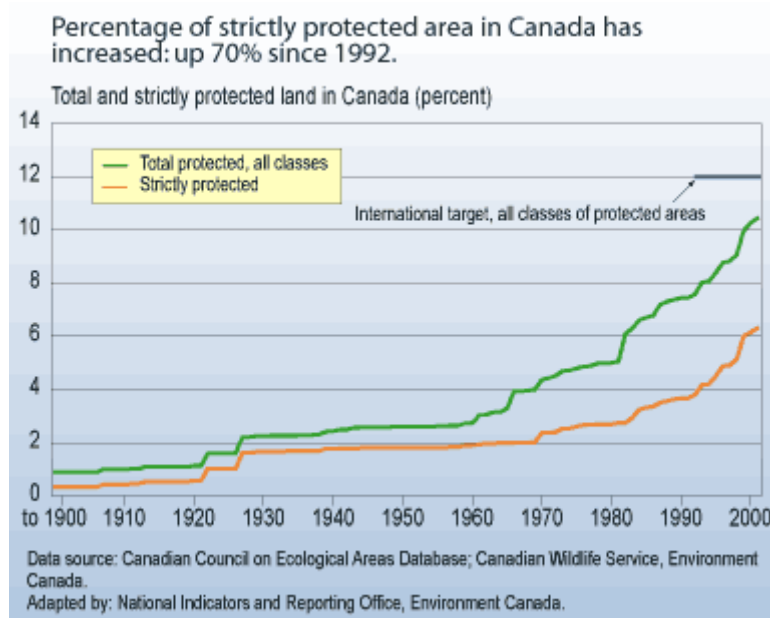
Vi har i denne rapporten sett nærmere på nasjonalparker og forvaltningen av disse i Canada, Sverige og New Zealand. I Sverige valgte vi ut en nasjonalpark som ble viet større oppmerksomhet enn de andre, Fulufjället i Dalarna.

1.4.1 Canada

Canada er delt inn i ti provinser og tre territorier. Canada regnes som en føderal stat hvor makten er delt mellom en sentral regjering, og de enkelte provinser og territoriers egne regjeringer. Den sentrale regjering er ansvarlig for tema som berører Canada som en helhet, mens provins regjeringene styrer direkte skattlegging, naturressurser, sykehus og de enkelte kommuner (municipalities).

Canada har en sammensatt eiendomsstruktur. "Crown land" er betegnelsen på statseid grunn. Crown land kan enten eies av føderale myndigheter eller provinsmyndigheter. Provins Crown land utgjør 50 %, Crown land i føderalt eie 40,3 % og privat grunn utgjør ca 9,7 % av arealet. Det er ikke allemannsrett på privat grunn. Canadas totale vernete areal utgjør 6,3 % av landarealet (Earthtrends hjemmeside)

Canada var tidlig ute med vernearbeidet. Som tredje nasjonalpark i verden ble Banff National Park opprettet i 1885. Områder med strengt områdevern har økt fra 36 millioner hektar i 1992 til 61 millioner hektar i 2001 (Environment Canada hjemmesider).

Figur 2: Vernet areal i Canada (Environment Canada hjemmesider)

1.4.1.1 Verneområder og forvaltning

Canada har en rekke strategier, programmer og redskaper for å bevare særegen natur. Siden landet er delt inn i en sentral regjering samt provinsenes egne styresmakter, er også ansvaret for vern av natur delt mellom føderale og provinsielle styresmakter.

Føderale myndigheter har ulike strategier for vern og forvaltning av natur. Målsettingene varierer med eierskap og gjeldende forvaltning av ulike typer formelle verneområder. Staten er også i forhandlinger med private grunneiere om frivillig vern.

Environment Canada, The Parks Canada Agency og Fisheries and Oceans Canada er de tre føderale institusjoner med myndighet til å opprette og forvalte føderale verneområder.

Environment Canada, Canadas miljøverndepartement, kan direkte eller gjennom partnerskapsavtaler etablere og forvalte områder for å beskytte dyreliv, habitater og økosystemer. Det finnes vernekategorier for biotopvern for dyr, viktige fugleområder og marine økosystemer (National Wildlife Areas, Migratory Birds Sanctuaries og Marine Wildlife Areas). Ettersom leveområder for fugler og dyr etter hvert ble mer og mer utsatt for menneskelig påvirkning ble Canada Wildlife Act vedtatt i 1973 som gir hjemmel for vern av viktige habitater. Fisheries and Oceans Canada, fiskeridepartementet, har også myndighet til å etablere marine verneområder for ulike formål, blant dem bevaring av truede arter og områder med høy biodiversitet og bio-produksjon.

Parks Canada ivaretar Canadas natur- og kulturarv ved å verne områder som er viktige for dette formålet. Parks Canada har myndighet til å etablere og forvalte nasjonalparker, historisk viktige steder og nasjonale områder for å ivareta marine verdier. Opprettelsen av nasjonalparker og historiske minner hjemles i Canada National Park Act, mens marine områder hjemles i National Marine Conservation Act.

Nasjonalparker finnes over hele landet og er opprettet fordi naturverdiene er spesielle og viktige å ivareta. De er beskyttet ved lov for å ivareta befolkningens behov for naturopplevelser og rekreasjon, og å ivareta deler av naturen i urørt tilstand for fremtidige generasjoner. Det er i dag 41 nasjonalparker i Canada (Parks Canada nettsider¹). Parks Canada har utarbeidet et soneringssystem der land og sjøområder blir klassifisert etter hvilken grad av beskyttelse økosystemer og kulturelle ressurser krever. Sonering er en av mange forvaltningsstrategier. Sonering gir retningslinjer for aktivitetene til oppsyn så vel som turister.

Nasjonalparkene deles vanligvis inn i 5 soner.

1. **Special preservation:** Spesielle områder, objekter som krever spesiell beskyttelse
2. **Wilderness:** Store arealer som er gode eksempler på hver av de naturkvaliteten parken er opprettet for å bevare. Skal bevares i en urørt tilstand
3. **Natural Environment:** Områder som bevart med sitt naturlige miljø og som kan bli bevart med en minimal rekreasjonsaktivitet, og et minimum av relaterte fasiliteter.
4. **Recreation:** Begrensede områder som tar i mot besøk for undervisning, forskning og friluftsliv, men som respekterer det naturlige landskapet og har skånsom bruk.
5. **Park Service:** Infrastrukturområder med landsbyer og besøkssentre i en rekke nasjonalparker. Inneholder høy konsentrasjon av service tilbud for besøkende.

Alle nasjonalparker skal innen fem år etter opprettelse ha en egen forvaltningsplan i følge National Park Act. Forvaltningsplanen er et strategisk dokument som skal fungere som et styringsverktøy for videre forvaltning. Den gir føringer og visjoner for de neste 15 årene. Her defineres kriterier for opprettholdelse og restaurering av økosystemer, samtidig som det gis retningslinjer for ulike bruksmåter. I følge loven skal forvaltningsplanene revideres hvert femte år. Prosessen starter med utarbeidelse av en State of the Park report, som beskriver parkens tilstand. Med bakgrunn i denne rapporten utarbeides et dokument som peker på hovedutfordringene. Dette blir godkjent av øverste leder for Parks Canada, hvorpå arbeidet med selve forvaltningsplanen startes opp. I prosessen med forvaltningsplanen inviteres ulike interesser til å

komme med innspill. Dette gjelder blant annet urbefolkning, organisasjoner og lokalsamfunn. Prosessen tar vanligvis 1-2 år før forvaltningsplanen leveres til ministeren for godkjenning (Parks Canada nettsider₄)

Historiske verneområder er steder som ansees som viktige for Canada. De forteller så vel om menneskelig aktivitet, som kultur og tradisjoner. Nasjonale historiske minner finnes i alle provinser og territorier og i ulike miljøer. Det omfatter bymiljøer, landbruksområder, hellige steder, arkeologiske funn og bygninger. Det kan dreie seg om en enkelt bygning eller større miljøer. En rekke historiske steder brukes fortsatt i dag til industri-, turisme eller rekreasjonsformål. Parks Canada overvåker systemet av historiske minner. En viktig del av forvaltningen går ut på å bevare helhet og tilstand, gjennom vedlikehold og informasjon om verdien av historiske minner (Parks Canada nettsider₂).

Canada er det landet i verden med lengst kystlinje, mer enn 240 000 km langs tre hav, samt 9500 km rundt de store sjøene. Canada har derfor et særlig ansvar for å ivareta marine økosystemer, og dette gjør de ved å opprette Marine Conservation Areas. Parks Canada har ansvaret for å verne om, og forvalte de marine økosystemene. De marine økosystemene har alltid vært påvirket av menneskelig aktivitet. Høy aktivitet har ført til ødeleggelser av habitater langs kysten, forurensing og overforbruk av ressurser. Menneskers bruk av de marine økosystemene fortsetter, og de bevares derfor ikke i urørt tilstand slik som for nasjonalparker. Fokus er isteden på økologisk bærekraftig bruk. Fiske og båttrafikk er tillatt i de marine verneområdene, men de kan begrenses og forbys i enkelte sensitive områder. Andre aktiviteter som utnytting av olje og gass og undersjøisk gruvedrift er ikke tillatt (Parks Canada nettsider₃)

Føderale myndigheter har også ansvar for å implementere og forvalte internasjonale programmer for verneområder, slik som UNESCO og Ramsar konvensjonene.

Mesteparten av statlig areal i Canada er i provinsenes eie. Det er derfor nødvendig å involvere myndighetene i provinsene i arbeidet med naturvern. For å bevare biologisk mangfold i provinsene har hver provins mulighet for å opprette åtte ulike kategorier av verneområder, og innføre egne lover for beskyttelse av naturen. De ulike provinsene har innført lovverk som gir hjemmel for områdevern. Provinsen British Columbia var den første som innførte Ecological Reserves Act, som beskytter økologisk viktige områder. De andre provinsielle verneområdene er provinsparker, wilderness areas, wilderness parks, natural areas og recreation areas

Av Canadas totale verneareal er ca 45 % under føderale myndigheter mens det resterende styres i de enkelte provinser (Environment Canada hjemmesider)

1.4.1.2 Turisme i verneområder

Canada har ikke allemannsrett. Det er ikke tillatt å plukke bær og sopp eller ta med seg geologiske forekomster eller planter. Det er som hovedregel ikke tillatt å jakte i nasjonalparkene, og snøscooter eller annen motorisert ferdsel i terrenget er ulovlig.

Det er i utgangspunktet ikke fri ferdsel i nasjonalparkene. Inngangs- og service avgift kreves i de fleste av Canadas nasjonalparker. En inngangsbillett kan vanligvis kjøpes ved parkens innfallsport eller på besøkssentre:

"Entry and service fees are charged at most national parks and historic sites where revenues are kept to support visitor service and facilities. This means that everytime you visit a park or an historical site you are investing in its future" (Parks Canada nettsider₅)

Det kreves inngangspenger for dagsbesøk til parkene, men dersom man besøker parken ofte, eller ønsker å besøke mange parker, kan man kjøpe et årskort. Dagskort for en voksen koster 7 kanadiske dollar (CAD), (1 CAD tilsvarer ca 5 NOK), mens et årskort koster CAD 45. Avgiftssystemet er omfattende og inkluderer de fleste former for aktiviteter i parken. Camping, fiske, vandring og bålbrenning avkreves en særskilt avgift.

For å drive turisme i nasjonalparker trenger man en særskilt kommersiell lisens. I de fleste parker er det begrenset hvor mange lisenser det til enhver tid kan utstedes de enkelte steder. National Park Act slår fast at nye lisenser ikke kan utstedes dersom maksimal antallet for kommersielle aktører i de ulike parkene er nådd. (Canada National Park Act, Business regulations)

1.4.1.3 Motorferdsel

Bruken av snøscooter har etter hvert fått stort omfang i Canada. Dette skyldes blant annet store arealer, lite utviklet infrastruktur, glissen befolkning, landskapet i seg selv og et liberalt regelverk. Canada har store skogarealer og et velutbygd nettverk av skogsbilveier som brukes mye til scootertrafikk. Bruk av snøscooter i næringssammenheng, som for eksempel i tamreindrift, finnes ikke i Canada. Derimot brukes snøscooteren ofte i reiselivssammenheng. Faste kjøremønstre er som regel innarbeidet blant brukere. Dette gjør det vanskelig å regulere bruken i ettertid. Motorisert ferdsel i nasjonalparkene er derimot forbudt.

1.4.1.4 Banff Nasjonalpark

Banff nasjonalpark ligger i delstaten Alberta i Rocky mountains. Banff er en av nasjonalparkene der det finnes lokalsamfunn innenfor nasjonalparkens grenser.

Slike samfunn er vanligvis økonomisk avhengig av parken og i en del tilfeller vil nasjonalvernepolitikk være i strid med lokale interesser. Dette er et problem i Banff nasjonal park. Her er det utviklet turistattraksjoner som årlig trekker et betydelig antall turister. Fasiliteter som skianlegg, hytter, restauranter, handlesentre og underholdning er lokalisert i nasjonalparken. Påvirkningen fra dette samfunnet på nasjonalparken er betydelig og kompleks. Selve sentrum av Banff ligger i et habitatsområde. Ettersom byen vokser og turistbesøkene øker, er effekten på populasjonene av ville dyr ikke lenger i tråd med Parks Canadas mandat om å bevare naturarven i parken.

Omtrent 1/3 av de besøkende i Banff er innom parken for et dagsbesøk. 82 firmaer har lisens for å drive kommersiell aktivitet i nasjonalparken. Aktivitetene varierer fra enkle dagsturer til fots til tilrettelagt hundekjøring.

Dersom man ser på turprofilen til de besøkende er det som følger:

Innfallspport besøkende (46 %). Dette er først og fremst kanadiere fra delstatene Alberta og British Columbia. De fleste er ikke førstegangs besøkende, men besøkende som kommer til parken for dagsturer, piknik og weekend turer. Det typiske for denne gruppen er korte besøk ved kjente lokaliteter. Komfort besøkende (31 %): De fleste er fra USA og Europa. De kommer med fly og overnatter på hotell. De er ofte førstegangsbesøkende og deltar gjerne i diverse kommersielle aktiviteter. Camping besøkende (21 %) Mange kommer i eget kjøretøy.

Besøkende som søker ro (2 %) nyter lengre besøk i nasjonalparken. De går så mange turer og besøker så mange severdigheter som mulig. De er ofte utlendinger og har ingen fast mønster hva angår overnatting. (State of the Park report 2003)

1.4.2 Sverige

Sverige var den første nasjonen i Europa som satte fokus på vern av natur og opprettelse av nasjonalparker. Allerede i 1909 opprettet Sverige ni nasjonalparker. Til sammenligning fikk Norge den første nasjonalparken, Rondane, i 1962. Grunntankene med de svenske nasjonalparkene var å bevare deler av den svenske naturarven, og beskytte naturen mot ulike former for menneskelig påvirkning. I dag er ca 8 % av Sveriges areal vernet (Naturvårdsverket nettsider₁).

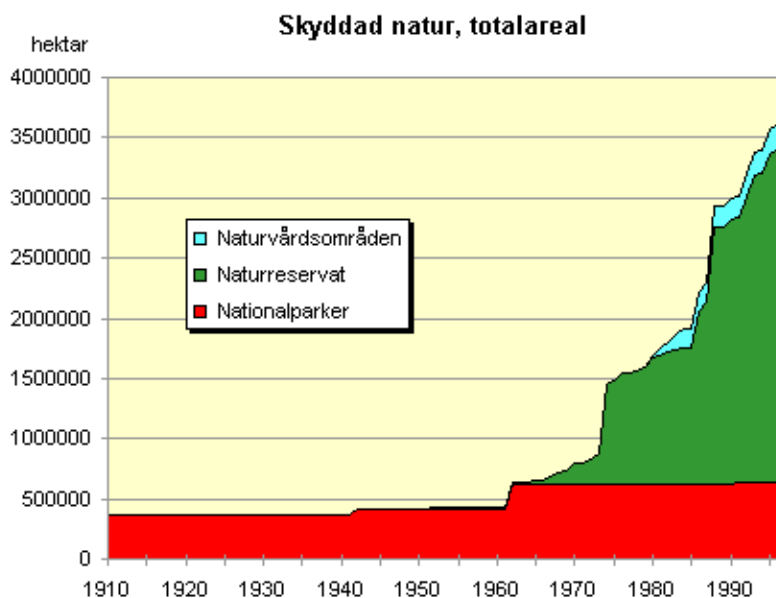
1.4.2.1 Verneområder og forvaltning

Sverige fikk sin første naturvernlov (Naturvårdslagen) i 1964. Fra 1. januar 1999 ble Naturvårdslagen innlemmet i den nye Miljöbalken, som er en samordning av miljølovgivningen for å

fremme en bærekraftig utvikling. Den består av reglene fra 15 tidligere særlover innenfor miljø, og utgjør en overgripende lovgivning som berører all miljøpåvirkning (Naturvårdsverket nettsider₂). Kapittel 7 i Miljöbalken omhandler områdevern, og gir hjemmel for ulike verneformer. Hovedtypene av verneområder er nasjonalpark, naturreservat, kulturresevat og naturminne. Naturvårdslagen ga også hjemmel for opprettelse av såkalte Naturvårdsområder. Denne verneformen var svakere enn dagens naturreservater og kunne sammenlignes med landskapsvernområder i Norge. Med innføringen av den nye Miljöbalken ble denne verneformen fjernet. De allerede opprettede områdene blir bevart og skjøttes som naturreservater (Naturvårdverket nettsider₃).

Svenske nasjonalparker er opprettet for å bevare større sammenhengende områder i sin naturlige tilstand. Til forskjell fra Norge, kan nasjonalparker i Sverige utelukkende opprettes på statens grunn (Naturvårdsverket nettsider₃). Som i Norge er nasjonalparkene dominert av fjellandskap. Hver enkelt nasjonalpark har en forskrift som regulerer bruken av parken, og det er store variasjoner mellom de ulike parkene med tanke på restriksjoner og tilrettelegging for bruk. Sarek nasjonalpark, som er en av de ni første parkene opprettet i Sverige, har en av de strengeste verneforskriftene blant svenske nasjonalparker. Parken er vanskelig tilgjengelig, og det er forbud mot blant annet jakt og fiske, motorferdsel, ridning samt kommersiell virksomhet (Kungörelse med föreskrifter om Sareks nationalpark 1987). Sarek skiller seg mest fra Fulufjället nasjonalpark som er den yngste av Sveriges nasjonalparker. Her er parken inndelt i soner, og i visse områder er det tillatt å ferdes med motorisert kjøretøy. Jakt og fiske er tillatt i små områder. Deler av parken er tilrettelagt for kommersiell turisme (Naturvårdsverkets föreskrifter for Fulufjällets nationalpark 2002). Som tilfellet også er i Norge varierer altså tilretteleggingsgrad og bruk fra park til park. Likevel går utviklingen i retning av økt turistmessig bruk. Fulufjället nasjonalpark er et godt eksempel på satsing i på økt bruk av nasjonalparker i reiselivssammenheng.

Naturreservater i Sverige blir opprettet for å bevare biologisk mangfold og verdifulle naturmiljøer, eller for å tilrettelegge for friluftsliv (Miljöbalk 1998:808). Naturreservater kan omfatte både privat og statlig grunn, og vernebestemmelsene for hvert naturreservat tilpasses etter reservatets formål. Naturreservater er i dag den mest utbredte verneformen i Sverige og utgjør $\frac{3}{4}$ av all vernet natur (Naturvårdsverket nettsider₁). Kulturresevat er en nært beslektet verneform som ble innført med Miljöbalken i 1999, og har som formål å ta vare på svensk kulturlandskap. Figuren under viser fordelingen av vernet natur i Sverige.

Figur 3: Vernet natur i Sverige (Naturvårdverket nettsider₃)

For opprettelse av svenske nasjonalparker er det et krav at all grunn er statlig eid. Det er gitt lovhjemmel for ekspropriasjon til dette formål, det vil si at staten da overtar eiendomsretten og deretter verner grunnen som nasjonalpark. Erverv av privat grunn erstattes i samsvar med svensk ekspropriasjonslovgivning. For andre verneformer erstattes økonomisk tap etter regler i Miljöbalken kap 31. 4 § dersom "mark tas i anspråk eller at pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras". At mark taes i anspråk innebærer at det offentlige gjennomfører inngrep eller tiltak i verneområdet, som for eksempel tilrettelegging for parkering, sanitæranlegg eller allmenn ferdselsrett. I slike tilfeller har grunneier rett på erstatning for de økonomiske tap han eller hun lider. Det andre alternativet for erstatning er at det kun gis erstatning for den etablerte bruk som har erstatningsrettslig vern. Planlagte bruksløsninger gir derfor som hovedregel ikke rett til erstatning (NOU 2004:28 Naturmangfoldloven)

Naturvårdsverket i Sverige er regjeringens sentrale miljømyndighet, og kan sammenlignes med vårt eget Direktorat for Naturforvaltning. Naturvårdsverket har myndighet over skjøtsel av nasjonalparkene og foreslår områder for opprettelse av nye nasjonalparker. Skjøtselenheten i Naturvårdsverket har blant annet ansvar for oppfølging og informasjon i de vernede områdene, skjøtsel av de statlige stisystemene som finnes der, naturum, terrengkjøring, fjellsikkerhet samt spørsmål om friluftsliv og allemannsretten (Fjällfokus 2003).

Det er opprettet et friluftsråd med representanter fra myndigheter, organisasjoner og forskere. Friluftsrådet bistår Naturvårdsverket og gir råd til myndigheter og øvrige med formål å fremme informasjon og utdanning om friluftsliv, samordne myndighetenes virksomheter som dreier seg om friluftsliv, og arbeide for økt fokus på friluftsliv. Ansvar for å verne naturen er delt mellom staten og kommunene. Det statlige ansvaret er fordelt på flere forskjellige instanser og fordelingen varierer med de ulike typer verneområder. Naturvårdsverket og länsstyrelsen utarbeider forskrifter for nasjonalparker. Naturvårdsverket, Länsstyrelsen og kommunene har på sin side ansvar for forvaltningen av de svenske verneområdene.

1.4.2.2 Turisme i verneområder

Sverige har som Norge allemannsrett, som ble innskrevet i grunnloven i 1994. (Naturvårdsverket nettsider₄). Den omgis av en rekke særlover som begrenser hva som er tillatt. Tilsvarende norsk system gir den svenske allemannsretten begrenset rett til å ferdes over annens manns grunn og til å oppholde seg der. Det er lov å overnatte i telt, drive friluftsliv og plukke blomster, bær og sopp. Jakt og fiske reguleres av særlover. En stor undersøkelse om bruken av svenske nasjonalparker pågår, og et foreløpig resultat viser at 6,2 % av Sveriges befolkning har vært i minst en av nasjonalparkene i løpet av et år (Fredmann 2004).

Svenske myndigheters holdninger til vernede områder er i endring. Da vernearbeidet startet for vel 100 år siden var politikken preget av at man ville beskytte naturen fra menneskelig påvirkning. I dag er man opptatt av at tradisjonell bruk, turisme og friluftsliv skal gå hånd i hånd med bevaring av naturen (Fjällfokus 2003).

Den svenske turistforening SFT har hytter i fjellet, både i og utenfor nasjonalparkene. Det finnes permanent merkede stier.

Tidlig på 1970 tallet lanserte Naturvårdsverket en ide om å spre informasjon om sine naturområder gjennom såkalte Naturum. Tanken var hentet fra Storbritannia og Nord Amerika der blant annet nasjonalparker har etablerte besøkssentre for å informere besøkende om natur, kultur og aktiviteter i området. Navnet Naturum er blitt et varemerke som eies av Naturvårdsverket, og dersom anlegg som bygges i regi av andre enn Naturvårdsverket ønsker å benytte seg av navnet kreves en søknad om dispensasjon. De fleste Naturum drives av länsstyrelsen, kommuner eller egne stiftelser. Et fåtall drives i Naturvårdsverkets egen regi. Ideen med naturum er å informere om geologi, flora, fauna og kulturhistorie. Gjennom informasjon ønsker man å bidra til å øke folks interesse og forståelse for naturen. Det finnes 47 Naturum i Sverige, og flertallet har fri inngang (Naturvårdsverket nettsider₅)

1.4.2.3 Motorferdsel

Sverige har generelt hatt en mer liberal forvaltningspraksis enn Norge med hensyn på motorisert ferdsel. Hovedskille mellom Norge og Sverige er den frie ferdselen med snøscooter i utmark (med visse unntak) som praktiseres på svensk side. Motorisert ferdsel innenfor verneområdene er også strengt regulert i Sverige, men i visse nasjonalparker er det lov å ferdes med snøscooter på merkede veier.

1.4.2.4 Sertifisering av bedrifter som driver økoturisme

"Naturens Bästa är ett banbrytande kvalitetsmärke för ansvarsfull upplevelseturism i naturen i Sverige" (Naturens Bästa nettsider)

"Naturens bästa" er et kvalitetsmerke for opplevelseturisme i naturen i Sverige. Bak merkeordningen står tre organisasjoner. Initiativtakeren var Svenska Ekoturismeföreningen, som ble opprettet i 1996 og som har 300 medlemmer. Med seg har de Sveriges ledende miljø- og naturvernorganisasjon, Svenske Naturskyddsföreningen. Den siste organisasjonen bak sertifiseringsordningen er Sveriges Rese- och Turistråd, der halvparten eies av den svenske staten og den andre halvparten av reiselivsbransjen. Målet med merkeordningen er å sikre kvaliteten på bedrifter som driver økoturisme i Sverige. Det finnes et stort antall som bruker merkenavnet økoturisme, men som ikke oppfyller de krav som stilles. Gjennom merkeordningen Naturens Bästa kan turister finne frem til seriøse arrangører av økoturismetilbud i Sverige. Naturens Bästa ønsker å gi Sverige en bedre internasjonal profil som en spennende destinasjon for økoturisme.

Det er i dag 55 bedrifter som kan benytte merkenavnet Naturens Bästa. Naturens Bästa tilbyr på sine nettsider et variert og bredt tilbud av aktiviteter. Safari (vilt og fugl), ridning, hundekjøring, kurs og konferanser, jakt og fiske, naturguiding, sykling og samiske opplevelser, er bare noe av aktivitetene. Bedriftene i nettverket er spredt rundt store deler av Sverige.

For å bli sertifisert i nettverket Naturens Bästa er det 6 følgende grunnprinsipper man må oppfylle:

1. *Respektere reisemålets begrensninger- minst mulig slitasje på natur og kultur*
Økoturisme skal bevare- ikke forstyrre naturen. Den økologiske og kulturelle bærekraften må respekteres gjennom kunnskap, lokal deltakelse og samarbeid med andre aktører.
2. *Gagne den lokale økonomien*
Turismen er forankret lokalt. Hvert arrangement skal bidra til reisemålets økonomi, ved overnatting på stedet, lokale guider og lokale varer og tjenester.
3. *Miljøtilpasse hele virksomheten*
Økoturismebedriftene skal ligge i front når det gjelder miljøtilpasning. Godkjente arrangører skal oppmuntre gjester til å benytte kollektive transportmidler og miljøtilpasse overnattingsanlegg med avfallsortering og prioritering av biobrensel.
4. *Bidra aktivt til beskyttelse av natur og kultur*
Gjennom sertifiseringsordningen er de ulike tilbydere av produkter og tjenester forpliktet å aktivt støtte natur- og kulturvern.
5. *Satse på oppdagerglede, kunnskap og respekt*
Arrangører som er godkjente har et anerkjent vertskap. Kunnskapsrike guider byr på nyttig informasjon, gode råd og god veiledning.
6. *Kvalitet og trygghet på reisen*
Økoturisme skal være synonymt med kvalitetsturisme. Arrangementer som er merket med Naturens Bästa skal innfri forventninger. Sikkerheten skal tas på alvor og fornøyde kunder er en regel. I hovedprosjektet blir det rettet større fokus på sertifiseringsordninger for bærekraftig turisme, med blant annet en mer nøyaktig gjennomgang av Naturens Bästa.

1.4.3 Fulufjället nasjonalpark- Nytenkning i svensk nasjonalparkforvaltning

I forbindelse med dette prosjektet besøkte vi Fulufjället nasjonalpark i Dalarna i Sverige. Nasjonalparken ligger rett over grensen fra Trysil. Fulufjället ble nasjonalpark i 2002, og ble samtidig sertifisert som verdens første nasjonalpark i Protected Area Network (PAN). Nasjonalparken er 385 km² (Naturvårdsverket₆), og ligger på statseid grunn. Länsstyrelsen i Dalarna er forvaltningsmyndighet (Lundqvist 2002).

1.4.3.1 Historien om opprettelsen av Fulufjället nasjonalpark

I hovedsak basert på en artikkel av Per Wallstein: "The Inside-Out process"

Naturvårdsverket la i 1989 frem "Nationalparksplan for Sverige", en samlet plan for nye og endrede nasjonalparker i Sverige. I planen ble 20 forslag til nye parker lansert, blant disse Fulufjället nasjonalpark (Skötselplan Fulufjällets nationalpark 2002). Arbeidet med Fulufjället nationalpark startet i 1990, og møtte lenge mye lokal motstand.

Gjennom en storstilt operasjon klarte miljøforvaltningen å snu den lokale opinionen fra det negative til det positive. Suksessen i snuoperasjonen skyldtes i første rekke endret fokus fra de restriksjonene som ville finnes innenfor parkens grenser til de muligheter som oppsto rundt.

Området rundt Fulufjället er tynt befolket. Blant befolkningen er arbeidsledigheten høy. Unge mennesker flytter ofte til byene for å ta utdanning og siden arbeid. Derfor er befolkningstallet synkende mens gjennomsnittsalderen øker. Jakt, fiske og scootertrafikk er tradisjonelle aktiviteter og næringer i Fulufjället. En nasjonalpark medfører restriksjoner i de tradisjonelle bruksformene. Ryktene om at "alt blir forbudt" forplanter seg lett, og holdningene til etableringen av nasjonalparken er i hovedsak negativ.

Den låste situasjonen krevde en ny strategi. I samarbeid med Dalarna fylke gjorde Naturvårdsverket et framstøt med en ny planleggingsprosess for Fulufjället nasjonalpark i 1997. Det nye prosjektet hadde en klar lokal fokus. I prosjektets første fase reiste prosjektleder rundt til den lokale befolkningen for å sette seg inn i deres daglige utfordringer og virkelighet. Det ble gjennomført personlige samtaler med lokalbefolkningen på et tidlig stadium. Gjennom samtaler ble befolkningen gjort oppmerksomme på at en situasjon uten etablering av en nasjonalpark også kunne føre med seg alvorlige negative utviklingstrekk, spesielt i forhold til demografi.

Det andre steget i prosjektet forutsatte at det ville bli etablert en nasjonalpark i Fulufjället. Med dette som utgangspunkt fikk innbyggerne støtte og ro til å formulere ideer om hvordan parken kunne bringe blant annet sosiale og økonomiske fordeler til bygden. Slik utviklet synet på parken seg til å bli en kilde til muligheter, istedenfor restriksjoner. Resultatet var en lokal visjon, basert på bred deltagelse og som ble delt av folket. Visjonen ble noe som kunne bli virkelighet dersom parken ble etablert. Planene om et nasjonalparksenter med lokale ansatte, nye turistfasiliteter og bedre infrastruktur ga muligheter. Tapet var klart; en nasjonalpark ville medføre restriksjoner, men innbyggerne kunne samtidig se fordelene gjennom muligheter for folk å finne arbeid og positiv demografisk utvikling.

Det ble opprettet flere lokale nettverk, blant annet et viktig kvinnenettverk. Kvinnene i Fulufjället som før hadde vært bortimot usynlig i et samfunn dominert av jakt og scooterkjøring, kom nå frem med ideer og virksomheter knyttet til annet enn de tradisjonelle næringer i området. Oppbyggingen av lokal aksept var en av de grunnleggende forutsetningene for endelig godkjenning av nasjonalparken.

1.4.3.2 Forvaltning av Fulufjället nasjonalpark

Som forvaltningsverktøy er Fulufjället nasjonalpark inndelt i soner. Sone 1 er en urørt kjerne-sone. Her er det ikke tillatt med motorisert ferdsel, heller ikke overflygning i luften. Tradisjonell

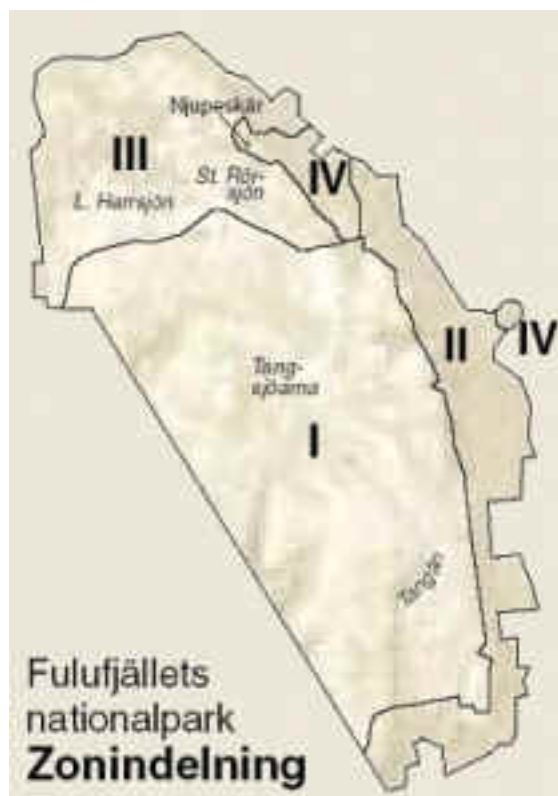
virksomhet som jakt og fiske er forbudt. I kjerneområdet skjer det ingen skjøtseltiltak, og også kalking av vann er forbudt. Den urørte sonen utgjør hele 60 % av parken.

Sone 2 er en lavaktivitetssone. Sonen ligger i skogbeltet, og det eneste som skiller den fra den urørte sonen er at det er tillatt å jakte elg. Sonen er betydelig mindre enn den urørte sonen og utgjør 15 % av parken

Sone 3 er tilrettelagt for høy aktivitet. Her er det tillatt å kjøre scooter på merkede stier, samt at det er lov å fly over og lande med helikopter. Jakt og fiske er tillatt, og det er ingen restriksjoner på kalking. 25 % av Fulufjället nasjonalpark er tilrettelagt for høy aktivitet.

Sone 4 er innfallsportene til parken og består av veier, parkering, informasjon, servering og overnatting. (Fulufjällets hjemmeside)

Naturvårdsverkets föreskrifter for Fulufjällets nationalpark regulerer aktiviteten i nasjonalparken. Forbudet mot jakt er strengt i sone 1, mens det er tillatt å jakte på elg i sone 2 og deler av sone 3 og 4. Der elgjakt er tillatt er det også tillatt å jakte på hare, rype og storfugl (Naturvårdsverkets föreskrifter for Fulufjällets nationalpark, 2002). Uten tillatelse fra länsstyrelsen er motorisert ferdsel ikke tillatt. Forbud mot fiske gjelder i nasjonalparken med unntak av tilviste vann i sone 3 mot å løse fiskekort. Det er et generelt forbud mot snøscooter, men det er lov på tilviste, merkede stier med en fart på maksimalt 30 kilometer i timen. I sone 3 er det lovlig å lande med helikopter på tilvist landingsplass for å hente ut elg. Fjellklatring og telting er kun tillatt i sone 4 mellom 1.des og 31.mars på tilviste steder. Ridning og sykling er kun tillatt på tilviste stier. Organiserte arrangementer innenfor sone 1 og 2 er ikke tillatt.

Figur 4: Soneinndeling i Fulufjället nasjonalpark (Fulufjellets hjemmeside).

Da Naturvårdverket sammen med Länsstyrelsen i Dalarna utarbeidet soneinndelingen i Fulufjället gikk man ut fra grad av menneskelig påvirkning, fysisk miljø, unike opplevelser og til-

passede aktiviteter. Dette tilsvarer metoden Recreation Opportunity Spectrum (ROS). ROS er et system for planlegging og forvaltning av rekreasjonsressurser som kategoriserer rekreasjonsmulighetene i seks klasser (Hendee et al. 1990).

1.4.3.3 Tilrettelegging for besøkende i Fulufjället

Det er et velutbygd stisystem i Fulufjället med 140 kilometer merkede stier og 15 hytter for overnatting og rast (Lundqvist 2002).

Fulufjället nasjonalpark er tilrettelagt slik at man kan ta seg frem med egen bil innenfor parkens grenser. Det finnes en parkering for et stort antall biler. Ved parkeringen ligger Naturum og Nupeskjårsrestauranten. Dette er utgangspunkt for stier i området. Fra Naturum kan man vandre inn til Sveriges største foss, Nupeskjårsfossen. Stien er tilrettelagt med broer, klopper og plankestier, slik at man kanalisere ferdsel og unngår unødig slitasje på vegetasjonen. Mye av stien går over myr, hvor det er tilrettelagt med plankebruer for å unngå tråkk på vegetasjon, som er svært sårbar for slitasje. Stien inn til Nupeskjårsfossen er bygget opp som en natursti. Naturum kan sammenlignes med våre nasjonalparksentre. I Fulufjället ligger aturum i sone fire av nasjonalparken, og hadde 30 000 besøkende i 2003.

1.4.3.4 Protected Area Network (PAN)

Fulufjället nasjonalpark ble opprettet i 2002, og ble i 2003 sertifisert og godkjent som den første PAN park i Europa. Protected Area Network er en sertifiseringsordning for europeiske nasjonalparker. PAN er en stiftelse finansiert av Verdens naturfond WWF og den nederlandske turoperatøren Molecaten. Målsettingen med PAN-sertifiseringen er å skape et europeisk nettverk av villmarksområder, og bidra til økt naturbeskyttelse gjennom tilrettelegging av bærekraftig turisme.

For å bli sertifisert som PAN park er det både miljømessige, sosiale, økonomiske og kulturelle krav som må oppfylles. Parken må oppfylle krav til naturmiljøet, ha utarbeidet en bærekraftig strategi for turisme, samt skaffe seg lokale forretningspartnere. Det finnes fem prinsipper man må slutte seg til for å kunne kalle seg PAN park. De fem prinsippene er hentet fra PAN nettverkets hjemmesider og er gjengitt her:

1. Naturverdier

Når det gjelder naturverdier krever PAN sertifisering at området er beskyttet ved lov, forskrift eller på privat initiativ. Området må være minimum 20 000 hektar og inneholde naturverdier av europeisk betydning

2. Habitat forvaltning

Hovedformålet i en PAN park skal være å bevare de naturlige økosystemene. Lover og regler som beskytter områdene skal håndheves. Det skal foreligge en forvaltningsplan med en lang-siktig strategi for forvaltning som følges opp regelmessig. PAN nettverket forutsetter soneinndeling av parken og krever en 10 000 hektar stor inngrepsfri sone.

3. Strategi for besøkende

Området skal ha "visitor management plan", som skal sikre naturverdiene. Besøkende skal tilbys en rekke høy-kvalitets aktiviteter som er basert på naturressurser. Arbeidet med besøkende skal skape en forståelse for bevaringsformålene. Området skal ha et besøkssenter med klare mål og oppgaver nøye beskrevet i "vistitor management plan". Planen skal også inneholde opplæringsprogram for ansatte i parken for å sikre kvalitet.

4. Bærekraftig utvikling av turisme

Området med regionen rundt må ha et potensial for turisme, og en bæreevne som kan tåle aktivitet. Det må være etablert en PAN park organisasjon, eller et forum for samarbeid slik at alle parter støtter en etablering av PAN parken. Aktiviteter knyttet til turisme skal utøves bærekraftig

5. Lokale forretningspartnere

PAN parks forretningspartnere følger nasjonal lovgivning forbundet med deres forretningsvirksomhet. De skal støtte det vernede området og dets formål. De forplikter seg til PAN park organisasjonen og dens mål, og til å implementere strategien om bærekraftig turisme.

Fulufjället nasjonalpark er på 38500 hektar, og inneholder naturverdier av europeisk betydning. Parken ligger i et av de få områdene sør i Sverige som er lite forstyrret. Et av Fulufjällets særegenheter er et sammenhengende teppe med reinlav, som tidligere dekket store deler av Nord Europa. Vegetasjonen i området er spesiell og sjelden, berggrunnen er dominert av sandstein. Sammen med et kontinentalt klima gir forholdene grobunn for en særegen flora.

1.4.3.5 Pan Park Accomodation

I forbindelse med Fulufjället nasjonalpark har PAN nettverket bygget opp fasiliteter for overnatting. En hytteby bestående av hytter i ulike størrelser skal innkvartere nasjonalparkens gjester. Pan Park Accomodation åpnet i november 2004. Forretningsideen bak Pan Park Accomodation i Fulufjället er at besøkende turister skal bli i området fra en til flere uker, og ha et bredt tilbud av aktiviteter som: hundekjøring, vandringer, kajakk, kano og skiturer. På denne måten ønsker man å bygge opp et bredt spekter av naturbaserte aktiviteter som tar utgangspunkt i nasjonalparken.

For å sertifiseres som PAN park er det krav om at man skal ha et nettverk av lokale forretningspartnere. Fulufjällsringen ble derfor opprettet, noe som er en samordning av bedrifter lokalisert rundt Fulufjället nasjonalpark. Formålet med foreningen er samordning og felles markedsføring. I dag er ca 40 bedrifter med i Fulufjällsringen, og omfatter virksomheter som tilbyr overnatting, servering og aktiviteter.

1.4.4 New Zealand

New Zealand består av to øyer, Nordøya og Sørøya. Som i Norge er makten delt mellom en utøvende (regjeringen), en lovgivende (parlamentet) og en juridisk (domstolene) enhet. Landet har en sentral forvaltning, og er videre organisert i regioner (fylker) og kommuner med lokale styreformer. New Zealand har 12 regioner og 74 kommuner hvorav 16 er bystyrer og 58 kommuner i distriktene. De regionale rådene har ansvar for miljøspørsmål, ressursforvaltning og offentlig transport, mens lokale råd har ansvar for lokale tilbud som blant annet vann, renovasjon, avfallshåndtering og byggekontroll (NZ government nettsider₁)

New Zealand startet tidlig med naturvern, og Tongariro nasjonalpark på Nordøya ble opprettet i 1887 som verdens fjerde nasjonalpark. I dag er ca 1/3 av landets areal vernet. Av dette er store arealer vernet som nasjonalpark, mens også andre verneformer båndlegger store arealer (Department of Conservation₁ 2004).

1.4.4.1 Vernekategorier og forvaltning

Department of Conservation (DOC) ble opprettet i 1987. Departementet ble opprettet etter at det ble nedfelt i lov at New Zealand skulle ha et eget bevarings departement. DOC skal ivareta de bevaringsfunksjonene som tidligere ble administrert av fem ulike statlige institusjoner. Departementet kan sammenlignes med vårt eget Direktorat for naturforvaltning. DOC ivaretar bevaringsfunksjonen, der hovedoppgavene er å bevare natur og kulturverdier. Andre miljøoppgaver som klima, luftforurensing og genmodifisering blir ivaretatt av et eget miljøverndepartement, Ministry of Environment.

DOC er tildelt en rekke ulike arbeidsområder. Et av hovedarbeidsområdene er å hindre tap av New Zealands biologiske mangfold, noe som ivaretas gjennom forvaltning av en rekke leveområder for truede arter. Å forebygge tap av biologisk mangfold innebærer også kontroll med sykdommer og insektsangrep i naturen. Kulturhistoriske minner, samt rekreasjon er andre viktige arbeidsområder. DOC arbeider for øvrig med å skape forståelse for vern lokalt og samarbeide med lokale myndigheter i forvaltningsarbeidet. (Department of Conservation₂ 2004)

DOC Administrerer mesteparten av det statlige eide arealet som i dag er vernet på grunn av spesielle naturverdier, av hensyn til forskning, historie, kultur og rekreasjon. Deres oppgave er å bevare New Zealands naturlige og historiske arv slik at alle får glede av det – nå og i fremtiden.

- Verneområder som forvaltes av Department of Conservation
- Nasjonalparker
- Områder for bevaringsformål (Conservation Areas)
- Reservater
- Vernet privat grunn
- Dyrelivsfredninger
- Fredninger for å ivareta marine pattedyr

De ulike kategoriene verneområder er hjemlet i ulike særlover. NZ har en egen lov som regulerer opprettelse og forvaltning av nasjonalparker, en lov om reservater, samt en lov om bevaring for ulike formål både på land og i marine områder. Vernekategoriene har mange underkategorier, som i mange tilfeller er overlappende, og de samme verneverdiene kan beskyttes gjennom ulike lover.

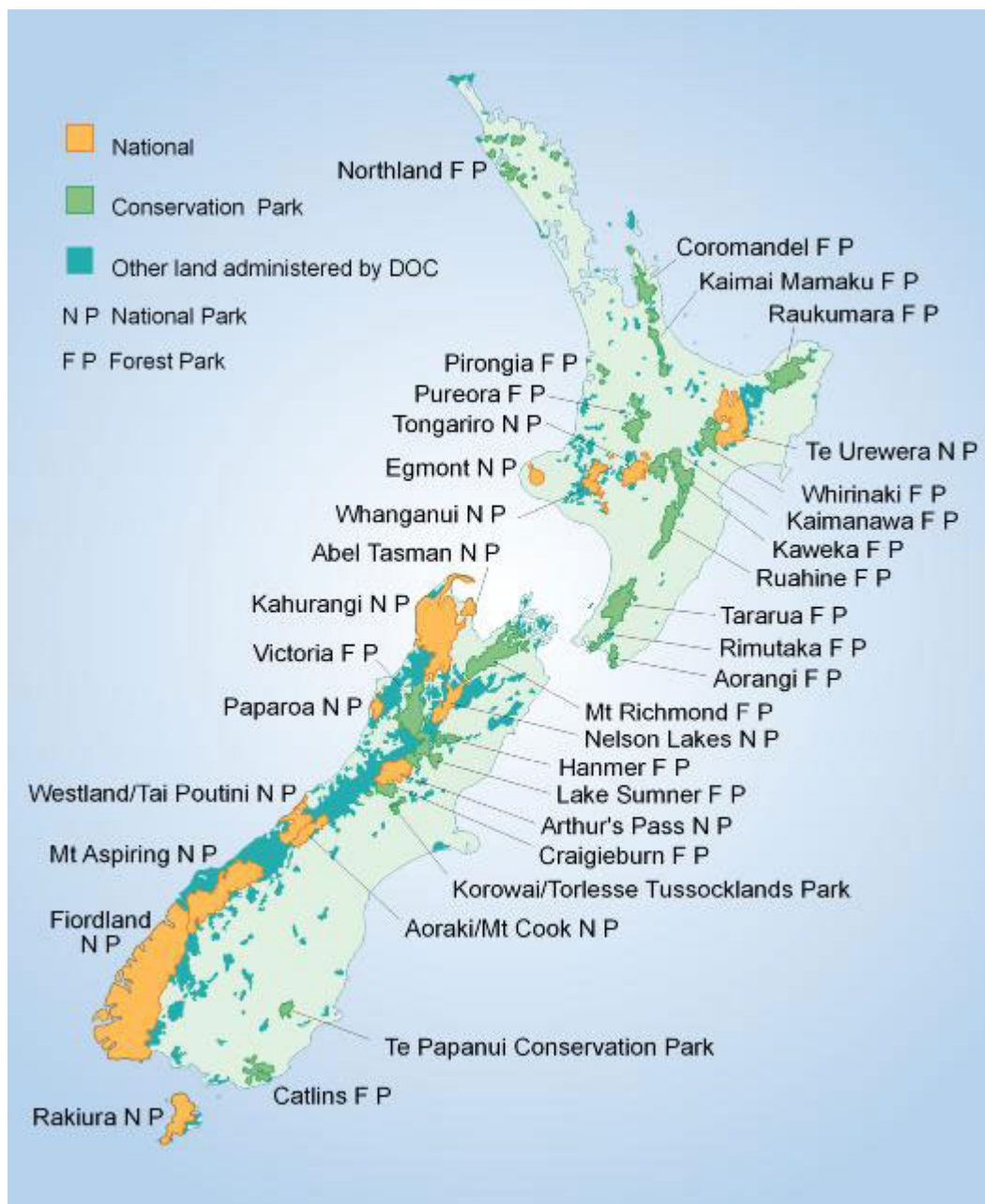
Når det gjelder historiske minner og kulturminner var disse tidligere forvaltet av DOC på hele det arealet som DOC administrerer. Etter 1999 ble ansvaret for historiske steder og kulturminner lagt inn under Kultur og historie departementet. DOC forvalter fortsatt 125 av de 213 historiske reservatene på NZ. Historiske minner og kulturminner vernes i dag som reservat.

Spesielt vakker natur kan vernes i flere vernekategorier. Nasjonalparker omfatter særegen og vakker natur, men da av en viss størrelse og av nasjonal betydning. Særegen vakker natur kan også vernes som reservat der det omfatter mindre arealer.

Villmarkspregete områder kan vernes både som reservat og etter lov om bevaring som et bevaringsområde. Villmarksområder er mindre utviklet og har strengere beskyttelse mot rekreasjonsbruk enn andre verneområder.

Rekreasjon er et viktig argument for naturvernet på New Zealand. I tillegg til nasjonalparker er andre parker også vernet med hovedformål å sikre rekreasjonsmuligheter for befolkningen. Dette gjelder i hovedsak større skogparker og marine parker. Skogområdene er beskyttet med det primære formål å beskytte skogkledde fjellkjeder som strekker seg gjennom landet. I disse parkene det tillatt med større aktivitet hva rekreasjon angår enn i nasjonalparkene. En undergruppe av reservater er også spesielt tiltenkt rekreasjonsformål.

New Zealand er unik når det gjelder endemiske dyre og plantearter. 90 % av alle insekter, 80 % av trær, bregner og blomsterplanter, og 25 % av alle fuglearter på New Zealand er endemiske. Dette betyr at NZ har et stort ansvar for å beskytte arter som ikke kan bevares andre steder på jorden. Det finnes derfor en rekke verneformer som ivaretar dyre og plantelivet og deres økosystemer både til lands og vanns. Av reservater finnes en undergruppe naturreservater og reservater for forskningsformål som vernes på grunn av plante og dyreliv. Bevaringsloven har et eget områdevern for bevaring av økologiske områder. Det er også egne bestemmelser om å frede marine pattedyr og viltlevende dyr. Leveområder for ville dyr og fugler kan også fredes gjennom en egen lov om dyre- og fuglelivet.

Figur 5: Verneområder på New Zealand som administreres og forvaltes av DOC (DOC hjemmesider₇)

Nasjonalparker

New Zealand har 14 nasjonalparker fordelt på Nord- og Sørøya som vist på kartet i figur 6.

Figur 6: Nasjonalparker på New Zealand (Department of Conservation₁)

På New Zealand omfatter begrepet nasjonalpark store områder, som inneholder vakkert landskap, økosystemer eller naturfenomener som er av nasjonal verdi. Nasjonalparkene er opprettet for å beskytte planter, dyr og landskapsformer for senere generasjoner, samt virke som kilder til rekreasjon for befolkningen. Nasjonalparker brukes også i forskning og undervisningsøyemed. En egen særlov, The National Park Act, regulerer bruken av nasjonalparkene. Hver nasjonalpark har en forvaltningsplan som beskriver nasjonalparkens naturverdier og brukere, samt regulerer bruken av området.

Reservater

New Zealand har om lag 3500 naturreservater. Reservater opprettes for å bevare og forvalte spesielle naturarealer for allmennheten. Områder som kan bevares som reservat er natur som nyttes til rekreasjonsformål i dag, eller som har potensial som rekreasjonsområde i fremtiden. I tillegg vektlegges dyreliv, flora og fauna, spesielle miljøer, landskap og områder som innehar spesielle verdier (estetiske, historiske, kulturelle, arkeologiske, biologiske, forskningsmessige). (Reserves Act) Reservatene administreres og forvaltes av Department of Conservation, men forvaltningsmyndighet kan delegeres til lokale myndigheter, lokalsamfunn eller organisasjoner om dette finnes hensiktsmessig. Det er åtte underkategorier av reservater.

Nasjonale reservater, reservater for rekreasjonsformål, historiske reservater, reservater med særlig vakker natur, reservater for å beskytte planter og dyr, reservater for forskningsformål, reservater for myndighetsformål, lokale reservater og villmarks reservater.

1.4.4.2 Turisme i NZ verneområder

New Zealand har ca 4 millioner innbyggere. Landet er godt tilrettelagt for reisende, og turisme er en av landets største næringer. Omsetning fra turisme utgjorde i år 2003 ca. \$16.5 milliarder, 9.6 % av BNP (NZ Tourism research council hjemmesider). Kultur og naturopplevelser er hovedgrunnen til at så mange som vel to millioner turister fra hele verden årlig for å besøke

landet. Naturmessig har NZ mange likhetstrekk med Norge. Rent miljø, urørt natur, fjell, isbreer, elver, vann og en spredt landbruksbosetting.

New Zealands nasjonalparker er generelt preget av sterkere tilretteleggingsgrad og mer næringsaktivitet enn i Norge. Bruk av nasjonalparkene er viktig for lokal næringsutvikling, og gir samtidig god oppslutningen om vern av naturressursene. Den enkleste formen for tilrettelegging er et stinettverk som finnes i alle regioner. I tillegg finnes Great walks som er departementets utvalgte høykvalitets-stier som går gjennom storslått landskap. Stiene og hyttene forbundet med disse har gjennomgående god standard.

The Department of Conservation selger jakt og fiske i verneområder. Ved utstedelse av tillatelse holder departementet regning med hvor mange som jakter eller fisker i området til enhver tid.

Det kreves konsesjon for å drive kommersiell virksomhet i områder som forvaltes av DOC. Konsesjonen er en offisiell tillatelse til å operere innenfor et av DOC's forvaltningsområder. Den kan foreligge som en leasing avtale, en lisens eller en ren tillatelse. Konsesjon kreves for overnattingsbedrifter, vann-, luft- eller landbaserte transportbedrifter, utdanning og kursvirksomhet, guiding og spektakulære attraksjoner som for eksempel strikkhopping. Også butikker, kiosker, restauranter og utleiebedrifter må ha konsesjon. De som får innvilget sin søknad om konsesjon betaler avgifter av inntektene fra den kommersielle driften. Avgiften er individuelt betinget og fastsettes som en prosentsats av overskuddet, en avgift per deltager, per hektar, per tur, eller en fast årlig avgift. Systemet med konsesjoner hjelper DOC å sikre at de ulike kommersielle aktivitetene er forenlige med målet om å bevare naturressursene. Det fungerer også som en kvalitetskontroll som sikrer at de besøkende til enhver tid får et godt tilbud.

1.4.4.3 Motorisert ferdsel

I National Park Act heter det at utenom tilfeller der ministeren i samsvar med forvaltningsplanen har tillatt det, kan ingen veier bygges i eller gjennom en nasjonalpark (National Park Act 1980). Det kreves et nødvendig minimum av veier for å sikre adgang både til parkene i seg selv og til de ulike områder. Disse skal konstrueres slik at inngrepene i naturen er mest mulig skånsomme. Generelt er veinettet i nasjonalparkene lite utbygget. Før man bygger ut nye veier vurderes andre former for transport, som vann- og lufttransport. Lover i den enkelte park forbyr bruk av kjøretøy i parkene utenfor eksisterende veier. Terrengsykler regnes også som kjøretøy, og er derfor bare tillatt på eksisterende veier. Det gis tillatelse til bruk av snøscootere der dette er nødvendig (Department of Conservation₄)

1.4.5 Sammenligning mellom Norge, Sverige, Canada og New Zealand

Tabellen under viser en sammenligning mellom landene Norge, Sverige, Canada og New Zealand når det gjelder forhold som andel vernet areal, vernekategorier, lovverk, forvaltning for å nevne noen. Prosentandel vernet areal fra Canada med lavest verneprosent, 6,3 % til New Zealand med hele 33 % vernet areal. I Norge har vi i dag 12,1 % av landarealet vernet etter naturvernloven. Dette utgjør 39 266 km². Av dette er 6,7 % vernet som nasjonalpark, 4,3 % som landskapsvernområder og 1,1 % som naturreservat. De norske vernearealene er dominert av høyfjellsområder, og det er en fortsatt målsetning om å verne et bredere spekter av norske naturtyper. I Sverige er 8 % av landarealet vernet etter naturvernloven. Dette utgjør 42 513,5 km² (4 251 359 ha (Naturvårdsverket₇)). Selv om verneprosenten er lavere er altså totalt vernet areal større enn i Norge. I Sverige er det naturreservat som utgjør største delen av vernet areal. New Zealand har 33 % vernet areal, både som nasjonalparker, reservater og andre vernekategorier. Dette utgjør mer enn 50 000 km². I Canada er 6,3 % av arealet vernet. Selv om Canada har den laveste verneprosenten av landene vi har sett er Canada det landet med klart størst vernet areal, nemlig 628 879 km². I Canada utgjør nasjonalparker ca 70% av det verne- de arealet.

Tabell 1: Sammenstilling av status for verneområder, lovgivning, forvaltning og bruk og vern i Norge, Sverige, Canada og New Zealand:

	Norge	Sverige	Canada	New Zealand
Andel vernet areal som prosent av totalareal	12,1%	8 %	6.3%	33%
Sentralt Lovverk	<ul style="list-style-type: none"> - Naturvernloven - Viltloven - Lakse- og innlands-fiskeloven - Kulturminneloven - Plan og bygningsloven (Ny naturmangfoldlov under utarbeidelse)	Miljøbalken	<ul style="list-style-type: none"> - Canada National Park Act - The National Wildlife Act Provinsenes egne lovverk: <ul style="list-style-type: none"> - Reserves Act 	<ul style="list-style-type: none"> - Conservation Act - National Parks Act - Reserves Act
Verne-kategorier	<ul style="list-style-type: none"> - Nasjonalpark - Landskapsvernomr - Naturreservat - Naturminne - Biotopfredning - Vassdragsvern I forslag til ny lov forslås naturminne, og vassdragsvern fjernet	<ul style="list-style-type: none"> - Nasjonalpark - Naturreservat - Kulturresevat - Naturminne - Biotopvern-område 	Føderalt nivå: Opprettes og forvaltes av Parks Canada: <ul style="list-style-type: none"> - Nasjonalparker - Nasjonale historiske områder - Nasjonale marine bevaringsområder Opprettes og forvaltes av Miljøverndepartementet i Canada: <ul style="list-style-type: none"> -Nasjonale områder for dyreliv - Områder for å bevare trekkfugler - Områder for å bevare marint dyreliv Opprettes og forvaltes av fiskeridepartementet: <ul style="list-style-type: none"> - Marine fredningsområder Verneområder i provinsene: - Provinsparker - Reservater - Villmarksområder - Villmarks parker - Naturområder - Rekreasjons områder 	Department of Conservation: <ul style="list-style-type: none"> - Nasjonalparker - Skogparker - Større parker for bevaringsformål - Reservater - Vernet privat grunn -Dyrelivsfredninger - Fredninger for å ivareta marine pattedyr

	Norge	Sverige	Canada	New Zealand
Forvaltnings- -myndighet	<ul style="list-style-type: none"> - Miljøverndep. - Direktoratet for naturforvaltning - Fylkesmannens miljøvernnavdeling - Kommuner (Prøveprosjekt m lokal forvaltning) 	<ul style="list-style-type: none"> - Naturvårdsverket - Länsstyrelserne 	<ul style="list-style-type: none"> - Parks Canada - Environment Canada - Fisheries and Oceans Canada - Provincial governments 	<ul style="list-style-type: none"> - Department of Conservation - Lokale avdelinger av Department of conservation
Naturoppsyn	<ul style="list-style-type: none"> - Statens naturoppsyn - Statskog - Fjellstyrene 	<ul style="list-style-type: none"> - Länsstyrelsens naturbevakare 	<ul style="list-style-type: none"> - Parks Canada 	<ul style="list-style-type: none"> - Department of Conservation
Forvaltnings-planer	<p>Kun sju nasjonalparker har forvaltningsplaner</p> <p>En del landskapsvernområder har forvaltningsplaner</p> <p>Noen reservater har skjøtelsplaner</p>	<p>Alle nasjonalparker har en skjøtelsplan</p>	<p>Alle nasjonalparker skal ha forvaltningsplan.</p> <p>Hjemlet i National Park Act</p>	<p>Alle nasjonalparker skal ha forvaltningsplan</p>
Sonering	<p>Finnes i noen av våre nasjonalparker, der en forvaltningsplan er utarbeidet</p>	<p>I de nyeste nasjonalparkene</p>	<p>Nasjonalparkene deles 5 soner</p>	<p>Soneinndeling i nasjonalparker er vanlig (F.eks vill-mark, service område, severdigheter)</p>
Privat eller statlig grunn i Nasjonalparker	<p>Både statlig og privat grunn kan vernes som nasjonalpark</p>	<p>Kun statlig grunn kan vernes som Nasjonalpark</p>	<p>Nasjonalparker på statseid grunn</p>	<p>Nasjonalparker på statseid grunn</p>
Private grunneieres rett til erstatning for båndlagt areal	<p>Etter dagens lovgivning utløser kun vern av naturreservater som utløser rett til erstatning. Forlaget til ny Naturmangfoldlov gir alle verneformer lik rett til erstatning</p>	<p>Erstatning for Reservater og naturminner. Erstatning betales for grunneiers innskrenkninger</p>		
Infrastruktur i nasjonal-parkene	<p>Nasjonalparkgrensene ligger oftest flere kilometer fra bilvei, men ofte finnes det vei inn til eller langs grensene</p>	<p>I enkelte nasjonalparker går bilvei inn i den mest tilrettelagte sonen av nasjonal-parkene</p>	<p>Bilvei krysser nasjonalparkgrense</p>	<p>Bilvei krysser nasjonalparkgrense</p>
Bosetning i nasjonalparker	<p>Ingen fast bosetning innenfor nasjonalparkenes grenser</p>	<p>Ingen fast bosetning innenfor nasjonalparkenes grenser</p>	<p>Fast bosetning innenfor nasjonalparkenes grensene (Eks. Banff og Jasper)</p>	<p>Det finnes fast bosetning innenfor nasjonalparkenes grenser</p>

	Norge	Sverige	Canada	New Zealand
Regulering av ferdsel	Allemannsretten gir fri ferdsel i utmark	Allemannsretten gir fri ferdsel i utmark	Ingen allemannsrett I enkelte nasjonalparker kreves inngangspenger	Ingen allemannsrett I enkelte nasjonalparker kreves inngangspenger
Nasjonalpark-sentre	7 nasjonalparksentre i Norge Nasjonalparksentrene er drevet av private stiftelser eller selskaper. Betaling ved inngang	47 naturum Naturum. Eies av Naturvårdsverket og drives i mange tilfeller av Länsstyrelsen Fri inngang	Alle 41 nasjonalparker har minst ett Visitor centre Vanligvis fri inngang	11 National Park Visitor Centre Vanligvis fri inngang

I Norge opererer vi etter dagens naturvernlov med vernekategoriene nasjonalpark, landskapsvernområde, naturreservat, naturminne, biotopfredning og vassdragsvern.. I forslag til ny naturmangfoldlov foreslås kategorien naturminne og vassdragsvern fjernet, mens det gis nye muligheter til å verne utvalgte naturtyper og leveområder for prioriterte arter (NOU 2004:28). I Sverige opererer de med tilnærmet de samme kategorier i Miljöbalken. Sverige hadde tidligere ytterligere en vernekategori, naturvårdsområder, som var tilnærmet det samme som vår kategori landskapsvern. I dag har de nasjonalparker, og to typer reservater, natur og kulturresevater. De har også en kategori naturminne samt biotopvernområder. I Canada og New Zealand er nasjonalparker dominerende verneform. De har i begge land større parker, skog og naturområder som bevares på grunn av naturverdier og for å tilrettelegge for rekreasjon. I alle fire landene er reservater og biotopfredninger utbredt. Kultur og historiske reservater er det kun Sverige og Canada som har egne vernekategorier for.

I Norge er vernebestemmelsen generelt strengere innenfor vernegrensene. Den strengeste verneformen er naturreservater, mens landskapsvernområder tradisjonelt har vært en mild form for vern. I norske nasjonalparker finnes det et nettverk av overnattingssteder, noen private og ellers Den Norske Turistforenings nettverk. Sverige har også en turistforening som er svært lik DNT. De driver en rekke fjellstasjoner, vandrerhjem og fjellhytter i nasjonalparkene. I norske og svenske nasjonalparker er det svært strengt med motorferdsel, og det tillates lite motorisert ferdsel utover nødvendig transport til overnattingssteder i fjellet.

I Canada og New Zealand er strukturen i nasjonalparkene svært forskjellig fra den i Norden. Her er hele samfunn lokalisert innenfor grensene, som for eksempel Banff og Jasper i Canada og Mt Cook Village på New Zealand.

En viktig forskjell mellom landene er retten til fri ferdsel. I Norge og Sverige gjelder allemannsretten som gir alle innbyggere rett til fri ferdsel i utmark, mulighet for å telte fritt i et begrenset antall døgn, samt høsting av bær og soppnaturen. I Canada og New Zealand finnes ingen Allemannsrett. Her er svært vanlig å betale inngangspenger i nasjonalparkene. I svært trafikkerte områder er det også antallsbegrensninger på hvor mange turister som slippes ut i området per døgn. Camping skjer oftest på tilviste plasser mot en avgift.

Sverige har nylig revidert sitt lovverk innenfor naturvern. Det som tidligere var Naturvårdslagen inngår nå i en samordning av miljølovgivningen, Miljöbalken. Denne består av 15 ulike særlover innenfor miljø og utgjør nå en overgripende lovgivning for all miljøpåvirkning. Denne prosessen kan sammenlignes med utformingen av den nye naturmangfoldloven som pågår i Norge. Her innlemmes en rekke særlover, blant annet naturvernloven i en ny og bredere lov, naturmangfoldloven. Loven er ikke vedtatt men lovutkastet fremmer endringer i vernekategorier, erstatningsregimer samt artsvern og vern av leveområder. I Canada og New Zealand styres naturvernet av en rekke særlover. Det er egne lover for nasjonalparker, reservater, bevaring, og dyreliv. I Canada hvor landet er delt inn i en rekke provinser har også provinsene egne særlover som styrer vern av natur.

Etter dagens norske lovverk skal statlig areal i hovedsak legges ut som nasjonalpark. Det har vært flere tilfeller der privat grunn båndlegges uten at dette gir automatisk rett til erstatning. Etter det nye forslaget om naturmangfoldlov skal også privat grunn kunne legges ut som nasjonalpark og nye regler om erstatning er utarbeidet. I Sverige kan kun statlig grunn legges ut som nasjonalpark, men ved en lovhjemmel gis det rom for ekspropriasjon også til dette formål, slik at privat grunn i spesielle tilfelle kan legges ut som nasjonalpark. I Canada er det statlig areal som legges ut som nasjonalpark. Dette er naturlig da statlig eid land utgjør ca 90 % av arealet. I NZ er det også statlig areal som legges ut som nasjonalpark. Arealene eies av Department of Conservation.

Norge har en noe mer fragmentert forvaltning enn Sverige, mye mer fragmentert sammenlignet med ordningene i Canada og New Zealand. I Norge er Miljøverndepartementet øverste myndighet, mens direktoratet for naturforvaltning er det utøvende direktorat. Verneområdene for-

valtes av fylkesmannens miljøvernavdeling, mens naturoppsyn drives av Statens naturoppsyn, fjellstyrene eller Statskog fjelltjenesten. I Sverige er Naturvårdsverket tilsvarende DN i Norge. De er utøvende myndighet og nasjonalparkene forvaltes av de forskjellige Länsstyrelsene. Länsstyrelsen har en egen enhet som driver naturoppsynet. I New Zealand drives forvaltning og oppsyn av Department of Conservation. Department of Conservation har en sentral avdeling, samt lokalavdelinger rundt i landet. Et føderalt organ, Parks Canada, driver forvaltning av føderale verneområder i Canada. I Canada finnes også en rekke verneområder som forvaltes av den enkelte provins og også på kommunenivå. Det finnes altså i Canada både sentral, regional og lokal forvaltning av verneområder. I Norge har det i de senere år foregått en rekke prøveprosjekter med mer lokal forvaltning. Det har vært økt fokus på lokal deltagelse før vernet besluttet, samt ved utforming av forvaltningsplaner og oppsynsvirksomhet. Prøveprosjektene pågår og er enda ikke evaluert.

I Canada og New Zealand er det lovpålagt at alle nasjonalparker skal ha en forvaltningsplan. I Canada er dette hjemlet i National Park Act hvor loven sier at alle nasjonalparker skal ha en forvaltningsplan innen fem år etter at vernet er vedtatt. En langtidsplan skal innholde restaureringstiltak, sonering, besøkspolicy etc. Forvaltningsplanene skal revideres hvert femte år. I Sverige har alle nasjonalparker en skjøtselsplan. Skjøtselsplanen kan sammenlignes med norske nasjonalparkers forvaltningsplane og beskriver blant annet naturforhold og forvaltning av parkens ulike deler. I Norge har det i den senere tid blitt utarbeidet noen forvaltningsplaner, både for nasjonalparker, naturreservater og landskapsvernområder.

I Norge drives våre ti nasjonalparksentre som private virksomheter (vanligvis stiftelser), men er autorisert av miljøvernmyndighetene for å drive informasjon om natur og kultur i en nasjonalpark. Ettersom sentrene er privat drevet, med de krav til inntjening dette medfører, kreves inngangspenger for alle besøkende. I tillegg til å drive informasjon om nasjonalparken har sentrene utstillinger, multimediashow og aktiviteter. En del av sentrene tilbyr også kommersielle aktiviteter som guiding på bre eller andre guidete tematurer.

I Sverige derimot eies nasjonalparksentrene, de såkalte Naturum av Naturvårdsverket og drives i mange tilfeller av Länsstyrelsen. De svenske Naturum ble åpnet etter inspirasjon fra såkalte Visitor Centre i Storbritannia. Naturum er et varmerke som eies av Naturvårdsverket og andre anlegg som ønsker å ta navnet må derfor søke om tillatelse. Naturum har som oppgave å informere besøkende om naturen, og slik skape bedre forståelse for arbeidet med vern av naturen. De fleste Naturum har fri entre. På New Zealand har alle store nasjonalparker besøkssentre som er drevet av nasjonalparkforvaltningen, Department of Conservation. I Canada drives de såkalte Visitor Centres av Parks Canada og finnes i alle nasjonalparker.

Delrapport 2: Nærmere om kommersiell aktivitet i norske verneområder

2.1 Innledning

Utmarksnæring spanner vidt fra enkle konsepter uten tilrettelegging til arrangementer som krever bygg og anlegg, infrastruktur og mer intensiv bruk av naturen. Utmarksnæring drives i dag både innen og utenfor områder vernet etter naturvernloven. En undersøkelse gjort av NINA i nasjonalparkene Dovrefjell- Sunndalsfjella, Reisa og Femundsmarka viser at næringsaktiviteten i grove trekk er omtrent like høy som i utmarka ellers (Aas et al. 2003).

Vi har i denne delrapporten forsøkt å besvare de tre problemstillingene formulert i innledningen til rapporten. Den første oppgaven var å gjennomføre en kartlegging av hva slags typer næringsvirksomhet som finnes i eller i tilknytning til større verneområder i Norge. Målet med kartleggingen var ikke å lage en utfyllende liste over alle bedrifter, men å identifisere variasjonen av aktiviteter som tilbys med verneområde som basis. Resultatene fra kartleggingen presenteres i kapittel tre, mens den fylkesvise oversikten over eksempler på næringmessig aktivitet finnes i vedlegg 1, aktivitetene merket med * er hentet direkte fra NINA fagrapport 72.

Den andre oppgaven i prosjektet var å analysere et utvalg av bedrifter fra den gjennomførte kartleggingen, for å se nærmere på virksomhetenes potensielle påvirkning på natur- og kulturmiljø. Ut fra dette ønsket vi å få et innblikk i hvordan de opplever å operere innenfor en vernezone. Resultatene fra arbeidet er beskrevet i kapittel fire.

I den siste problemstillingen har vi sett på holdninger til økt aktivitet i verneområder hos de ulike interessegruppene. Det har vært stor fokus på næringsutvikling i forbindelse med verneområder de siste årene og mange nye prosjekter er startet opp, jfr også delrapport 1. Det er nyttig å se på holdningene til økt aktivitet hos forvaltningsmyndigheter, næringsdrivende og naturoppsyn. Holdninger til økt aktivitet er belyst i kapittel fem.

2.2 Metode og avgrensing

2.2.1 Valg av metode

Kvantitativ metode tar sikte på å forme informasjonen til målbare enheter som gir mulighet for å foreta regneoperasjoner, slik som gjennomsnitt, standardavvik og prosenter. Kvalitativ metode har som mål å fange opp meninger og opplevelser som ikke lar seg tallfeste eller måle

Vi har valgt kvalitativ metode da opplysningene vi ønsker å få fra våre intervjupersoner er lite egnet for bearbeiding etter kvantitativ metodikk. Vi mener for øvrig at kvantitativ metode ville gitt en ufullstendig beskrivelse av virkeligheten i forhold til den metoden vi har valgt å bruke.

2.2.2 Innsamling av data

"Siktemålet ved kvalitativ intervjuing skal være å øke informasjonsverdien og skape grunnlag for en dypere og mer fullstendig forståelse for det fenomenet en studerer" (Holme og Solvang 1996). Vi valgte undersøkelsesenheter systematisk med personens kunnskap om tema som bakgrunn. Det finnes to typer kvalitative intervjuer: respondent intervjuet og informant intervjuet (Holme og Solvang 1996). Respondent intervjuet foregår med personer som selv er delaktige i det fenomenet man studerer, mens informant intervjuet gjennomføres med personer som står utenfor fenomenet, men som i kraft av sin posisjon likevel besitter mye informasjon om tema.

Vi har gjennomført informantintervjuer, med ansatte i fylkesmannens miljøvernavdeling, og respondent intervjuer med representanter for næringsdrivende i verneområder. Personene vi har intervjuet er valgt ut slik at de representerer bredden i næringsaktivitet, ulike vernekategorier og ulik geografisk plassering.

2.2.3 Svakheter ved metoden

Ved å velge ut personer med høyt informasjonsnivå og sterke meninger om forholdet vi undersøker, er det en viss fare for å få en sminket virkelighet. Personene har muligheten til å ytre sine subjektive meninger gjennom et åpent intervju.

Intervjuene er foretatt av to medarbeidere. Det kan være en svakhet at det i en slik intervju situasjon gis rom for intervjuerens egne tolkninger. Intervjuene er gjennomført på telefon, noe som kan føre til misforståelser mellom intervjuer og respondent.

2.3 Resultater - Næringsmessig aktiviteter i større verneområder i dag

For å hente inn informasjon om næringsmessig aktivitet i og rundt våre større verneområder har vi foretatt en telefonundersøkelse til miljøvernavdelingen hos samtlige fylkesmenn i Norge. Vi har spurt om hva de kjenner til av kommersiell aktivitet og bedt om et anslått volum av de dispensasjonssøknader de mottar.

Vi begrenset undersøkelsen til å gjelde nasjonalparker (NP), landskapsvernområder (LVO) og større barskogreservater (BR). Der det har blitt opplyst om aktivitet i andre naturreservater har vi også tatt det med i oversikten.

Vi har valgt å ta utgangspunkt i bedrifter og aktiviteter med virksomhet i verneområder i sin helhet, men også der aktivitet i verneområder kun inngår som en del av virksomheten. Vi har videre vurdert det slik at vi har behov for en del aktiviteter og bedrifter som ikke opererer innenfor verneområdets grenser, men hvor aktiviteten er bundet av nærheten til verneområdet. Et kriterium er at driften ville vært betydelig svekket uten en tilknytning til verneområdet, som for eksempel båttrafikk på Femunden (som frakter passasjerer inn til nasjonalparkens grenser).

Vi presiserer at listen over aktiviteter ikke er uttømmende, men at materialet representerer det som har kommet frem gjennom en bred undersøkelse. Tabellene i vedlegget viser eksempler på kommersiell aktivitet i verneområder i de ulike fylkene. Formålet var å kartlegge spekteret av aktiviteter i verneområder, noe vi har belyst i det påfølgende avsnittet.

Tabellen på side 52 viser variasjonsbredden i aktiviteter innenfor våre større verneområder. Aktivitetene er inndelt i åtte kategorier:

1. Overnatting og servering

Under kategorien overnatting og servering har vi tatt med DNT sitt hyttenettverk, både betjente, selvbetjente og ubetjente hytter. Vi har også tatt med private hytter og fjellstuer som tilbyr overnatting og servering for turister.

2. Tematurer

Med tematurer menes her ulike utflukter der målet for eksempel er å se på dyre- og fugleliv, geologiske og botaniske forekomster, samt sanking av sopp, urter og bær. De tematiske turene har som formål å formidle kunnskap om det man utforsker. De fleste tematurer er avhengig av liten grad av tilrettelegging, da man oftest går til fots.

3. Aktiviteter

Kategorien samler opp alle former for tilrettelagte opplevelsesaktiviteter som foregår i natur. Eksempler på dette kan være fjell, bre- og klatreguiding, hundekjøring og ridning. Aktivitetene skal gi unike opplevelser som byr på spenning og fysiske utfordringer, og krever ulik grad av utstyr, tilrettelegging og tekniske installasjoner.

4. Kultur- og større arrangementer

I denne kategorien finner vi store arrangementer med mange deltakere. Arrangementene gjennomføres gjerne en eller et fåtall ganger i året, og noen krever særskilt dispensasjon fra forvaltningsmyndighetene.

5. Transport

Kategorien innbefatter vare- og persontransport, med både motoriserte- og ikke motoriserte kjøretøy.

6. Jakt og Fiske

Under kategorien jakt og fiske har vi tatt med kortsalg fra stats- og bygdeallmenninger og private grunneiere, samt tilrettelagte jakt og fiskeopplevelser innenfor verneområdene. Jakt og fiske domineres av kortsalg.

7. Primærnæringer

Primærnæringene forgår også innenfor verneområder og er viktige næringsveier for folk i distriktene. Dette dreier seg som regel om utmarksbeite, vedhogst og produksjon av dyrefor.

8. Annet

Vi har samlet de aktivitetene som ikke passet inn under noen av de foregående i en egen kategori kalt annet.

Tabell 2: Spekter av kommersiell aktivitet i norske verneområder (Ikke utfyllende liste)

Overnatting og servering	Tematurer	Aktiviteter	Kultur Arrangementer	Transport	Jakt og Fiske	Primærnæringer	Annet
Private hytter	Soppturer	Hundekjøring	Bluesfestival	Passasjerbåt	Jakt (Salg av jaktkort + tilrettelagt jakt)	Beite	Leirskole
DNT	Floraturer	Fjellguiding	Fjellfilmfestival	Fergetrafikk		Vedhogst	Rakefiskproduksjon
Fjellstyre hytter	Fuglesafari	Breføring	Fjellfestival	Minicruise		Gardsturisme	
Statsskog hytter	Moskussafari	Guiding i nasjonalpark	Musikkfestival	Hesteskys	Fiske (Salg av fiskekort + tilrettelagte arrangementer)	Seterdrift	
	Elgsafari	Kajak og kano (Utleie og guida turer)	Galdhøggpiggenet	Leiekjøring til private hytter samt foreningshytter		Reindrif	
Restaurant	Hvalsafari		Fanaråken Duatlon				
	Selsafari	Guidet skitur	Tinderittet				
	Eggsanking	Ridning	Skåla opp				
		Gummibåtsafari					
		Klatring					

Selv om tabellene over viser at det er stor variasjon av aktiviteter som foregår i våre verneområder, er det meste er konsentrert i noen få fylker, og i våre mest kjente nasjonalparker og landskapsvernområder.

Sogn og Fjordane er et av fylkene med høyest andel vernet areal etter naturvernloven, 15,4 %. 90 % av dette arealet ligger over 800 m.o.h. Dette begrenser konfliktene mellom bruk og vern (Miljøstatus Sogn og Fjordane). Ut fra tabellene i vedlegg 1 kan man se at Sogn og Fjordane har stor aktivitet knyttet til en del av sine vernede arealer. Dette gjelder særlig Jostedalsbreen og Jotunheimen nasjonalpark og landskapsvernområdene Utladalen, Nærøyfjorden og Stølsheimen. Aktivitetene i Jostedalsbreen nasjonalpark er i hovedsak aktiviteter på breen, og flere bedrifter opererer på de ulike brearmene. Det tilbys også fjellguiding og klatring i området.

Landskapsvernområdene med mest kommersiell aktivitet finner vi i det norske fjordlandskapet. Nærøyfjorden i Sogn og Fjordane og Geiranger-Herdalen i Møre og Romsdal. Her finner vi et høyt besøksantall og en velutviklet kommersiell turisme. I begge fjordene er det utstrakt båttransport, både fergetrafikk, passasjerbåter og cruise trafikk. Begge områdene har nylig fått vernestatus, og det meste av kommersiell aktivitet var etablert før vernet ble vedtatt. Utladalen som grenser mot Jotunheimen og Stølsheimen er andre landskapsvernområder med betydelig kommersiell aktivitet.

Oppland berøres av mange av våre mest kjente nasjonalparker. Både Jotunheimen, Rondane, Dovre, Dovre og Sunndalsfjella og Ormtjernkampen nasjonalpark har arealer innenfor fylkets grenser. Mye av den kommersielle aktiviteten i Oppland er knyttet til overnatting, servering og fjellføring, og da spesielt i Jotunheimen nasjonalpark. Fra gammelt av har det vært drevet fjellføring knyttet til visse fjelltopper, føring over breer eller føring mellom turisthytter. I løpet av 1990- tallet vokste det frem et omfattende tilbud av kommersiell fjellføring i Jotunheimen. Tilbudet ble utviklet av bedrifter som tilbyr opplevelsesturisme og som ikke er direkte knyttet til turisthyttene (Claudius 2002). Inntil 2003 måtte man søke løyve for å drive kommersiell turisme i nasjonalparken. Soneinndelingen i forvaltningsplanen ble nyttet som et verktøy ved tildeling av løyver (Claudius 2002). I 2003 opererte ca 30 guidefirmaer innenfor parkens grenser. Også i Rondane og på Dovre finnes det flere guidefirmaer som fører turister inn til kjente topper som for eksempel Snøhetta. DNT sitt hytte- og sti nettverk er også godt utbygd i nasjonalparkene.

Hardangervidda nasjonalpark ligger i Telemark, Hordaland og Buskerud og er Norges største nasjonalpark. Nasjonalparken skiller seg fra våre andre nasjonalparker, da bruksomfanget her er større enn i noen av de andre nasjonalparkene. Mer enn halvparten av arealet ligger på privat grunn (DN 2003). Da nasjonalparken i sin tid ble opprettet ble det gjort på spesielle vilkår for å ta hensyn til den tids bruksinteresser. Verneområdene er viktige for landbruksdriften i området rundt og er et mye brukt rekreasjons- og friluftsområde. I formålsparagrafen for Hardangervidda nasjonalpark er vern av natur og kultur sidestilt med brukerinteresser som landbruk, naturvennlig friluftsliv og naturopplevelser. Hardangervidda har et bredt spekter av aktiviteter. Det selges jakt- og fiskekort i statsalmenningene, mens private grunneiere leier ut jakt og fiske, ofte med tilrettelegging. DNT er godt representert på vidda sammen med fire private hytter. Det foregår organisert ridning, hundekjøring, kiting og rakefiskproduksjon innenfor nasjonalparkens grenser. Også i det tilgrensende landskapsvernområdet Hardangervidda/Skaupsjøen foregår mange av de samme aktivitetene som i nasjonalparken.

Finnmark har tre større nasjonalparker, men alle ligger lokalisert langt fra store befolkningskonsentrasjoner, og er vanskelig tilgjengelig. Det er lite kommersiell aktivitet her. Store deler av arealet er statseid (97 %), og det foregår derfor lite utnytting av jakt og fiske utenom kortsalg. Stabbursdalen nasjonalpark er den av disse tre som har størst aktivitet knyttet til friluftsliv, men tilbudet er allikevel lite kommersielt utviklet. Nasjonalparksenteret Stabbursdalen naturhus tilbyr guidete turer i nasjonalparken, flora og soppturer, men disse aktivitetene er relativt lite etterspurt. Det finnes i tillegg muligheter for hundekjøring, leirskole og utleie av hytter eid av Statsskog. Safari for å se på fugl er etter det vi erfarer mer utbredt i Finnmark enn i andre av våre fylker. Der foregår organiserte fuglesafarier til naturreservater både med buss og båt.

Noen av reservatene har strenge regler for ferdsel slik at turistene besiktiger fugler fra båt uten å ferdes til fots i reservatet.

Den norske turistforening (DNT) har et godt utviklet hytte- og stinett i mange av våre nasjonalparker. Til sammen har DNT 411 hytter. I 2003 hadde de om lag 300 000 overnattinger på hyttene (DNT hjemmesider¹). I Finnmark er DNT lite representert innefor nasjonalparker og andre verneområder. Det finnes fem DNT hytter i fylket, men ingen av dem innenfor nasjonalparkenes grenser. Nasjonalparkene der DNT er best representert er Femundsmarka, Rondane, Dovre, Jotunheimen, Breheimen, Saltfjellet og Svartisen, og Hardangervidda. Av landskapsvernområdene er DNT godt representert i Trollheimen, Stølsheimen og Ryfylkeheiene (DNT hjemmesider²)

I fylkene Vest- og Aust Agder, Østfold og Vestfold har vi ikke registrert kommersiell aktivitet av betydning i større verneområder. De fire fylkene har til felles at verneformen nasjonalpark ikke er representert. Rogaland har heller ingen nasjonalpark, men det store landskapsvernområdet Setesdal Vesthei Ryfylkeheiene ligger i Rogaland og Aust Agder. Området har et betydelig areal og er vernet på grunn av urørt fjellandskap og en betydelig villreinstamme. Det er liten kommersiell aktivitet også i Rogalands verneområder. Det pågår for tiden et prosjekt der kommune som berøres av LVO har fått det lokale forvaltningsansvaret over Setesdal Vesthei Ryfylkeheiene, beskrevet i avsnitt 3.3.1.

Oslo og Akershus har lite kommersiell aktivitet i sine verneområder. Oslo og Akershus har som fylkene ovenfor ingen nasjonalpark, men har til gjengjeld større områder fredet både som LVO og reservater. Nordre Øyeren naturreservat i Akershus er et eksempel på et område med mye aktivitet, men lite av dette kan sies å være av kommersiell karakter. Naturreservatet brukes som utfartssted for fugleinteresserte, samt at det er en del båtliv og museumsaktivitet i området. Oslo og Akershus har likevel en nærliggende bruk og vern problematikk i Oslo- marka, som ikke er vernet i helhet, men som har stor trafikk og er belagt med en del restriksjoner. Naturområder lokalisert i nærhet til store befolkningskonsentrasjoner kan være gjenstand for mye av den samme problematikken i forhold til ulike brukerinteresser som de man opplever i verneområder. Det kan være aktuelt å inkludere bynære skoger i prosjektet for å øke miljøtilpasset aktivitet også her.

2.4 Erfaringer fra bedrifter som driver virksomhet i verneområder

Med bakgrunn i oversikten over næringsmessig aktivitet i verneområder gjorde vi et utvalg av bedrifter som vi intervjuet nærmere om deres egen virksomhet. Bedriftene representerer aktiviteter som jakt, elgsafari, tilrettelagt fiske, ridning, seterdrift, moskussafari, fjellguiding, produksjon av rakefisk, musikkfestival og hundekjøring. Utøverne representerer bredden av aktiviteter, har virksomhet i ulike vernekategorier og har geografisk spredning.

Vi stilte spørsmål om bedriftenes omfang og betydning for eier og lokalsamfunn, herunder omsetning og antall arbeidsplasser, kunnskap om virksomhetens eventuelle påvirkning på naturmiljø mulige markedsføringseffekter av å operere i verneområder og deres holdninger til kommersiell aktivitet generelt i verneområder. Virksomhetene og synspunktene er beskrevet kort i kapittelet under.

2.4.1 Virksomhetene

2.4.1.1 Bluesfestival

En bluesfestival finner sted i Findebotn i Stølsheimen landskapsvernområde i Sogn og Fjordane i juli. Arrangementet ble for første gang arrangert i 2004 og er starten på en planlagt utvikling av turisme på gården Findebotn. Målet for fremtiden er å arrangere flere festivaler i løpet av sommeren, samt å ta i mot turister i nyrestaurerte hus på gården.

Festivalen hadde 400 gjester, og varte tre dager i juli 2004. For å gjennomføre festivalen var det nødvendig med enkel tilrettelegging av midlertidig karakter. Det ble satt opp scene, telt for servering, enkle toaletter, flytebrygger, teltplasser og organisert båttransport. I forbindelse med festivalen ble det også arrangert andre aktiviteter som ølbrygging, røking av fisk og guidete turer inn i landskapsvernområdet.

2.4.1.2 Rakefisk produksjon

Rakefiskproduksjonen foregår mange steder på Hardangervidda i fylkene Telemark, Buskerud og Hodaland. I vårt case foregår fiske og foredling inne i nasjonalparken, mens pakking og resterende arbeid skjer i parkens randsoner. For å drive produksjonen er de avhengig av et bygg, samt motorisert transport til og fra produksjonsanlegget. De har fått tillatelse til å sette opp et enkelt bygg. Det transporteres årlig ut 2,5-3,5 tonn fisk. For øvrig drives det utleie av hytter på eiendommen som krever transport, hvor det i dag benyttes traktor og bil til transport til dette formål.

2.4.1.3 Organisert ridning

Bedriften tilbyr rideturer både i og utenfor Hardangervidda nasjonalpark. Hoveddelen av turene er kortere turer inn til nasjonalparkens grenser, men noe av aktiviteten foregår også innenfor vernegrensen. Hestesenteret har 65 hester og sysselsetter åtte personer i høgsesong. Høgsesongen varer to måneder i sommerhalvåret. På denne tiden arrangeres 16 arrangementer med ca 45 deltagere per uke. Det er altså bare en liten del av aktiviteten som skjer innenfor nasjonalparkens grenser. Kundene er stort sett nordmenn, men også utlendinger benytter tilbudet sporadisk. På rideturene benyttes de gamle ferdselsårene i nasjonalparken.

2.4.1.4 Seterdrift

Seterdrift som turistattraksjon foregår i Geiranger landskapsvernområde i Møre og Romsdal. Sesongen på setra varer fra tidlig mai til september, og driften er knyttet til et gardsbruk i bygda. Totalt mottar setra ca 150 busslaste per år. Kundene transporteres med buss, hovedsakelig fra cruise trafikken i Geiranger og eller rundreiser med buss. Busslastene utgjør ca 4-5000 besøkende, mens individuelle reisende utgjør ca 5-6000. I tillegg er det mange som benytter seg av allemannsretten, og går turer i område. Setra tilbyr overnatting, salg av produkter og servering.

2.4.1.5 Tilrettelagt jakt og fiske

Vi har vært i kontakt med bedrifter som driver med jaktguiding forskjellige steder i norsk utmark, en som driver utleie av jakt i nasjonalpark i Trøndelag, og en som driver tilrettelagt jakt og fiske på Hardangervidda. Salg av tilrettelagt jakt og fiske krever større tilrettelegging enn rent kortsalg. Tilrettelagt jakt innebærer i mange tilfeller guiding, servering og overnatting. Det vil ofte være behov for transport, både av utstyr og jegere inn i områder. Mange har hatt spesielle tillatelser til slik transport både med bil, traktor og helikopter.

2.4.1.6 Hundekjøring

Hundekjøring er en aktivitet som er sterkt knyttet til vintersesongen. Bedriften vi var i kontakt med har sin hovedsesong fra februar til mai, med to til tre arbeidsplasser i løpet av sesongen. Aktivitetsfirmaet er lokalisert i Indre Troms og bruker nasjonalparken Øvre Dividal som turmål. Turene med hundespenn går både i og utenfor nasjonalparken. Kundene er i hovedsak utlendinger som tilbys opplevelsespakker med hundekjøring og overnatting i teltleir.

2.4.1.7 Safari

Bedriftene vi var i kontakt med tilbyr safari med ulike ville dyr som attraksjon. En bedrift tilbyr moskussafari som et av produktene i et bredt tilbud av aktiviteter på Dovre. Sesongen varer fra juni til september. Turene foregår i geografisk begrensede områder der turistene vandrer til fots på eksisterende stier. Det er ikke gjort noen form for teknisk tilrettelegging. Turistene transporteres i biler inn i nasjonalparkens randsoner. Elgsafari tilbys av en annen aktivitetsbedrift, og foregår fra kano og kajakk i naturreservat. Elgsafari profileres som et spissprodukt som er svært populært blant utenlandske turister.

2.4.1.8 Fjellføring

Bedriften driver fjellføring, klatreturer, kurs og undervisning innen fjellsport. Virksomheten foregår i ulike fjellområder, med hovedtyngde i Jotunheimen nasjonalpark. Det er hovedsakelig sommersesongen som er viktig, men målsetningen er etter hvert å utvide til helårsdrift. Bedriften benytter etablerte fjellhytter som base for virksomheten, og er dermed ikke avhengig av andre tekniske installasjoner.

2.4.2 Bedriftenes omfang

Bedriftene beskrevet over er varierende i omfang. Når det gjelder omsetning spenner dette fra 2,5 millioner ned til om lag 10 000 kroner. Felles for bedriftene er at aktivitetene ikke utelukkende er knyttet til verneområdet, men inngår som en del av et større aktivitetstilbud som bedriften tilbyr. Foretak som tilbyr opplevelsesbaserte produkter selger aktiviteter som ofte krever økt tilrettelegging lokalisert i verneområdets randsoner. En del av aktivitetene er tilleggsnæring til jord- og skogbruksdrift som foregår utenfor verneområdet. Dette gjelder i våre eksempler særlig rakefiskproduksjon, seterdrift og jakt og fiske.

Alle bedriftene vi kontaktet opererer innenfor en begrenset sesong. Det meste av aktiviteten foregår på sommerstid, mens noen av bedriftene klarer å utnytte skuldresesongene bedre. Arbeidskraften er derfor sesongbasert. For mange betyr dette at de selv som bedriftseiere syslesettes med virksomheten året rundt, mens de leier inn annen arbeidskraft i høgsesongen.

2.4.3 Påvirkning på natur og dyreliv

All virksomhet i verneområder påvirker i noen grad natur og dyreliv i en eller annen form. Som tidligere nevnt er det en politisk målsetning å øke miljøtilpasset aktivitet i verneområder. En viktig oppgave er dermed å definere hva som er miljøtilpasset aktivitet, i hvilket omfang tiltaket kan foregå og hvor stor grad av påvirkning som er forsvarlig for å ivareta verneverdiene, og hvilke virkemidler en kan benytte for å redusere skadelige virkninger i så stor grad som mulig. Når man skal se på hvordan ulike virksomheter påvirker naturen og dyrelivet er det viktig å se på aktivitetens art, men også omfang. Et eksempel kan være ridning, som mange vil karakterisere som en miljøtilpasset aktivitet. Likevel kan ridning forårsake vesentlig skade på vegetasjon og jordsmonn, særlig i kombinasjon med vanskelige værforhold og utsatte marktyper. Hestesenteret vi var i kontakt med pekte på problemet med slitasje ved massiv ridning, noe som er særlig uheldig i perioder med mye nedbør. For å redusere slitasjen benyttes gamle ferdselsårer, der slitasje i form av tråkk kan fungere som skjøtsel der disse er i ferd med å gro igjen.

I noen tilfeller kan det være vanskelig å skille mellom slitasje og skjøtsel. Noen naturtyper og kulturlandskap er avhengig av bruk for å opprettholde de kvaliteter som opprinnelig var årsak til vernestatus. Dette kan gjelde for seterlandskap og andre verneområder der kulturlandskapet er nevnt som verneformål. Et annet eksempel kan være ved utvikling av fisketurisme, der selve fisket er et viktig bidrag i forvaltningen av en rekke fjellvann med store fiskebestand.

Motorisert ferdsel er en type påvirkning som er omdiskutert. Regler for motorferdsel er generelt strenge i Norge, da man ønsker å begrense omfanget. For personer med næringsinteresser i verneområder og utmarka ellers kan transport være en kritisk faktor for å lykkes. Motorisert transport kan skje for eksempel ved bruk av snøscooter vinterstid, traktor, bil og fly/helikopter. Påvirkningen av de ulike motoriserte fremkomstmidler er ulik, og oppfattes også ulikt blant forskjellige interessegrupper. Snøscooter setter få synlige spor, men påvirker til gjengjeld ved støy, noe som kan være sjenerende for mennesker og direkte skadelig for villlevende dyr. Helikoptertransport utgjør også i mindre grad slitasje på naturen, men representerer en vesentlig kilde til forstyrrelse, både for dyreliv og folk. Bil og traktortransport gir mindre støy, men påfører større belastning på vegetasjon og jordsmonn. Også for motorisert ferdsel vil bruksfrekvensen være avgjørende for graden av påvirkning. Bedriftene vi kontaktet bruker lite motoriserte kjøretøy i driften. De som er avhengig av mye utstyr og lange transporter, som for eksempel jakt og fiske, er avhengig av et begrenset antall turer for frakt av varer og gjester til hytter i terrenget. Til nå har disse bedriftene fått dispensasjon fra vernebestemmelsene til et begrenset antall turer med motorisert transport.

Bedriftene som tilbyr safari selger opplevelser av ville dyr. De påvirker dyrelivet ved at de frakter turister inn i dyrenes naturlige leveområder. De bedriftene vi kontaktet går med turistene til fots eller padler kano. De benytter i tillegg tilrettelagte stier og holder en viss avstand fra dyrene. Dyrene er beskyttet gjennom fredningsbestemmelser i deler av sesongen, slik at virksomheten er begrenset til noen måneder i året. Dyrene utsettes ikke for organisert turisme i sårbare perioder som for eksempel kalvingsperioden. Bedriftene påpeker at de lever av et rikt dyreliv og derfor ønsker å ta hensyn til dyrenes velferd for å kunne drive virksomhet også i fremtiden. Moskussafari er etter hvert en populær aktivitet, og en rekke firmaer har etablert seg for å anvende dyrelivet kommersielt. Mange av aktørene mener det er viktig å kontrollere aktiviteten rundt dyrene slik at det ikke stadig etableres nye bedrifter og at dyrelivet kontinuerlig utsettes for menneskelig påvirkning. I dag har bedriftene som driver moskussafari dispensasjon fra fredningsbestemmelsene, og antallet aktører reguleres gjennom et dispensasjonssystem.

Noen bedrifter er avhengig av tekniske installasjoner og enkel tilrettelegging for å selge sine produkter. Det kan som eksempel dreie seg om enkle tellleire eller bygg for foredling av varer og oppbevaring av utstyr. Bedriften som driver med hundekjøring påfører naturen sledespor, men disse viskes stort sett ut med snøen. Det settes også ofte opp en enkel tellleir for overnatting. I forbindelse med bluesfestivalen i landskapsvernområdet ble det satt opp midlertidige bygg. Det ble lagt til rette med flytebrygger, mobile toalett og scene som etter endt arrangement ble fjernet med begrenset spor. Etter en intensiv helg med stort besøk fremstår sporene som synlige, men ikke irreversible. Etter festivalens slutt hadde innehaver befaring med fylkesmannens miljøvernavdeling der festivalen ble gjennomgått og forbedringer før neste år ble påpekt.

I landskapsvernområder er bruk i større grad forenlig med verneformålet enn for andre vernekategorier. Dette kan best eksemplifiseres med seterulturen som er avhengig av dyr og mennesker for å opprettholde miljøet. Vi var i kontakt med en av Norges mest besøkte setre. I sommersesongen er driften intensiv, både med dyrehold og turisme. Setermiljøet er robust mot slitasje, men det må likevel tas hensyn for å bevare miljøet. Eierne av setra legger vekt på at det er viktig at grunneier har en filosofi der man som næringsdrivende i et verneområde signaliserer overfor kunder at aktiviteten skal sette minst mulig spor.

Spørsmålet om slitasje og forstyrrelse er tildels subjektivt. Noen oppfatter støy og stor trafikk svært negativt, mens andres naturopplevelse påvirkes mindre av samme påvirkning. Bedriftene vi snakket med mente generelt at deres virksomhet ikke påførte slitasje og forstyrrelse. Dette er et forventet svar. Dersom bedriftene mener de påfører slitasje kan de velge å ikke oppgi dette av frykt for hva det kan medføre av innskrenkninger. For å fange opp andre synspunkter på slitasje som følge av næringsaktivitet kontaktet vi representanter fra Statens naturoppsyn. De uttrykker at slitasje er et problem i områder der det er svært mye ferdsel. Dette ønsker de å gjøre noe med og starter opp et prosjekt for å tilrettelegge stier i områder med mye utfart. Det

har også tidligere blitt gjort omlegginger av stier med gode resultater. Det presiseres at SNO i mange områder har et godt samarbeid med bedriftene som driver næringsvirksomhet i verneområder, og at dette stort sett er seriøse aktører, som setter lite spor etter ferdsel. Oftest er det uorganisert eller ikke-kommersielle aktiviteter som gir de største problemene, fordi denne ferdselen er den mest omfattende, sies det.

2.4.4 Markedsføringseffekt

Det blir hevdet at nasjonalparker og verneområder generelt er internasjonalt anerkjente merkenavn. Vi stilte intervjupersonene spørsmålet om de oppfattet områdets vernestatus som positiv for markedsføringen av egen virksomhet. Svarene varierte:

Ja, jeg opplever en svært positiv effekt av å drive i et naturreservat. Min kundegruppe er opptatt av vern og kjenner den status disse områdene har.

I mitt tilfelle er markedsføringseffekten av å være i en nasjonalpark liten. Området Hardangervidda er et så kjent merkenavn uavhengig av vernet.

Vi bruker verneområdet bevisst i vår markedsføring og mener det er positivt

Jeg tror ikke det har noen positiv effekt, men heller ikke en negativ effekt

Turistene kommer for å se på dyrene, om de går i et verneområde eller ikke tror jeg er likegyldig

Markedsføringseffekten av å operere i et verneområde varierer med hva slags type kunder bedriftene har. Bedriftene i vår undersøkelse har variert kundemønster. De som driver med jakt og fiske har i hovedsak norske kunder. Også bedriftene som driver med fjellføring har mest nordmenn, ca 90 % mot 10 % utlendinger, andre har det regionale bedriftsmarkedet som kunder. Også bedriften som tilbyr guidete rideturer i nasjonalpark har hovedsakelig norske kunder. Felles for disse er at de mener markedsføringseffekten av verneområdet er liten.

Det kan virke som en positiv markedsføringseffekt er mer markant for de som opererer mot det utenlandske markedet.

NINA stilte det samme spørsmålet i en undersøkelse fra 2003. Her er næringsdrivende fra kommunene Dovre og Oppdal spurt om betydningen av områdets vernestatus for markedsføringen av egen bedrift og for reiselivsnæringen i området generelt. Bedriftene opererer i Dovrefjell- Sunndalsøra nasjonalpark og Fokstumyra naturreservat. Sju personer ble intervjuet og alle hevdet at det på en eller annen måte var positivt for deres markedsføring at de var lokalisert i nasjonalpark og naturreservat.

Bedriftene som driver med safari har stort sett utenlandske kunder. Den ene mener verneområdet er svært viktig, den andre mener det ikke er av betydning.

Foretak som har kunder både fra inn- og utland, og som i tillegg er trekkplaster for lokalbefolkning opplever ulik effekt av verneområdet. Noen bruker det bevisst i sin strategi, andre mener det har minimal betydning.

For en nasjonalpark, Hardangervidda, mener flere aktører at dette merkenavnet er så innarbeidet at det selger på grunn av navnet, uavhengig av vernestatus. Begrepet nasjonalpark kan synes å være mer kjent blant utenlandske enn norske turister. Nordmenn kjenner til naturområdenes egne kvaliteter og vernestatusen blir da av mindre betydning.

2.4.5 Holdninger til økt aktivitet i verneområder

Et av temaene vi ønsket å se nærmere på var holdninger til økt aktivitet i verneområder. Vi gjennomførte derfor en undersøkelse blant ulike interessegrupper for å kartlegge deres holdning til ytterligere turistbasert næringsutvikling i større verneområder. Undersøkelsen ble gjennomført over telefon, og blant informantene var næringsutøvere, representanter fra fylkesmannens miljøvernavdeling og Statens Naturoppsyn.

Etter vår vurdering er det grunn til å tro at holdningene varierer både mellom de ulike gruppene, men også innad i hver enkelt gruppe. For eksempel kan det forventes at næringsutøvere som gruppe har sterkere meninger rundt temaet enn for eksempel fylkesmannen siden de er direkte og personlig berørt. Det er også grunn til å forvente at det er større forskjeller innbyrdes mellom næringsutøverne enn hos de andre gruppene. Ansatte hos fylkesmannen og SNO forholder seg til overordnede retningslinjer i større grad enn den enkelte utøver. Tabellen på neste side viser holdningene i de ulike gruppene vi har kontaktet, fellestrekk for gruppen og hva slags forventninger vi hadde på forhånd til de ulike interessegruppene holdninger.

Tabell 3: Grupper av informanter for undersøkelser av holdninger

Kategori	Undergrupper	Kjennetegn	Forventet holdning
Fylkesmannens miljøvernavdeling		-Forvaltningsmyndighet -Skal følge opp regjeringens politikk på området	Positiv
Statens naturoppsyn		-Se til at lover og forskrifter følges opp -"politi" myndighet	Nøytrale
Næringsdrivende i og rundt verneområder		- Driver en virksomhet der hele eller deler av virksomheten foregår innenfor et større verneområde	
	Positive	Positiv markedsføringseffekt Flere arbeidsplasser Kunder nok til alle	Positiv
	Negative	Proteksjonisme Slitasje på natur	Negativ

2.4.5.1 Holdninger hos forvaltningen

Fylkesmannens miljøvernavdeling, som forvaltningsmyndighet, har som oppgave å følge opp regjeringens målsetning om økt aktivitet i verneområder. Det er derfor forventet at flertallet ville være positive til større næringsmessig aktivitet. Svarene fra intervjuene var i hovedsak som forventet. Det ble påpekt av flertallet at de var positive til økt aktivitet, men presiserte at dette gjelder så lenge tiltakene er i tråd med dagens vernebestemmelser. Noen av svarene var følgende:

Vi er liberale innenfor gjeldende regelverk

Vi er positive til økt aktivitet innenfor de rammene som er trukket opp

Jeg er positiv til økt aktivitet og ser på dette som en god mulighet for distriktene til å øke verdiskapingen

Enkelte svar skilte seg ut fra flertallet, både med mer positive og mer restriktive holdninger til økt aktivitet. For respondenter med svært positive holdninger var en fellesnevner at områdene har liten næringsaktivitet i dag, og at bruksfrekvensen i områdene er lav. Det er derfor ønskelig med økt aktivitet, både for å øke verdiskaping og tiltrekke befolkning til tynt befolkede områder.

Jeg er positiv, i vårt fylke er presset på naturen generelt lavt slik at vi kan tåle mye aktivitet før det går utover miljøverdier

Enkelte uttrykte bekymring for økt trafikk utover det som allerede eksisterer. Typisk for disse områdene er at det allerede er høy aktivitet, intensiv bruk og sårbare naturverdier som vil kunne lide av ytterligere påvirkning.

Jeg er bekymret i områder der vi har svært høye verneverdier på et konsentrert område, for eksempel fuglefjell

2.4.5.2 Holdninger hos naturoppsyn

Vi kontaktet et utvalg representanter fra statens naturoppsyn, både fra oppsynsvirksomhet og sentraladministrasjonen for å få deres synspunkter på økt aktivitet. SNO har som oppgave å følge opp fastsatte lover og forskrifter. Det var dermed forventet at representantene her ville ha en oppfatning om at økt aktivitet innenfor gjeldende regelverk er akseptabelt.

Vår jobb er å se til at det ikke skjer aktivitet som strider med verneformålet og håndheve lover og regler

Generelt er vi ikke negative til økt aktivitet så lenge det ikke går utover verneformålet eller representerer brudd på bestemmelser. Aktiviteten må måles opp mot verneformålet, og det er forvaltningsmyndighetene som setter grensene som SNO skal kontrollere

Mange av våre verneområder kan sies å være "underforbrukt" i dag, og mange av dem tåler mer besøk enn dagens volum

Svarene var som forventet, men SNO uttrykte også ut fra erfaringer at en rekke områder tåler økt bruk.

2.4.5.3 Holdninger hos næringsdrivende

Blant bedriftene som driver næringsaktivitet i verneområder forventet vi større variasjon i rådende holdninger. Dette kan skyldes mange faktorer, men aktivitetens art og beliggenhet vil trolig påvirke holdningene hos næringsutøvere. Vi møtte som forventet både positive og negative holdninger blant informantene, men få hadde ekstreme synspunkter i noen retning. Et typisk argument for en positiv holdning til økt aktivitet var blant annet at økt interesse ville skape et større kundegrunnlag som ville komme samtlige utøvere i et område til gode. Flertallet av de vi snakket med er av den oppfatning at økt aktivitet er ønskelig dersom det skjer strukturert og det samtidig tas hensyn til naturverdier, lokal verdiskaping, og allmennhetens tilgang. Noen av utsagnene var som følger:

Jeg mener man bør plukke ut noen verneområder hvor man strukturerer bruken. Ferdselen bør kanaliseres, særlig i de områder der det kommer mye folk.

Grunneiere forvalter store utmarksressurser som de vil søke å skape verdier og arbeidsplasser av. Det er viktig å balansere dette med tilgjengelighet for allmennheten. En slik balanse skaper en positiv holdning til næringsutvikling i utmark

Jeg brenner for økt bruk av nasjonalparken, men det må skje med måte. Det er viktig at både forvaltningen og vi som bruker nasjonalparken som levebrød opptre med fornuft

Jeg mener det er riktig å bruke verneområdene i økt grad, men med vett. Dersom vi skal få neste generasjon til å bo på bygdene, må forandringer skje slik at man kan leve av naturen og pleie et kulturlandskap som også er vernet.

Det er viktig å lage rammene slik at turistene oppmuntres til å bruke lokale guider, slik kan man øke den lokale verdiskapingen. Utlendinger som kommer med eget utstyr og tar seg til rette i våre verneområder er vi ikke tjent med

De som var mer restriktive til økt aktivitet var opptatt av hvordan man kan tilrettelegge for maseturisme uten å komme i konflikt med verneinteresser.

Jeg er ikke udelt positiv til økt aktivitet. Det avhenger av hvilken retning utviklingen tar. Mange områder er vernet på grunn av den bruk det har vært nytt til i mange hundre år, dersom man kan bevare dette og utvikle tilbud som bevarer kulturlandskapet er jeg positiv.

Jeg er skeptisk til fullkommersialisering med helikopter og flytrafikk og turistrytter som er i ferd med å bli hoteller

Andre igjen var svært opptatt av å ivareta det naturmiljøet de lever av. Bakgrunn for dette var særlig at dersom naturen skades og utsettes for store inngrep skades også inntektsgrunnlaget for bedriftene som opererer her.

Verneområder der ingen ferdes er ikke av interesse. Likevel er det en stor utfordring for oss som bruker verneområdet å benytte det på en slik måte at miljøet ikke blir skadet. Jeg må hele tiden tenke på miljøet i min virksomhet, da det er naturmiljøet som er fundamentet for det jeg lever av

En informant var opptatt av å bruke verneområder som Norges reklame og slik skape enkelte destinasjoner som skal stå for en mer omfattende bruk enn andre.

Jeg mener at deler av nasjonalparken bør åpnes for å skape turist destinasjoner og gjøre Norge mer profilert som turistland

Trenden blant de næringsdrivende var altså i større grad positiv enn negativ. Vi hadde forventet at det skulle herske bekymring for et økt aktivitetsnivå på grunn av økt konkurranse innenfor de ulike bransjene. Slike holdninger møtte vi i liten grad.

2.4.6 Oppsummering

Gjennomgangen bekrefter inntrykket fra andre undersøkelser av at næringsvirksomheten i verneområder er relativt omfattende og mangesidig, både i sin karakter, og i forhold til i hvilken grad de påvirkes av vernet og hvorledes næringsaktørene forholder seg til vernet og vernemyndigheter.

Det er interessant å studere nærmere hvordan ulike bedrifter, ulike opplevelseshets- og aktivitetstyper påvirker, og er avhengige av verneområdet, etter flere dimensjoner.

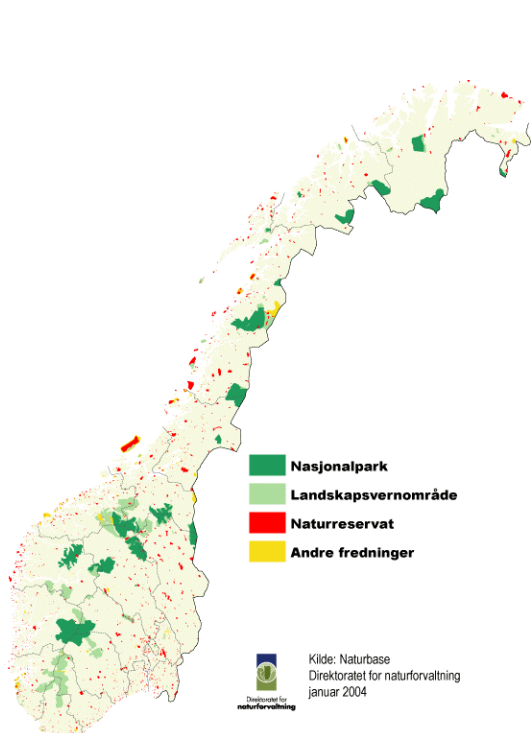

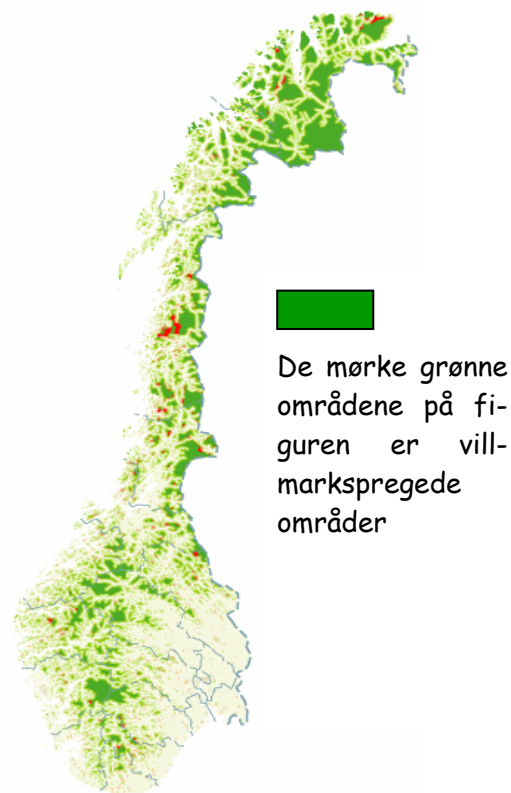
Delrapport 3: Mulige konsekvenser av økt næringsmessig utnyttelse av verneområder

3.1 Innledning

I Norge defineres villmark, eller områder med villmarkspreg, som areal som ligger mer enn 5 km fra tyngre tekniske inngrep (DN hjemmesider²).

Figur 7: Verneområder Lov om Naturvern i Norge. Kilde: Miljøstatus i Norge nettsider

Figur 8: Inngrepsfrie områder 1998 Kilde: Miljøstatus i Norge nettsider

De to figurene over viser til venstre verneområdene, og til høyre villmarkspregede områder i Norge. Trenden er at disse ofte er sammenfallende.

Villmark kan i begrenset grad tåle påvirkning fra menneskers bruk av natur, samtidig som man beholder de kvaliteter som gjør det til villmark (Hendee & Dawson 2002). I forbindelse med bruk av natur snakker vi ofte om naturens bæreevne. Bæreevne er et sammensatt begrep som vanskelig kan tallfestes, og som avhenger av en rekke faktorer.

Når vi snakker om villmark og naturopplevelse, har begrepet bæreevne to viktige parametere eller dimensjoner: 1) fysiske og biologiske og 2) sosio-psykologiske. Fysisk og biologisk bæreevne for et gitt område defineres som den mengde bruk det kan tåle uten tydelige tegn på unaturlig påvirkning (Hendee & Dawson 2002). Eksempel på unaturlig påvirkning er slitasje ved leir- og rasteplasser, slitasje på stinett og vegetasjon, samt forstyrrelse av dyreliv.

Sosiale og psykologiske effekter refererer til hver enkelt persons oppfatning av naturopplevelsen. Her betyr bæreevne det nivå av bruk et område kan tåle før opplevelsen av villmark, ensomhet og ro er uakseptabel eller forsvunnet for den enkelte (Hendee & Dawson 2002).

En viktig utvikling ved begrepet bæreevne de siste tiår er at det er et produkt av vitenskapelige undersøkelser, men også ulike verdisyn. Med dette følger det at bæreevne ikke er et produkt utelukkende basert på klare observasjoner og eller biologiske og fysiske prosesser. Begrepet innebærer også en verdivurdering (Hendee et al.1990). Et problem som dukker opp i denne sammenheng er hvilket verdisyn som skal legges til grunn. Denne dimensjonen løfter begrepet fra å være et vitenskapelig tema til å bli et begrep av politisk og filosofisk betydning der biofysisk og samfunnsfaglig forskning blir forent.

Konflikter som oppstår i forbindelse med økt utnyttelse av utmark og verneområder er oftest begrunnet i de effekter økt aktivitet har på natur- og kulturlandskapet, på forholdet mellom interessegrupper i samfunnet, og på økonomiske forhold. Konflikter som følge av dette kan hindre arbeidet med å øke verdiskapingen fra slike områdene. I samarbeidsprosjektet mellom NORSKOG og NINA som starter opp i 2005 vil et av målene være å klargjøre rammer for næringsutvikling i verneområder og identifisere unødvendige hindringer.

Vi har i denne rapporten pekt på fire typer effekter som økt anvendelse av verneområder kan medføre; økologiske effekter, effekter på kulturminner, samt sosiale- og økonomiske effekter. Gjennom intervjuundersøkelsene presentert i delrapport to var vi i kontakt med personer som har ulike tilnærminger og interesser i verneområder (forvaltning, næringsutøvere og oppsyn). Gjennom samtalene fikk vi dannet et grovt bilde av ulike potensielle og reelle problemstillinger og konflikter.

3.2 Økologiske effekter

3.2.1 Forstyrrelse av dyreliv

Effekter på fauna kalles her forstyrrelse. Den største effekten av forstyrrelsen på fauna har vi dersom det påvirker overlevelse eller reproduksjonsevnen negativt og gir reduksjon i populasjonen (Gill et al. 2001, UNEP 2001, lest i Aas et.al 2003). De forskjellige dyreartene har ulike tålegrenser for interaksjon med mennesker. Til og med innenfor en art vil toleransen for forstyrrelse variere med årstid, ynglingstid, alder, habitat type, og dyrenes individuelle erfaring med menneskelig aktivitet (Hammit & Cole 1998).

Det finnes få studier i Norge i dag av hvilke økologiske effekter turisme og rekreasjon har på fauna. Det er gjort mye forskning internasjonalt, men det påpekes av Aas et.al 2003 at det er et stort behov for å tilegne seg kunnskap om spesifikke norske forhold. Det foreligger en rekke studier om villrein, en art som er svært følsom for utbygging og andre typer av påvirkning.

Dyrelivet utsettes for utilsiktet stress fra mennesker som oppholder seg i dyrenes leveområder. Stress, både fysiologisk og psykisk, har større skadevirkning på vinteren da dyrene kan ha vanskelig tilgang på mat (Hammit & Cole 1998). Dyreliv og arter som er spesielt sårbare for stress kan beskyttes ved å skjerme områder fra veier og stier, lokalisere leirområder i passende områder og ved å stenge habitater under kritiske tider på året.

Jevnlig tilstedeværelse av mennesker i villmark kan endre dyrs normale oppførsel drastisk. Modifikasjon av habitatbruk og daglig bruksmønster kan i noen tilfeller gjøre dyr tammere, og dette er en av de vanligste følgene av menneskelig inntreden i naturen. Tilgjengeligheten på menneskemater har eksempelvis ført til endringer i de naturlige habitatene for dyr i rekreasjonsområder (Hammit & Cole 1998), og dette kan også øke mulighetene for uønsket kontakt og konflikt mellom dyr og mennesker.

3.2.2 Slitasje på jordsmonn

Hovedeffekten av slitasje på jordsmonn fra rekreasjon og aktivitet i naturen kommer fra tramping, tråkk og trykk fra motoriserte kjøretøy (Hammit & Cole 1998). De forskjellige aktivitetene og utøverne påfører jordsmonnet marktrykk av ulik grad.

Erosjon er den mest permanente, og derfor mest alvorlige av effektene på jordsmonn. Komprimering av jorda, vekksliting av vegetasjon og tap av organisk materiale og andre effekter vil kunne tilbakeføres til tilnærmet normal tilstand etter perioder uten bruk. Erosjon derimot er som regel en irreversibel effekt som ofte videreutvikles selv uten bruk. Erosjon er oftest forårsaket av vind og vann, ikke tråkk, men friluftaktiviteter kan gjøre grunnen mer utsatt for erosjon og øke sjansene for at problemet oppstår.

Aktivitetenes type bestemmer hva slags påvirkning som oppstår, og hvor alvorlige effektene er. Camping og piknik medfører flest effekter på jordsmonn fordi aktivitetene er konsentrert, men disse aktivitetene medfører til gjengjeld sjelden erosjon da grunnen på områdene som brukes oftest er flat (Hammit & Cole 1998). På stier er erosjon et større problem på grunn av hellingsgrad og fordi stier ofte kanalisere vann. Erosjonsproblemene øker dersom stiene brukes til ridning, sykling eller motoriserte kjøretøy da denne bruken ofte løsner jorda i tillegg til å komprimere. Erosjon skjer oftere der det er bratt, grunn jord, lite vegetasjon og der avrenning er konsentrert (Hammit & Cole 1998).

Vegetasjon er generelt viktig for folks trivsel i natur. Av alle effekter som oppstår fra rekreasjon er effektene på vegetasjonen det mest synlige for vanlige brukere (Hammit & Cole 1998)

Tråkk har effekter på vegetasjonen både direkte og indirekte. Knekkning av grener/planter og slag mot plantemateriale reduserer plantenes kraft og reproduksjonsevne. Kraftig tramping dreper plantene direkte. Urter og ungtrær fjernes gjerne for å utvide steder for camping, tilrettelegge stier og samle brensel. Store trær skades mekanisk av ulike aktiviteter. Av påvirkning på vegetasjon er mangel på foryngelse av trær ofte det største problemet (Hammit & Cole 1998). På leirplasser er det vanligvis ikke yngre generasjoner til å ta over når de større trærne dør.

Slitasje kan måles ved stibredde eller antallet parallelle stier langs en trasé. Videre kan vegetasjonsfritt areal på leirplassen måles, antall bålplasser per kilometer sti, eller antall trær som er hogd ned. Også arealer med opptråkket myr kan være en egnet indikator (Evensen 1998)

I konsekvensutredning for Regionfelt Østlandet, under temaet vegetasjon og planteliv presenteres en tabell over skogtyper og deres evne til å motstå slitasje eller rehabiliteres etter et inngrep eller andre former for påvirkning. Her kan man lese at de rikeste skogtypene er lite slitesterke i forhold til de fattige. Det er til gjengjeld de rikere som har best evne til rehabilitering, Det er de skrinne områdene som rehabiliteres sent, men disse har bedre slitestyrke i utgangspunktet. I fjellområder er slitastyrke i vegetasjonen overveiende god, men særlig i tørre områder vil regenerering gå sent. Myrvegetasjon er også svært sårbar for slitasje. Regenerering går her ekstremt sakte. Også vanlig ferdsel til fots fører lett til betydelige skader i myr. Omfanget av slitasjeskader tenderer til å øke med dybden i myra.

Setervoller er robuste mot slitasje og har god rehabiliteringsevne. Her er forstyrrelse i form av slått, beite og tråkk av husdyr viktige økologiske faktorer. Setervollene er på den annen side svært sårbare mot mangel på bruk (Stabbetorp et al. 2001). Da gror de igjen.

Slitasje er et av de problemene som i størst grad assosieres med økt aktivitet i verneområder. Representanter fra SNO peker på at dette er et problem i verneområder med stor trafikk, og da særlig rundt våre best besøkte brearmer. Enkelte mye besøkte fjellområder, som for eksempel Besseggen nevnes ofte. Tiltak for å dempe slitasjen er bedre tilrettelegging av stier og omlegging av traseer der slitasjen er svært stor.

3.3 Kulturminner

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø (Kulturminneloven § 2). For dagens mennesker kan kulturminner ha ulike verdier. Det kan dreie seg om egenverdi, kildeverdi, opplevelsesverdi. Mange har også fortsatt bruksverdi. Den kanskje viktigste verdien av kulturminnene er kildeverdien. Minnene synliggjør tradisjoner og endring fra fortid til nåtid. Gjennom studier av kulturminner skapes innsikt og forståelse for tidligere samfunn. Opplevelsesverdien er ofte knyttet til tidligere brukshistorier, eller det estetiske ved kulturminnene. En rekke av våre kulturminner har også bruksverdi i dag. Det kan for eksempel dreie seg om gamle kraftverk, bygninger og ferdselsveier som fortsatt er i bruk.

Når vi snakker om økt verdiskaping basert på naturområder og verdier er det naturlig å ta med kulturminner og kulturlandskap. I mange områder er kulturlandskap og kulturminner medvirkende eller direkte årsaker til vern. For eksempel for Hardangervidda nasjonalpark står det ”*Også kulturhistorisk er Hardangervidda i en særstilling blant fjellområdene*”. (DN 2003 Forvaltningsplan for Hardangervidda nasjonalpark, 2003, s 30). Kulturminner og et velpleid kulturlandskap kan virke tiltrekkende på turister. Ut fra trendforskeres spådommer synes det å være fokus på ekte opplevelser, der natur og kulturopplevelser er kjernen i reiselivsproduktet. Med utgangspunkt i disse trendene kan man forme ulike produkter basert på kulturminner og med myter og historier rundt disse.

Kulturminner og kulturlandskap er et bredt begrep. Det kan dreie seg om hele miljøer som vitner om næringsvirksomhet, slik som setrer og setervoller, gårdsmiljø eller industrimiljø. Også etniske kulturminner finnes i den kvenske og samiske kulturen i Norge. Vi har kulturminner som gjenspeiler ulike geografiske områder, som kyst og innlandskultur og selvsagt også kulturminner fra ulike tidsepoker i historien. Det kan dreie seg om tette og tydelige kulturminner som et bymiljø eller en kirke, men også spredte kulturminner som er vanskelig å få øye på, som jakt- og fangstgroper og tømmerfløtingsanlegg. (Baadsvik & Daugstad 2003).

Kulturlandskapet er avhengig av bruk og skjøtsel for å bevare sitt særpreg. Gjengroing nevnes ofte som en trussel. Landbruk avvikles og dyr på utmarksbeite blir færre, noe som medfører store konsekvenser for kulturlandskapet. Et levende kulturlandskap brukes i markedsførings-sammenheng i Norge. For turister på hurtigruta, i cruise trafikken og andre reisende er en befolket kyststripe en kuriositet.

Det kan være ulike problemer knyttet til forvaltning av kulturminner, og variasjonen i kulturminner gjør at forvaltningsstrategiene må være forskjellige. Noen kulturminner kan skades av slitasje, slik som helleristninger kan bli ødelagt av tråkkaskader. Andre skades av mangel på vedlikehold, som gamle steingjerder, stølshus og små kraftverk. Kulturlandskap kan i sin tur ofte forringes av mangel på bruk og skjøtsel. Dette gjelder for eksempel kulturlandskap som er blitt til gjennom ekstensiv bruk som slåttemark, etc. Når bruken opphører oppstår problemer som gjengroing.

Et av problemene knyttet til kulturminner/kulturlandskap er at kunnskapen omkring lokaliteter er mangelfull og forsvinner raskt. I mange verneområder har registrering av kulturminner vært nedprioritert. Baadsvik og Daugstad peker i NINA oppdragsmelding 783 på behovet for en utvidet kunnskapsbase når det gjelder kulturminner og kulturlandskap.

Fokus på økt aktivitet i verneområder dreier seg ofte om de vernekategorier som omfatter store arealer (nasjonalpark og landskapsvernområder). Betydningen av de mindre verneområdene (kulturminner, kulturlandskap og reservater) kan også være viktig i reiselivssammenheng. Etter det vi erfarer finnes lite aktiviteter og tilbud i mindre verneområder. Det eneste som kom frem gjennom kartleggingen var utflukter til kjente fuglereservater, og elgsafari i reservat. Det finnes en rekke naturreservater og kulturreservater som er vernet på grunn spesielle geologiske forekomster, fossiler, botaniske forekomster, våtmarksområder etc. og som vil kunne være interessante reisemål for tematiske turer.

3.4 Sosiale effekter

Sosiale effekter kan oppstå som følge av folks holdninger, evne til samhandling og grunnleggende verdier. I norsk rovdryrforskning har sosiale konfliktområder vært utpekt som underliggende årsaker til konflikten rundt våre store rovdyr. Forskere ved NINA har avdekket en rekke slike underliggende forhold som skaper konflikter rundt våre rovdyr. Sentrale tema er avfolking og desentralisering, akademisk kunnskap mot folkelige kunnskap og bygdefolkets opplevelse av stadig økende urbanisering (Bjerke et al 2003). Noen av disse konfliktområdene eksisterer trolig også i diskusjonen om vern av natur og økt bruk av verneområder i næringssammenheng.

Direktoratet for naturforvaltning legger frem forslag til områder som skal vernes etter naturvernloven. Forslaget sendes ut på høring til berørte grunneiere, bruksberettigete og ellers andre interessenter. Det reviderte forslaget sendes så miljøverndepartementet som tar det videre til regjeringen, som til slutt vedtar et verneforslag med Kongen i statsråd.

Sentrale myndigheter fremmer altså forslag om vern i distriktene. De som berøres direkte er ofte grunneiere i lokalsamfunn og bruksberettigete som får innskrenket sine rettigheter ved vernet. Dersom vern av natur er til hinder for fremtidig næringsvirksomhet og dermed også sysselsetting kan det være med å svekke distriktenes næringsgrunnlag, og i ytterste konsekvens lede til problemer med avfolking dersom næringsgrunnlaget på bygdene forsvinner.

Forvaltningsplaner for verneområder utarbeides av Fylkesmannens miljøvernnavdeling og Direktoratet for naturforvaltning. Naturoppsyn i vernede områder utføres av Statens naturoppsyn, fjelltjenesten og fylkesmannsembetet. I forbindelse med naturoppsyn har det vært diskutert hvor vidt naturoppsyn skal tillegges lokale aktører. Konflikten om naturoppsyn, kan også sees som en konflikt om akademisk versus lokal kunnskap. Lokale rettighetshavere som har forvaltet området i årevis mener deres lokale kunnskaper og erfaring er av betydning for forvaltningen. Dette står i motsetning til faglig kompetanse innen naturvern som besittes av oppsyn og forvaltning. Konfliktene kan også defineres på andre måter.

I arbeidet med holdninger til rovdyr pekes det på at bygdefolket opplever bevaringen av store rovdyr i distriktene som trussel om urbanisering av Distrikts- Norge (Skogen 2004, Artikkel på forskning.no). Den samme oppfatning kan man tenke seg at eksisterer blant grunneiere og bruksberettigete i områder som ilegges vernerestriksjoner. "Urbane" menneskers ønske om å verne områder i utenforliggende strøk kan føles som en trussel mot lokalsamfunn. "Urbane" mennesker ønsker å bruke naturen som kilde til rekreasjon, mens lokalsamfunn får restriksjoner som kan hindre tradisjonell bruk med basis i primærnæringene.

Problemstillingen knyttet til innenbygdsboende og utenbygdsboende har flere dimensjoner. I en rekke sammenhenger er det blitt uttalt at verneområder kan være med å styrke lokaløkonomien i bygdene rundt. Da er det også viktig at de som driver næringsvirksomhet er bosatt i bygda, slik at verdiskapningen skjer lokalt, og at ikke aktivitetene drives av firmaer som opererer i toppsesong og siden forlater stedet. Forholdene mellom aktører i verneområder kan oppleves problematisk. Flere næringsutøvere vi var i kontakt med påpekte den særegne posisjonen DNT har innenfor våre nasjonalparker i dag.

"Jeg er skeptisk til utviklingen i området. Turisthyttene dobler kapasiteten og utvider sesongen. Denne formen for masseturisme blir feil. DNT får stadig utvide virksomhet, mens vi få som driver selvstendig næringsdrift har små muligheter for utviding. Det er stor forskjell mellom DNT og andre aktører"

Forhold mellom turisme og lokale tradisjoner kan medføre konflikter innenfor et verneområde. Det samme gjelder forhold mellom innskrenkninger av råderett og lokale tradisjoner. Et eksempel på det siste finner vi i Fulufjället der lokalbefolkningen tidligere levde av scooterturisme og jakt og fangst, noe som ble betydelig innskrenket med opprettelsen av nasjonalparken. Gjen-

nom gjensidige kompromiss ble parken vernet, men opprettholdt en løype for scooterkjøring, samt soner der jakt og fiske kunne fortsette som før.

Nasjonalparken Fulufjället i Sverige gjennomgikk også en rekke andre sosiale konflikter i forkant av parkens opprettelse. Fulufjället opplevde problemer med avfolkning og negativ trend i demografien. Forslag om vern av fjellområdet til nasjonalpark ble mottatt med stor skepsis blant innbyggerne, men etter informasjon og en fokusert tenkning på muligheter dette ville skape i området klarte, man å snu konfliktene og se muligheter et verneområde kan gi.

Støy i naturområder er et annen tema som kan skape konflikter. Opplevelsen av støy varierer, og folks verdier vil være avgjørende for hvorvidt støy er sjenerende eller ikke. Selv om man opererer med grenseverdier for støy, er oppfattelsen av lyd en subjektiv sak. Innenfor miljøpsykologien finner vi ulike forklaringsmodeller på hvorfor det finnes så ulike oppfatninger av støy. Det er vanskeligere å venne seg til støy når man ikke selv har kontroll over støykilden. Ulike verdisyn, psykologisk tilstand, negativ tilknytning til lydkilden og holdninger til støykilden virker inn på personers belastning forårsaket av støy. Til tross for disse individuelle effektene av støy finnes det en rekke generelle effekter, som reduksjon av intellektuell arbeidsevne, søvnforstyrrelse, frustrasjon, apati og generell stresstilstand (Skår & Vistad 2001). Stillhet er dokumentert som en viktig faktor for friluftslivsutøverens trivsel og helse (Faarlund 1992). Stillhet og å unnsnippe støy fra byen er en av de viktigste motivasjonsfaktorene for å søke ut i naturen.

I forbindelse med forskningsprosjektet "Motorferdsel i utmark" (Skår og Vistad 2001), ble det utarbeidet en spørreundersøkelse. De generelle resultatene fra denne undersøkelsen viser at naturlyder er de som oppleves mest positivt, og lyder som fuglesang og rennende vann blir opplevd entydig positivt. Lyder av insekter, andre mennesker, måker og dur fra motorbåter er lyder som oppleves som nøytrale. De mest negative lydkildene er fjern dur fra vegtrafikk, flydur, hundebjeffing og dur fra snøscooter (Skår & Vistad 2001).

De fleste søknader om dispensasjoner innenfor norske verneområder dreier seg om motorisert ferdsel. For mange næringsutøvere er tilgang på transport en kritisk faktor for virksomheten. Det gjelder for eksempel transport med helikopter og bil for frakt av utstyr og gjester. Dersom mulighetene for transport faller bort vil det medføre store tap for bedriftene. Fylkesmennene uttrykker økt bekymring for økt bruk av motoriserte kjøretøy i verneområder. Motorisert ferdsel er et omdiskutert tema. Et dilemma en møter i diskusjon om bruk av motorisert ferdsel er det faktum at transport i seg selv er en næring, samtidig som den kan påføre miljøet negativ påvirkning.

Opphevelsen av kommersiell turisme, i tre av våre nasjonalparker, gjennom Fjellteksten ble av representanter for fylkesmannen pekt på som en utfordring:

"Frem til opphevelsen av forbud mot kommersiell virksomhet hadde vi god kontroll på aktiviteten. I verneforskriften sto det at all kommersiell turisme var forbudt og de som ønsket å drive kommersiell virksomhet måtte søkeforvaltningsmyndighet om løyve. Etter opphevelse av forbudet har ikke fylkesmannen oversikt over totalt omfang av aktiviteten."

Det kan bli en utfordring å føre kontroll med kommersiell aktivitet i disse områdene. Tidligere har tildeling av løyver til kommersiell fjellføring i parker som hadde forbud mot kommersiell turisme fungert som en kvalitetssikring både for forvaltningen, men også de som driver slik virksomhet. Gjennom en vurdering av hver enkelt bedrift kunne man sile ut useriøse aktører. Etter samtale med SNO sin representant i en av nasjonalparkene hvor forbudet ble opphevet sier vedkommende at de ikke har sett merkbar økning i firmaer som driver kommersielt etter oppheving av forbudet. Endringen har medført at fjellføringsbedrifter, som tidligere hadde løyve til å drive i et spesielt område, nå har utvidet og gjerne driver flere steder. Effekten kan altså være at eksisterende virksomheter utvider snarere enn at nye etableres.

3.5 Økonomiske effekter

Økt turisme og næringsaktivitet i verneområder kan komme lokale samfunn til gode.

I reiselivsnæringen opererer man med tall for total verdiskaping fra en reisende. Transportøkonomisk institutt (TØI) har gjort undersøkelser av reiselivets økonomiske virkninger i Trøndelagsfylkene. Her defineres turister som reisende både fra inn- og utland og omfatter både ferie, fritid og yrkesreisende. Den totale verdiskapingen fra reisende deles i direkte og indirekte virkninger for lokalsamfunnet. De direkte virkningene er lik førstehåndsomsetningen av det reisende kjøper i regionen. Det som kjøpes av andre produkter enn det reiselivsnæringen tilbyr, som bensin, dagligvarer, klær og sko, kalles overrislingseffekter og medregnes i de direkte effektene. De indirekte effektene oppstår i hovedsak av to årsaker; de som selger direkte til turistene får underleveranser fra andre produsenter, og at turister kjøper varer og tjenester som skaper eier og lønnsinntekter, som delvis brukes til vare og tjenestekjøp innen fylket. Undersøkelsene gjort av TØI viser at de indirekte effektene utgjør 30-40% av de totale virkningene i fylkene. Det vil si at for hver krone turister legger igjen skapes økonomisk aktivitet i form av underleveranser og lønns- og eierinntekter for ytterligere 30-40 øre (Dybedal 2003).

I 1998 ble det gjort en studie av økonomiske ringvirkninger fra besøkende i nasjonalparkene Banff, Jasper og Waterton i Alberta, Canada. Det ble estimert at turister til disse verneområdene la igjen over CAD 954 millioner i provinsen. Dette medførte ytterligere CAD 640 millioner i indirekte effekter og skapte 28 000 arbeidsplasser. Parkene har høy internasjonal anerkjennelse, den geografiske konsentrasjonen gjør dem attraktive for turisme, og de er lett tilgjengelig fra det asiatiske markedet (Eagles & McCool 2002) (1 CAD = ca 6 NOK).

Nordlandsforskning har nylig ferdigstilt et arbeid på oppdrag fra Landbruksdepartementet der hensikten var å finne ut mer om attåttnæringsers økonomiske betydning for norsk landbruk. Undersøkelsen viser at mange grunneiere er involvert i turismerelatert virksomhet. Undersøkelsen ble foretatt blant et utvalg på 930 driftsenheter i landbruket og utgjør et representativt utvalg. Av de som driver med attåttnæring er det 14 prosent som har turistrelatert virksomhet i en eller annen form. Til sammen er 7.300 personer involvert i slik virksomhet. Antall årsverk utgjør 1.800 (RBL nettside).

Etter som antall årsverk i tradisjonelt landbruk har gått ned, er det satset offentlige midler på å utvikle alternativ næringsvirksomhet i tilknytning til og med basis i norske gårdsbruk. Tilleggsnæring er næring hvor man bruker gårdsbrukets ressurser av areal, maskiner og bygninger i næringsøyemed. Typiske attåttnæringer kan være leiekjøring med maskiner, utleie av bygninger på gårdsbruk og ulike former for utmarksnæring. Av de som driver slik næring, er det de som driver utmarksnæring som gjør det best (NILF 2004).

Det nye Biomangfoldutvalget la i desember 2004 frem forslag til ny Naturmangfoldlov. Her ble erstatningsreglene for båndlegging av areal harmonisert slik at alle vernekategorier utløser lik rett til erstatning. Dette kan være med på å øke incentivene for å starte virksomhet i tilknytning til verneområder. Frem til i dag har ikke areal vernet som nasjonalpark og landskapsvernområder utløst erstatning direkte. Det kan være interessant i fremtiden å se på om en slik erstatningsordning medfører økt investering i utvikling av ny virksomhet tilknyttet de samme områdene gjennom økt kapitaltilførsel til potensielle næringsaktører lokalt.

Næringsutvikling med basis i verneområder skjer ofte i randsonene rundt. Det er derfor viktig å se på kommersielle aktiviteter også utenfor vernegrensene. Typiske eksempler kan være hytter som bygges i verneområders nærhet hvor mulighetene for ferdsel og friluftsbruk av verneområdet er ment som et salgsfortrinn og særpreg. Det er også viktig å se på bygdene som ligger i nærhet til verneområder, og se på hvilke muligheter disse har til utvikling med verneområde som naturgrunnlag. En representant fra fylkesmannens miljøvern avdeling uttrykte følgende:

"Det er viktig å se verneområder som en ramme rundt bygdene og dermed ta med næringsutvikling også i randsonene"

3.6 Avsluttende kommentarer og videreføring av prosjektet

3.6.1 Avsluttende kommentarer

Den såkalte "Fjellteksten", som kom til uttrykk i St.prp 65 (2002-2003) Tilleggsbevilgninger til revidert nasjonalbudsjett, satte fokus på økt turistmessig bruk av utmark og fjellområder i Norge. Det ble spesielt pekt på å synliggjøre potensialet for økt turistmessig bruk av fjellområder, både innenfor og utenfor verneområdene, uten at natur- og kulturhistoriske verdier ødelegges. "Fjellteksten" utløste politisk fokus rundt bruk av våre verneområder, samt en rekke prosjekter, både på lokalt-, regionalt- og nasjonalt nivå.

I arbeidet med denne rapporten, som tjener som ett forstudie til samarbeidsprosjektet mellom NORSKOG og NINA, har vi benyttet muligheten til å kartlegge hva som finnes av prosjekter og arbeid på området rundt bruk og vern i Norge. Det har vært nyttige erfaringer både for dette arbeidet, men også for prosjektet videre, der bakgrunnsmateriale og erfaringer fra annet arbeid har vært med på å forme oppgavene i det videre prosjektet med samme navn.

Forprosjektet har gitt innsyn i noen av utfordringene omkring næringsaktivitetene knyttet til norske verneområder. Det finnes en rekke tilbud, men detaljkunnskap om interaksjoner mellom virksomhetene og verneverdiene er begrenset. De fleste legger til grunn at det synes å være miljøtilpasset virksomhet som lar seg forene med vernets formål. Når man nå ønsker å øke den kommersielle aktiviteten i våre verneområder er det viktig at man gjør et grundig arbeid med å kartlegge mulige effekter, hvordan disse kan styres, og hvordan man ønsker å legge til rette for å bruke og oppleve våre verneområder i fremtiden.

I forprosjektet ønsket vi å se på bruk og vern utenfor Norge. Vi valgte landene Canada, New Zealand og Sverige for å sammenligne blant annet vernekategorier, forvaltning av verneområder og avveining mellom bruk og vern, med norske forhold. I forbindelse med økt aktivitet i verneområder og et ønske om økt verdiskaping i slike områder er det fristende og lett å skjelve til andre nasjoner med en velutviklet naturbasert turisme og ønske seg lignende tilstander for våre egne nasjonalparker. Ved sammenligninger og overføring av erfaringer er det viktig å være bevisst de særegenheter man finner i hvert enkelt land, samt å ha et overveid forhold til hvordan man ønsker at nasjonalparkene skal bevares for fremtiden. Både Canada og New Zealand har omfattende bruk av sine nasjonalparker i turismesammenheng. Nasjonalparkene er her langt mer tilgjengelige enn i Norge, i form av infrastruktur ikke bare til nasjonalparkenes grenser, men også inn i naturområdene. I Norge er det et klart ønske om at motorisert ferdsel også i fremtiden skal minimeres inn i slike områder. Canada og New Zealand har strategier for kanalisering av ferdsel. I en del områder holdes antall besøkende under kontroll ved utdeling av lisenser, og mange av nasjonalparkene krever inngangspenger for så vel dagsbesøk som lengre opphold i parkene. Midlene fra avgifter og inngangspenger er med på å muliggjøre et langt større forvaltningsapparat enn vi kjenner fra norske verneområder. I Norge hadde vi nylig en diskusjon hvorvidt inngangspenger og avgifter for bruk av naturen kunne være et middel for å øke inntektsgrunnlaget i nasjonalparker. Det hersket ulike meninger, men argumenter som allemannsretten og sosiale skjevheter ble brukt som motargumenter. I Norge er i hovedtyngden av nasjonalparkene lokalisert i fjellområder, og oftest langt fra store befolkningssentre, der man ønsker at det også i fremtiden skal være mulig å finne ro og få unike naturopplevelser. En økt kommersialisering av fjellområdene vil kunne skape verdier, men det er viktig at verdiskapingen er basert på prinsippet om bærekraft, slik naturen næringsdriften er grunnnet på opprettholdes for fremtiden.

Dersom vi skjeller til New Zealand, der nasjonalparkene har stor tilretteleggingsgrad og bruksfrekvens og et preg av industri, må vi vurdere hvorvidt en slik utvikling er realistisk og ønskelig i

Norge. Andre nasjoners forvaltning, tilrettelegging og bruk kan gi viktig lærdom, men må da tilpasses norske forhold, og de mål man har for fremtidens naturbruk.

Bruk av verneområder med mål om økt verdiskaping er et komplekst tema. Ulike konstellasjoner i samfunnet har ulike interesser, og svært mange føler et eierskap til nasjonalparker og andre verneområder. Distriktene ønsker å skape arbeidsplasser og inntjening basert på en felles naturverdi, mens andre brukere av naturen, også lokale, vil beholde dagens landskap for rekreasjon og naturopplevelser basert på eksisterende tradisjoner. En av utfordringene for å oppfylle målsetningene med "Fjellteksten" er å finne en balansegang der utviklingen av kommersiell aktivitet skjer i grensesnittet mellom det lønnsomme og økologisk og sosialt bærekraftige. Aktiviteten må aksepteres av samfunnets ulike interessegrupper og samtidig sikre et næringsgrunnlag for de som bor og lever i verneområdenes randsoner. For å utvikle miljøtilpasset virksomhet er det viktig at hovedaktørene enes om kriterier for å operere i verneområder, og at samtlige virksomheter stilles ovenfor like rammebetingelser og krav til utførelse og omfang. Videre må det samles inn kunnskap og etableres erfaringer om hvordan en kan bruke ulike virkemidler (regler, økonomiske virkemidler, fysisk tilrettelegging og informasjon) for å redusere konflikter og negative virkninger, samtidig som gevinster både for lokalsamfunn og verneområde maksimeres.

3.6.2 Videreføring av prosjektet

Forprosjektet er en del av et samarbeidsprosjekt mellom NORSKOG og NINA som startet opp i 2005. Prosjektet skal avdekke konfliktpunktene mellom miljø- og næringsinteresser i og rundt vernede områder, og belyse hvilke skranker som kan hindre en økt lønnsom anvendelse av ulike verneområder i turistsammenheng. Videre skal det kunne ut i forslag til tiltak som kan redusere konfliktnivået og bedre mulighetene for utmarksbasert turisme i denne typen områder, samtidig som verneinteresser knyttet til økologiske, fysiske, kulturelle og sosiale forhold i verneområder ivaretas, eventuelt styrkes i forhold til dagens forvaltning.

Prosjektet er delt i tre deler. I den første delen ønsker vi å se på verneområders verdi for distriktene med utgangspunkt i markedet for hytter, hyttetomter, jakt og fiske samt opplevelser og organisert reiseliv. For å gjennomføre dette vil vi sammenligne prisnivået i områder med nærhet til verneområder med andre aktuelle områder med tilbud av samme type produkter og tjenester. Resultatene vil kunne si noe om hvordan folk verdsetter nærhet til verneområder og gi signaler om muligheter for utbygging og næringsutvikling generelt.

Usikre rammebetingelser og vernebestemmelser brukes som argumenter for hvorfor det har vært lite næringsutvikling i tilknytning til verneområder. Vi vil i prosjektet se på utvalgte vernebestemmelser og forvaltningsplaner for å se om det er enkelte bestemmelser som i særlig grad er hemmende for økt aktivitet. Vi ønsker også å kartlegge hvordan dispensasjon fra vernebestemmelsene praktiseres i ulike områder, og analysere mulige sammenhenger mellom dispensasjonspraksis og næringsutvikling.

Mange er skeptiske til økt aktivitet på grunn av at man vet lite om hvilke effekter dette har på naturmiljøet. I kjølvannet av turismens vekst er det ytterligere krav om utvikling av bærekraftig turisme. En måte å operasjonalisere krav om en mer bærekraftig turisme er gjennom sertifisering av reiselivsaktører og reiselivsprodukter. I prosjektet vil vi se på internasjonale sertifiseringsordninger for å se hvorvidt hele eller deler av slike ordninger kan benyttes i Norge. I samband med bruk av verneområder påføres naturmiljøet skader av ulik sort og grad. Noe kan bøtes på ved restaureringstiltak, mens andre ikke lar seg reparere like lett. I prosjektet vil vi gjennomgå og evaluere forebyggende og restaurerende tiltak gjennomført i verneområder.

Prosjektet skal kunne ut i en samlet vurdering av hvilket økologisk og økonomisk handlingsrom en har innenfor norsk verneområdeforvaltning. Er det økologiske, kulturelle, sosiale og økonomiske forutsetninger for en utvikling der et godt vern kan kombineres med en vekst i den kommersielle virksomheten i og rundt norske verneområder? I tilfelle ja, er disse mulighetene

spesielt knyttet til visse typer av verneområder og vernelokaliteter eller gjelder dette generelt? Hvilke kunnskapsbehov er identifisert i prosjektet som det er nødvendig å jobbe grundigere med før en eventuelt kan åpne for økt næringsaktivitet i verneområder?

Litteraturliste

- Aas, Ø (red.), Vistad, O.I, Dervo, B., Eide, N.E., Kaltenborn, B.P., Haaland, H., Andersen, O., Svarstad, H., Skår, M., Nellemann, C., 2003. Bruk og forvaltning av nasjonalparker i fjellet
- Internasjonale erfaringer med forvaltning av menneskelig virksomhet i fjellet
  - Kartlegging av næringsaktivitet i Dovrefjell- Sunndalsfjella, Femundsmarka og Reisa nasjonalparker;
  - Litteraturstudie av økologiske, kulturfaglige og sosiale effekter av turisme i verneområder. NINA Fagrapport 72. 83pp
- Baadsvik, K & Daugstad, K. 2003. Kulturminner og kulturmiljø som grunnlag for verdiskaping. NINA oppdragsmelding 783. 29pp. Vedlegg
- Norges skogeierforbund og Reiselivsbedriftenes landsforening 2004. Utvikling av utmarksbaserte reiselivsbedrifter. Markedsmuligheter, mål, strategier og forslag til verdikjedeprogram
- Benonisen, R. 2004, Prosjektbeskrivelse: Reiseliv i Verneområder 2004 Notat
- [Bjerke, T.](#), Skogen, K. & Kaltenborn, B.P. 2003, Nordmenns holdninger til store rovpattedyr. Resultater fra en spørreskjemaundersøkelse. NINA Oppdragsmelding 768: 42pp.
- Bråtå, H.O. 1997. Evaluering av fylkesdelplan for Rondane. NIBR prosjektrapport 1997:18.
- Canada National Park Act 1980 no 66
- Chape, S., S. Blyth, L. Fish, P. Fox and M. Spalding (compilers) (2003). 2003 United Nations List of Protected Areas. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK and UNEP-WCMC, Cambridge, UK. lx +44pp
- Claudius, Dagfinn, 2002. Kommersiell fjellføring i Jotunheimen: Gjeldende løyver i 2002 gitt av Fylkesmannen i Oppland og Fylkesmannen i Sogn og Fjordane, Notat
- Dervo, BK., Aas Ø., Kaltenborn, B.P & Andersen, O. 2002. Utmarksturisme i fjellregionen i Sørøst-Norge.- vekst og vyer eller nedgang og resignasjon?
- DN (Direktoratet for Naturforvaltning). 1995 Naturvernområder i Norge 1911-1994. DN-rapport 1995-3.
- DN 1996. Forvaltning av Nasjonalparker. DN-rapport 1996-3
- DN 1999. Barskog i Øst- Norge, Utkast til verneplan Fase 2, DN- Rapport 1999-4
- Forvaltningsplan for Hardangervidda nasjonalpark med landskapsvernområder. Fylkesmannen i Telemark, Buskerud og Hordaland. DN Rapport 2003-1
- DN 2004: Kommentarer til St. Prp 65 (2002-2003) Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden 2003. Presentasjon
- Dybedal, P 2003. Fylkesvise økonomiske virkninger av reiseliv i Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag, TØI rapport 640/2003
- Dybwad, T & H.J Reite 2000. Fylkesmannen i Sogn og Fjordane, Naturbruksprosjektet- vern, bruk og næring Rapport nr.5 2000,
- Dvergsdal G & R.W. Vangsnes 2004. Milepælrapport, 2004: Fylkesmannen i Sogn og Fjordane: Oppsummering Naturbruksprosjektet, notat 1.juli 2004
- Eagles, Paul F.J, S. F. McCool, 2000. Tourism in National Parks and Protected Areas

Evensen, T 1998. Sårbarhetsanalyse av Rondane. Menneskelig påvirkning og metodeutvikling. Den Norske Turistforening, 1998.

Faarlund, N (1992) Støy og stillhet i friluftsliv, SFT Rapport nr. 92:39

Fjällfokus nr 9, 2003 Nyttänkande i nationalparkerna, Populär kunnskap från fjällmistra:

Hammit, W & D. Cole. 1998. Wildland Recreation Ecology and Management, Second Edition

Hendee, J & C.P Dawson. 2002. Wilderness Management Stewardship and Protection of Resources and Values, Third Edition

Hendee, J, G. Stankey, & R. Lucas.1990. Wilderness Management

Holme, I. M & B. K Solvang 1996. Metodevalg og metodebruk 3.utgave

Hornthvedt, A. 2004. "Planer og penger mangler" Artikkel i Nationen: 07.10.04
<http://www.nationen.no/nyheter/article1279280.ece>, Besøksdato 07.10.04

Innovasjon Norge, 2004. Argumenter for turisme og reiseliv i Norge. Presentasjon

Innovasjon Norge, 2005 <http://www.invanor.no/upload/Turisttrafikk%20til%20Norge%20-%20historikk.pdf>

Lundqvist, R (2002) Fulufjället- Nationalpark i Dalafjället,

Knutsen, S. og B. Ketilsson, 2004. Forprosjekt om utvikling av utmarksbaserte reiselivsbedrifter. Reiselivsbedriftenes landsforening og Norges Skogeierforbund.

Kungörelse med föreskrifter om SAREKS Nationalpark; SNFS (1987:9)

Lov av 29.mai 1981 nr 38 Lov om viltet (Viltloven)

Lov av 6.september 1978 nr 50 om kulturminner (Kulturminneloven)

Lov av 10.juni 1977 nr 82 om motorferdsel i utmark og vassdrag (Motorferdselloven)

Lov av 6.juni 1975 nr 31: Lov om utnyttning av rettar og lunnende med mer i statsallmenningane (Fjellova)

Lov av 19.juni 1970 nr. 63 om naturvern (Naturvernloven)

Lov av 28.juni 1967 nr. 16 om friluftslivet (Friluftsløven)

Naturvårdsverkets föreskrifter för Fulufjällets Nationalpark, NFS 2002:21, beslutande den 22 maj (2002)

NILF, 2004: Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning: Driftsgranskinger i jord og skogbruk, Regnskapsresultater 2003
<http://www.nilf.no/Publikasjoner/Driftsgranskinger/Bm/2004/Publikasjon2003.pdf>

Norges Turistråd 2003. Markedene endrer seg stadig hurtigere – hva er trendene og hvordan forholder vi oss? Presentasjon

NOU 2004:28 Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold (Naturmangfoldloven). Miljøverndepartementet.

Sannes, B et al. 1998 Rapport 12 Sluttrapport fra sertifiseringsutvalget Levende skog.

Skogen, 2004 Artikkel på Forskning.no:

<http://www.forskning.no/Artikler/2003/februar/1045571410.03>

Skogstyrelsens hjemmeside: <http://www.svo.se/minskog/templates/Page.asp?id=11510>

Skötselplan Fulufjällets nationalpark, Naturvårdsverket, 2002

Skår, M. & Vistad, O.I. 2001 Motorferdsel i utmark- Oppsummering av faglig og forvaltningsmessig status. NINA Fagrapport 46: 1-46

Stabbetorp, O, Kosmo H, Wold O, Bendiksen E, Brandrud TE, Often A. 2001 Regionfelt Østlandet, Temautredning "Vegetasjon og planteliv"

St. meld. Nr. 15 (1999-2000). Lønnsomme og konkurransedyktige reiselivsnæringer. NHD

St. meld. Nr. 19 (1999-2000). Om norsk landbruk og matproduksjon. LD

St.meld. Nr. 62 (1991-1992). Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge. MD

St. Prp 65 (2002-2003) Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden 2003. FIN

Svarstad H., Daugstad, K. og Vistad, O. I. 2003: Hvem vil være enige og tro på Dovrefjell?

UTMARK nr. 2/03, http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2003-2/art/Svarstad_Daugstad_Vistad_utmark_2_2003.htm

Syverud, G. 2005 "Tjener 400 millioner på naturen.....men det vil Arbeiderpartiet nekte grunneieren", Artikkel i Nationen 10.03.05, s 10

Vorkinn, M. 2003. Bruk og brukere i Jotunheimen: Endringer fra 1992 til 2002. Foreløpig notat. Østlandsforskning. Upublisert

Vorkinn, M. og Hagen, S.E. 2003. Konsekvenser av verneplan Geiranger-Herdalen for reiseliv og miljøbasert næringsutvikling. ØF-Notat nr. 01/2003.

Vistad, O. I. & Vorkinn, M. 1995. Naturturisme og naturforvaltning - Resultater fra et forskningsprosjekt. (Nature Tourism and Nature Management – Results from a research project – In Norwegian). - NINA-NIKU/Østlandsforskning, Lillehammer

Wallstein, P (2003) The "Inside-out" Process- A key approach for establishing Fulufjället National Park in Sweden. Reprinted from Journal of Mountain Research and Development Vol. 23, NO. 3, August 2003

Personlige meddelelser:

Fredmann, Peter. Forsker ETOUR Foredrag på konferansen Fjällen i Fokus i Umeå 29.09.2004.

Vangsnes, Roar Werner. Prosjektleder Naturbruksprosjektet 24.09.04

Haug, Jannicke. Prosjektleder Sårbarhetsanalyse i Oppland 21.12.04

Internettsider:

Brønnøysund registerets nettsider: <http://www.brreg.no/registrene/jeger/jegerregisteret.html>

Department of Conservation NZ 2004

Department of Conservation 1: <http://www.doc.govt.nz/explore/001-national-parks/index.asp>

Department of Conservation 2: <http://www.doc.govt.nz/About-DOC/001-Overview/index.asp>

Department of Conservation 3: <http://www.doc.govt.nz/Explore/Hunting-and-Fishing/index.asp>
Department of Conservation4: <http://www.doc.govt.nz/About-DOC/Concessions/index.asp>
Department of Conservation5:
<http://www.doc.govt.nz/About-DOC/Policies-Plans-and-Reports/General-Policy-for-National-Parks-1983/019-Vehicle-Access.asp>
Department of conservation6:
<http://www.doc.govt.nz/Community/007-Conservation-on-Private-Land/index.asp>
Department of conservation7:
<http://www.doc.govt.nz/Conservation/Land/001-Map-Showing-Land-Administered-by-DOC.asp>

DN hjemmesider1: <http://www.dirnat.no/wbch3.exe?p=1052>, Besøksdato 19.11.04
DN hjemmesider2: <http://www.dirnat.no/wbch3.exe?p=1645>, Besøksdato 19.10.04)

DN-nasjonalparksider: <http://www.dirnat.no/wbch3.exe?p=2124>

DNT- hjemmeside1: http://www.turistforeningen.no/index.php?fo_id=9, Besøksdato 23.12.04
DNT- hjemmeside2: www.turistforeningen.no, Besøksdato 05.10.04

Earthtrends hjemmeside: (http://earthtrends.wri.org/pdf_library/country_profiles/Bio_cou_124.pdf)

Environment Canada hjemmeside:
http://www.ec.gc.ca/soerree/English/indicator_series/techs.cfm?tech_id=1&issue_id=1&supp=1,
Besøksdato 16.11.04

Fulufjällets hjemmeside: <http://www.dalarna.se/fulufjallet/nationalparker-mera.htm#Olika%20zoner>,
Besøksdato 06.10.04

Innovasjon Norges nettsider: <http://www.innovasjonnorge.no/system/Trender.pdf>

IUCN hjemmeside: <http://www.iucn.org/themes/wcpa/wcpa/wcpaindex.htm>, Besøksdato 11.10.04

Miljöbalk 1990:808: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980808.htm>, Besøksdato 13.10.04

Miljøstsa-
tus.no: http://www.miljostatus.no/sognogfjordane/tema/biologisk_mangfold/naturomrade_og_arealbruk/verna_natur/index.htm, Besøksdato 14.10.04

Miljøstatus i Norge1: http://www.miljostatus.no/templates/themepage_2258.aspx
Miljøstatus i Norge2: <http://miljostatus.no/templates/themepage.aspx?id=2258>

Miljøstatus i Norge3:
http://www.mistin.dep.no/datasok/Data/Biologisk_mangfold/Inngrepsfri/Inngrepsfri.asp?topmenuindex=3&Fylkesnr=&pagename=Inngrepsfrie+naturomr%c3%a5der,+kart, Besøksdato 19.10.04

Miljøstatus i Sogn og Fjordane
http://www.miljostatus.no/sognogfjordane/tema/biologisk_mangfold/naturomrade_og_arealbruk/verna_natur/index.htm, Besøksdato 16.12.04

Miljøstatus i Oppland:
http://www.miljostatus.no/oppland/tema/biologisk_mangfold/naturvern/index.htm, Besøksdato 16.12.04

Miljøverndepartementet, 20041. Pressemelding fra Miljøverndepartementet 28.08.04:
<http://odin.dep.no/md/norsk/tema/naturvern/nyheter/022031-070214/dok-bn.html>, Besøksdato: 20.09.04

Miljøverndepartementet, 20042Pressemelding fra Miljøverndepartementet 02.07.04:
<http://odin.dep.no/md/norsk/tema/naturvern/nyheter/022031-070210/dok-bn.html>, Besøksdato
 20.09.04

Nasjonalparkrikets tiltaksplan 2005: <http://www.run.no/media/filer/1/tiltaksplan-15-april-05-latha.doc>

Naturens bästa nettsider: www.naturesbasta.com

Naturvårdverkets hjemmesider:

Naturvårdsverket1: <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/natpark/npstart.htm>, Besøksdato
 13.10.04

Naturvårdsverket2: <http://www.naturvardsverket.se/dokument/lagar/mbalkinf/balkinfo/balk.html>, Besøksdato
 12.10.04

Naturvårdsver-

ket3: <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/naturres/reservat.html#skyddade>, Besøksdato
 13.10.04

Naturvårdsverket4: <http://www.naturvardsverket.se/allemanstratten/>, Besøksdato 12.10.04

Naturvårdsverket5

<http://www.naturvardsverket.se/index.php3?main=/dokument/lagar/mbalkinf/balkinfo/balk.html>, Besøksdato
 13.12.04

Naturvårdverket6: <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/natpark/parkbesk/fulu.htm>, Besøksdato
 13.10.05

Naturvårdsverket7: <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/naturres/reservat.html>
 Besøksdato 01.09.05

New Zealand Government nettsider1: <http://www.govt.nz/record?tid=6&recordid=3150>

New Zealand National Park Act 1980 http://www.legislation.govt.nz/browse_vw.asp?content-set=pal_statutes

New Zealand Tourism Research Council nettsider:

<http://www.trcnz.govt.nz/Topics/Economic+Contribution/default.htm>

New Zealand nasjonalparksider: <http://www.doc.govt.nz/Explore/001~National-Parks/>, Besøksdato
 21.10.04

Norges Jeger og Fiskeforbunds nettsider:

http://www.njff.no/index.php?file=index.html&nav_expand=1124&oid=1124&&expand=&PHPSESSID=ddead353bcb2f3d665dd8dab2e7dd690

Oppland Fylkeskommunes nettsider: [http://www.oppland-f.kommune.no/?strUrl=/applications/system/publish/view/showobject.asp?infoobjectid=1004699&ch](http://www.oppland-f.kommune.no/?strUrl=/applications/system/publish/view/showobject.asp?infoobjectid=1004699&channelid=1000287&usedefault=1)

[annelid=1000287&usedefault=1](http://www.oppland-f.kommune.no/?strUrl=/applications/system/publish/view/showobject.asp?infoobjectid=1004699&channelid=1000287&usedefault=1), Besøksdato 21.12.04

Panparksidene: www.panparks.org, Besøksdato : 23.09.04

Parks Canada nettsider1: http://www.pc.gc.ca/progs/np-pn/index_E.asp

Parks Canada bettsider2: http://www.pc.gc.ca/progs/lhn-nhs/index_E.asp

Parks Canada nettsider3: http://www.pc.gc.ca/progs/amnc-nmca/index_E.asp

Parks Canada nettsider4: <http://www.parkscanada.ca/>

Parks Canada Nettsider5: http://www.parkscanada.gc.ca/pn-np/ab/banff/visit/tariffs-fees_E.asp?park=1, Besøksdato 11.11.04

Reiselivsbedriftenes landsforening (RBL) nettside: <http://www.rbl.no/nyheter.asp?NyhetId=3647>,
 Besøksdato 03.12.2004

Reserves Act 1977 no 66: http://www.legislation.govt.nz/browse_vw.asp?content-set=pal_statutes

Skogstyrelsens hjemmesider: <http://www.svo.se/fakta/stat/default.htm>

SSB1: <http://www.ssb.no/emner/10/09/bygningsmasse/>

SSB2 :(Statistisk sentralbyrå): <http://www.ssb.no/emner/10/11/reiseliv/>, 05.01.01

State of the Park report 2003: http://www.parkscanada.gc.ca/pn-np/ab/banff/docs/rap-rep/chap1/rap-rep1_E.asp, Besøksdato 11.11.04

SVR prosjektets nettsider: <http://www.svr.no/>

Turistvegprosjektets nettsider: www.turistveg.no

Vedlegg

Vedlegg 1: Fylkesvis oversikt over eksempler på kommersiell aktivitet i verneområder
Aktiviteter som er hentet direkte fra NINA fagrapport nr 72 er i tabellene merket med*

Finnmark

Tabell 4: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Finnmark

Type aktivitet	Omfang	Område
Reindrift		I nasjonalparkene Øvre Anarjokka, Øvre Pasvik og Stabbursdalen
Hytteutleie	Utleie av Statsskog hytte, administreres av privat person	Øvre Pasvik nasjonalpark
Nasjonalparksenter	Svanhovd Miljøsentert Stabbursdalen Naturhus	Randsonen til Øvre Pasvik NP Randsonen til Stabbursdalen NP
Guidete turer i nasjonalpark	Naturhus arrangerer	Stabbursdalen NP
Floratur	Naturhus arrangerer	Stabbursdalen NP
Hundekjøring	Taiga Husky, bruker nasjonalpark på turer	Øvre Pasvik NP
Soppturer	Guidete turer for å plukke sopp. Arrangeres av Naturhus	Stabbursdalen
Leirskole	Driver aktiviteter i landskapsvernområde	Stabbursdalen landskapsvernområde
Laksefiske	Salg av kort for laksefiske med faststående redskap	Loppa naturreservat Tanamunningen naturreservat
Fuglesafari	Buss Båt (2 båter)	Naturreservatene Hornøya og Reinøya Gjesværstappan Naturreservat Stabbursnes Naturreservat (Kun til reservatets ytterkant, forbud med ferdsel i reservatet)

Troms

Tabell 5: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Troms

Type Aktivitet	Omfang	Område
Reindrift		Reisa NP
DNT	Troms turlag har løypenett m 3 hytter Troms turlag 1 hytte	Øvre Dividal NP Reisa NP
Leirskole*	Bruker verneområder i undervisning	Reisa NP
Guidete skiturer	Undervegs Arktisk pudder Midnight Sun Mountain Guides	Øvre Dividal NP Lyngsalpene LVO Lyngsalpene LVO
Ekstrem skiløping	Fri flyt	Lyngsalpene LVO
Hundekjøring	4 private aktører 1 aktør med turer gjennom parken	Øvre Dividal NP Reisa NP
Båttransport*	Elvebåtsenteret AS: Frakt av turister til Mollisfossen	Reise NP
Guida turer med kajakk og kano		Reisa NP
Guidete turer	Midnight Sun Mountain Guides Polar Charter	Lyngsalpan landskapsvern

Nordland

Tabell 6: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Nordland

Type aktivitet	Omfang	Område
Reindrift		Saltfjellet/ Svartisen etc
Båttransport	2 selskaper som driver båttrafikk på Nordfjorden	Saltfjellet/ Svartisen NP
Hundekjøring	1 selskap	Saltfjellet/ Svartisen NP
Guidete fjellture	1 selskap	Møysalen NP
Leiekjøring til private hytter og foreningshytter	1 aktør	Junkerdalen NP
Båtturer for å se på sjøfugl		Rastøyan LVO Hysvær LVO
Servering		Hysvær/Søla LVO
Hvalsafari	2 firmaer	Svellingflaket LVO+ omliggende naturreservater
Selsafari		Bleiksøyra NR, Skogvoll NR
Eggsanking	Under planlegging (grunneier planlegger å ta med et begrenset antall turister på eggsanking)	Æsholman NR

Nord Trøndelag:

Tabell 7: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Nord Trøndelag

DNT:		
Reindrift	To reinbeitedistrikter innlemmes i nasjonalparken	Børgefjell NP
Seterdrift	Geiteseter i Simskardet	Børgefjell NP
Ridning:	Et firma i Namsskogane har dispensasjon til ridning i NP	Børgefjell NP
Guiding:	Børgefjellskolen leirskole driver guiding i nasjonalparken	Børgefjell
Hytteutleie	Fjellstyrehytter	Barskogreservater, Børgefjell
Fiske		Gressåmoen, Børgefjell
Jakt	Småviltkjakt	Gressåmoen, Børgefjell

Sør Trøndelag

Tabell 8: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Sør Trøndelag

Type Aktivitet	Omfang	Område
DNT:	Hytter og stier	Trollheimen
Ridning:	Et firma i Namsskogane har dispensasjon til ridning i NP Ridning	Børgefjell NP Hjerkin LVO
Utmarksbeite*		Røros og Femundsmarka
Moskussafari		Femundsmarka
Jakt	Guidet villreinjakt	Forellhogna
Guiding	Utenlandske bedrifter Naturitas (Røros)	Femundsmarka Femundsmarka
Kajakk/ Kanoutleie	Langen Gjestegård	Femundsmarka
Hundekjøring		Forellhogna
Båttransport*	MS Femund frakter turgåere inn i nasjonalparken. Frakter 6500 personer i løpet av sommerseongen	Femundsmarka
Moskussafari	Opplev Oppdal	Dovrefjell Sunndalsfjella

Møre og Romsdal

Tabell 9: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Møre og Romsdal

Type aktivitet	Omfang	Område
DNT	Hytter og merkede stier	Dovrefjell- Sunndalsfjella, Trollheimen
Private hytter		Hardangervidda
Kajakk/ kano	Coastal Oddasy	Geiranger Heidalen LVO
Jakt		
Fiske		
Båttrafikk	Minicruise på Geirangerfjorden Ferjetrafikk: Geiranger- Hellesylt, Geiranger-Valldal	Geiranger og Heidalen LVO
Guiding i fjell	Eventyr AS Opplev Oppdal Oppdal Booking Stopp i Sunndal	Innerdalen Trollheimen, Dovrefjell- Sunndalsfjella Trollheimen Åmotan- Grøvdalen
Klatring		Innerdalen
Arrangementer sommertid	Fjellfestival	
Seterdrift	Herdalssetra, Overnatting, omvisning og servering Seterkurs	Geiranger og Heidalen LVO Sunndal
Sjøfly/Helikopter		Geiranger- Heidalen LVO
Leirskole		Innerdalen

Hedmark

Tabell 10: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Hedmark

To dispensasjonssøknader for Jutulhogget nasjonalpark. Konsert og rapellering. Begge ble avslått.

Type aktivitet	Omfang	Område
		Rondane
		Femundsmarka

Oppland

Tabell 11: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Oppland

Type aktivitet	Omfang	Område
DNT	Hytter og merkede stier	Jotunheimen NP
Private hytter	Leirvassbu	Jotunheimen
Ridning		
Jakt	Fjellstyrene selger kort	
Fiske	Fjellstyrene selger kort	
Båtrafikk	Rondvatnet Gjende Furusjøen	Rondane Jotunheimen Rondane
Guiding i fjell	For 2003ca 30 guidefirma i Jotunheimen Opplev Oppdal	Jotunheimen NP, Dovre, Rondane, Jostedalsbreen Trollheimen, Dovrefjell- Sunndals-fjella Dovre Nasjonalpark
Klatring	Turtagrø	Jotunheimen
Arrangementer sommertid	Fjellfilmfestival	Jotunheimen
Hundekjøring	Dovrefjell aktivitetssenter Dalholen Husky	Dovre NP Dovre NP
Moskussafari	Opplev Oppdal (20-100 per år) Oppdal booking (Hver dag i perioden 19/6-22/8) Dovrefjell aktivitetssenter Oppdal Natur Dovre Eventyr Sletten Fjellgård	Dovre Nasjonalpark
Fuglesafari		Fokstummyra naturreservat
Elgsafari med kano	Dovrefjell aktivitetssenter	Fokstummyra naturreservat
Leirskole		
Ridning	Hjerkinn fjellridning Kvistli Islandshestsenter	Hjerkinn LVO Dovre

Buskerud

Tabell 12: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Buskerud

Type Aktivitet	Omfang	Område
Ridning		Mindre verneområder, Hardangervidda NP
Guidet fottur med natur og kultur informasjon		Mindre verneområder Asdøljuvet
Organisert ridning	Mange aktører	Hardangervidda NP og Skaupsjøen LVO
Organiserte DNT turer		Hardangervidda NP
DNT hytter		
Jaktutleie		
Fiskeutleie		
Fiske m transport, overnatting og guiding		
Klatring	Utgangspunkt Finse	
Bravandring	Utgangspunkt Finse	Hardangerjøkulen LVO
Rakfiskproduksjon		

Telemark

Tabell 13: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Telemark

Type Aktivitet	Omfang	Område
Båttransport	Møsvatn og Mår	Inn til nasjonalparkgrensa for Hardangervidda NP (Tilbringer-tjeneste)

Hordaland

Tabell 14: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Hordaland

Type aktivitet	Omfang	Område
DNT	8 DNT hytter og merkede stier	Hardangervidda
Private hytter	4 private hytter Stigstu	Hardangervidda, LVO
Ridning	Kirkevoll, Geilo	Hardangervidda NP
Hundekjøring	DNT (Utgangspunkt Finse, Skurdalen, Rjukan, Eidfjord)	Hardangervidda
Terrengsykling	(Kun lovlig på godkjente traktorslep)	Hardangervidda NP
Tilrettelagt Jakt	Knyttet til store private grunneierem utleie med husvære	Hardangervidda
Kiting/ Skisegling	Kursopplegg på Finse og organiserte turer på vidda	LVO+NP
Guida kajakkture	Basert på Voss, Nordic Venture	Nærøyfjorden LVO
Brevandring	Hardangerjøkulen	LVO
Salg av fiskekort	Salg av fiskekort i statsalmenninger	Hardangervidda NP
Tilrettelagt fiske	Knyttet til store private grunneierem utleie med husvære	Hardangervidda
Rakfiskproduksjon	Produksjon og salg i større og mindre omfang	Hardangervidda
Båtrafikk	Båtrute på Halnefjorden	LVO
Guiding i nasjonalparken		Hardangervidda NP
Flygning	Flere firmaer	
Utmarksbeite		
Traktortransport	Til DNTs hytter	Hardangervidda

Sogn og Fjordane

Tabell 15: Eksempler på kommersiell aktivitet i større verneområder i Sogn og Fjordane

DNT	Hytter og merkede stier	Jotunheimen, Jostedalsbreen Stølsheimen LVO
Private hytter	Turtagrø,	Jotunheimen
Vinteraktiviteter på ski	FIMBUL "Josten på langs" Guida turer over breen	Jostedalsbreen Jostedalsbreen NP
Kajakk/kano	Ice Troll kayakk Njord Nordic Ventures	Jostedalsbreen NP Nærøyfjorden LVO Nærøyfjorden LVO
Båttrafikk	MS Jostedalsrypa, Passasjertrafikk Fylkesbaatane i Sogn og Fjordane (Kau- panger Gudvangen og Gudvangen Flåm)	Jostedalsbreen NP, Nigardsbreen Naturreservat Nærøyfjorden LVO
Gardsturisme	Styvi gard, Stigen gard, Finden	Nærøyfjorden LVO, Stølsheimen LVO
Gummibåt safari	Flåm Guide Service	Nærøyfjorden LVO
Nasjonalparksent- re/Naturhus	Breheimsenteret, Fjærland Jostedalsbreen Nasjonalparksenter, Stryn Breheimsenteret, Jostedalen Utladalen Naturhus	 Utladalen LVO
Jakt		
Fiske		
Fjellguiding	Norgesguidene Vest Jotunheimen Fjellguiding	Jotunheimen (Turtagrø) Jotunheimen (Utladalen)
Kulturarrangement	Fjellfilmfestival Blå Tonar under breen Finnabotn Blues	Jotunheimen (Turtagrø) Jostedalsbreen Stølsheimen LVO
Ridning	Veitastrond Hestesenter Briksdalsbreen Skysslag	Jostedalsbreen Jostedalsbreen
Breguiding	Olden Aktiv, Briksdalsbreen Jostedalen Breførarlag, Jostedalen Breopplevingar Briksdalen Breførarlag Glacier Team (Skei) Bre og Fjell (Fjærland) Oppstryn breføring	Jostedalsbreen NP Jostedalsbreen NP Jostedalsbreen NP Jostedalsbreen NP Jostedalsbreen NP Jostedalsbreen NP Jostedalsbreen NP
Spesielle arrange- ment vinter	Galdhøgpiggrønnet	Jotunheimen
Spesielle arrange- ment sommer	Fanaråken Duathlon Skåla Opp	Jotunheimen Jostedalsbreen

Oslo og Akershus

Det er liten aktivitet knyttet til verneområder i Oslo og Akershus. Problemstillingen er likevel aktuell knyttet til Oslomarka, der det foreligger en rekke restriksjoner som kan sammenlignes med vernebestemmelser. Området er også et svært populært utfersområde og det er sterkt press på naturen i enkelte områder.

Aust Agder

Her finnes det ingen kommersiell aktivitet i verneområder som fylkesmannen kjenner til. Det eneste som nevnes er en fjellstue som bruker i sin markedsføring at de grenser opp mot et område vernet etter naturvernloven.

Vest Agder

Ikke kjent med kommersiell aktivitet i verneområder. Setesdal/Vesthei Lndskapsvern skjer det noe prosjekt på lokal forvaltning
Finnes noe naturstier, men dette er ikke kommersielt.

Østfold

Her kjenner de ikke til aktivitet i verneområdene.

Vestfold

I Vestfold er det liten aktivitet i verneområder utover landbruk innenfor noen av verneområdene. Vernearealene er jevnt over små, og ligger ikke i tilknytning til allerede utviklet turisme. Noe fiske i Akersvannet i regi av grunneier sammen med NJFF.

Rogaland

Setesdalsheiene og ryfylket er det satt i gang et prosjekt der kommunene har fått forvaltningsansvaret for landskapsvernområdet.

NINA Rapport 87

ISSN:1504-3312

ISBN: 82-426-1631-0

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor

Postadresse: NO-7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Tungasletta 2, NO-7047 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

Organisasjonsnummer: 9500 37 687

<http://www.nina.no>